

VIGILIA

2016 / 4

Az irgalmasságról

JANKA FERENC: Isten irgalmassága és a szenvedés távlatai

MARTOS LEVENTE BALÁZS: Igazságosság és irgalmasság

BALÁZS ZOLTÁN: Iustitia, Fortuna és Misericordia

KELEMEN JÁNOS: Umberto Eco halálára

Halmi Tamás, Simek Valéria és Vasadi Péter versei

POMOGÁTS BÉLA: Álom-rekviemek. Jékely Zoltán költészetéről

GYÖRFFY ÁKOS: Hajléktalansághoz vezető utak

Beszélgetések önkéntes segítőkkel

81. évfolyam	VIGILIA	Április
LUKÁCS LÁSZLÓ:	Feltámadottan	241
AZ IRGALMASSÁGRÓL		
JANKA FERENC:	Isten irgalmassága és a szenvedés távlatai	242
MARTOS LEVENTE		
BALÁZS:	Igazságosság és irgalmasság a Rómaiakhoz írt levélben	249
BALÁZS ZOLTÁN:	Iustitia, Fortuna és Misericordia	256
SZÉP/ÍRÁS		
KELEMEN JÁNOS:	Umberto Eco halálára	265
VASADI PÉTER:	Sóhajtások; A VII.; Schubert-mese (<i>versek</i>)	268
HALMAI TAMÁS:	Időd lényei; Bővített tenger (<i>versek</i>)	271
POMOGÁTS BÉLA:	Álom-rekviemek. Jékely Zoltán költészetéről (<i>tanulmány</i>)	272
SIMEK VALÉRIA:	Ajándék; Zsebkendőnyi fájdalom; Valahol messze (<i>versek</i>)	276
RŐHRIG ESZTER:	Légszomj (<i>próza</i>)	278
A VIGILIA BESZÉLGETÉSE		
BODNÁR DÁNIEL:	Önkéntes segítőkkel	280
NAPJAINK		
VÖRÖS ANNA:	Utcák, terek, színes ceruzák	294
GYÖRFFY ÁKOS:	Hajléktalansághoz vezető utak (Öt esetleírás)	295
KRITIKA		
SZABÓ FERENC SJ:	„Kötéltánc két álláspont között”. Szélgjegyzetek Balogh Margit Mindszenty-monográfiájához	307
SZEMLE		
	(részletes tartalom a hátsó borítón)	312

Feltámadottan

Húsvét ünnepe nem a keresztények belügye, hanem az egész történelmet átfordító esemény. „A Názáreti Jézus esete” nem csak egy ember sorsáról szól, nem is csak azokéről, akik közelebbi vagy távolabbi kapcsolatba kerültek vele — alakja és élete összekapcsolódik a világ történetével. Nyilvános működése mindössze három évig tartott — ennyi idő állt környezetének rendelkezésére, hogy felismerjék, kicsoda ő valójában. „Ámulatba ejtett mindenkit” a prófétákat és a Törvényt felülmúló tanításával, mindenkit segíteni kész jóságával, mindezek mögött pedig azzal az egyedülálló bizalommal, amellyel egészen ráhagyatkozott a Mindenhatóra. Egész lényét átjárta „mindhalálig” tartó, tökéletes egysége az Atyával. Isten Országának eljöttét hirdette, az igazságosság és a jóság, a megbocsátás és a szeretet létformájába hívott mindenkit. Földi tevékenysége látszólag mégis kudarccal végződött. A bűn és a halál, amely a kezdetektől sújtja az emberiséget, elérte őt is: halálra ítélték és kivégezték.

Története itt mégsem ért véget — folytatódott, immár nem a szűkös földi létben, hanem az Öröklét tágasságában. A feltámadt Jézus jelenéseiből kortársai nemcsak azt a meghökkentő tényt fogták fel, hogy az élete folytatódik, bár egészen más módon — ebben az eseményben egy új világ tárult fel előttük. Jézus életét egészen betöltötte Isten szeretete — halálba hulló földi életét az Atya most magához emeli. „Feltámasztja” őt: nem engedi, hogy aki egészen vele egybeforrva élt, azt a halál kiszakítsa ebből az egységből. Isten szeretete erősebbnek bizonyul a halálnál. Jézus feltámasztásával Isten véglegesen magához emeli a térbe-időbe bezárt világot. Valódi „új kor” kezdődik itt. A halál ezután már csak a földi életnek vet véget — a történelem megnyílik a minden végességet átalakító végső beteljesedésre, a hiánytalan szeretet tökéletes boldogságára.

A Megfeszített Feltámadott azonban nemcsak a halált győzi le, hanem az életet megnyomorító bajok másik forrását, a bűnt is. Az ember szabad: képes a rosszra. Jézus magára veszi a világ bűneit, ő válik „bűnné” értünk. A „szenvedő Igaz” hagyja, hogy keresztre feszítsék, de „magával viszi bűneinket a keresztfára”. Halála mégsem csupán a hős mártíroké. A történelem nem érhet véget úgy, hogy az áldozatok nem kapnak kárpótlást szenvedéseikért, és a bűnösök nem bűnhődnek gonoszságukért. Életünk ideje ítélettel ér véget. A végítéletkor Isten igazságossága előtt napvilágra kerül minden bűn, de a Feltámadott Megfeszített irgalmasságának fényében. Jézusnak a halálból való feltámasztásával az Atya irgalmassága átöleli a megannyi bűnnel szennyezett emberi világot. Mint tüzet a kohóban, megtisztítja azt, és megnyitja a remény távlatát „a szeretet sérthetetlen hatalmára” — ez a feltámadás örömhíre az emberiség számára.

Isten irgalmassága és a szenvedés távlatai

JANKA FERENC

1966-ban született Debrecenben. Görögkatolikus pap, a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola docense.

Az irgalmasság szentévével Ferenc pápa arra hív bennünket, hogy tudatosabban figyeljünk Isten irgalmasságára a saját életünk különböző területein, de ösztönöz arra is, hogy Jézus irgalmasságát utánozva magunk is igyekezzünk az isteni irgalmasság tanúi és munkatársai lenni. Figyelmünket most az irgalmasság és a szenvedés tapasztalatának néhány lehetséges összefüggésére fordítjuk.

Helytelen stratégiák

A szenvedéssel való megküzdésnek több helytelen formája is van. Az egyik ilyen elhibázott hozzáállás az, amikor valaki irracionálisan menekül mindenféle szenvedéstől. Így viselkedik például az, aki az orvostól való félelmében addig halogatja az esedékes vizsgálatot, amíg a baja sokkal súlyosabbá válik, szövődmények alakulnak ki, esetleg a betegsége gyógyíthatatlanná válik. Van, aki szégyelli a problémáját, megalázkodón tartja, hogy segítségre szorulna, ezért inkább titokban szenved, és irtózik attól, hogy segítséget kérjen. A szenvedést okozó testi-lelki bajok, egyéni vagy közösségi problémák szorongó nemtörődömséggel, merő tétlenséggel vagy halogatással nem oldódnak meg. A szenvedés ilyen módon nem kerülhető el, a helyzet egyre rosszabbra fordul.

Vannak emberek, akik szenvedésük okait keresik, hogy fájdalmukat legalább vádaskodással, gyűlölködéssel enyhítsék. Ritkábban — okkal vagy ok nélkül — önmagukat hibáztatják a szenvedésükért. Ettől azonban nem szabadulnak ki bajuk vétkes körének lefelé húzó örvényéből. *A kis herceg* alkoholistájához hasonló ördögi körben keringenek: „Miért iszol? Mert szégyellem magam. Miért szégyelled magad? Mert iszom.”

Gyakoribb azonban, hogy a szenvedők bajuk kiváltó okát mások magatartásában, közvetlen cselekedetükben, vagy éppen mulasztásukban vélik fölfedezni. Ha sikerül a szenvedésükért felelőssé tehető, megfelelő bűnbakot találni, akkor minden indulatukat és fájdalmukat a kiszemelt áldozatra öntik ki. Nem ritkán Isten is szerepel a fő felelősök között. Az Isten létét tagadók az ártatlanok, a gyermekek szenvedésében és a saját bajukban Isten nemlétének megdönthetetlen bizonyítékát látják. Úgy gondolják, hogy a világban megnyilvánuló abszurdítások összeegyeztethetetlenek egy jó Isten létével.

A vallásos emberek ezzel szemben Istent vádolhatják, hogy „miért éppen engem ver meg, vagy fenyít az Isten, amikor nálam nagyobb bűnösök is vannak”, vagy „miért nem gyógyít, segít meg, tesz csodát velem a Mindenható, amikor megtehetné, és másokkal történnek is csodák, velem meg nem”.

A szenvedéssel kapcsolatban létezik egy, a fentiekkel éppen ellentétes magatartás is. Akkor fordul elő, amikor valaki állandóan csak a saját bajával, szenvedésével foglalkozik. Ilyenek azok az emberek, akiknek fő témájuk a saját kórtörténetük és gyógyszereik, ilyen-olyan terápiáik és kórházi kezeléseik. A szeretet utáni vágyukat a hosszú évek, esetleg évtizedek óta tartó, „kivételesen súlyos” betegségük miatti figyelem és sajnálat kicsikarásával remélik elérni. Életük csupa panasz, tele vannak önsajnálattal, saját vélt vagy valós szenvedéseik, betegségeik és frusztrációik körül forog az egész életük, és ezzel terhelik hozzátartozóik, ismerőseik életét is. Ezzel azonban többnyire épp az ellenkező hatást érik el. Panaszáradatuk kimeríti az őket hallgatókat, nem beszélgetni akarnak, csak beszélni. Monológot folytatnak, szinte soha nem kérdeznek, negatív gondolkodásuk az egészséges lelkiületűekben eleinte ellenérzést, majd ellenszenvet ébreszt, aztán többnyire menekülési reakciót vált ki. A szenvedésre rögzülő, azt szinte betegesen felmagasztaló és általa mások részvételét kolduló függőség sem segít tehát.

Az elkerülhetetlen szenvedéssel szembe kell nézni, azt el kell viselni és túl kell esni rajta, menekülés és önsajnálat nélkül. Egy bölcs német mondás szerint „a legfájdalmasabb óra is csak hatvan percig tart”. Ez az egyetlen bátor és valódi megoldás, ami az elkerülhetetlen rosszat a minimális szinten tartja, figyelmünket a lehető legkisebb mértékben rögzíti a szenvedésre, és a környezetünk együttérzési képességét és türelmét sem terheli a valóban szükséges mértéken túl.

Elméletben persze minden biztonnal belátjuk ennek az igazságát, de sikerülhet-e és miként ezt a gyakorlatba is átültetni? A mondás sem véletlenül fogalmaz humoros iróniával: „a szenvedést mindenki bírja, csak az nem, aki szenved”.

**Isten jelenléte
és a szenvedő ember
figyelme**

Vannak teológusok, akik azt mondják, hogy a szenvedő emberhez közelebb van az Isten. Ezért a szenvedőnek nem azt kell mondani, hogy szedd össze magad, te próbálj kezdeni magaddal valamit, hanem figyelj az Istenre, aki kegyelmével most különösen is közel van hozzád.

Meglátásom szerint ez az elgondolás csak részben igaz. Főképpen azért, mert nem értem, hogy az éppen nem szenvedő embertől miért lenne távolabb Isten örökkévaló és fokozhatatlan intenzitású szeretete. Sokkal inkább az ember figyelme változik meg a szenvedésben. A megsebzett ember érzékenyebbé, kiszolgáltatottabbá válik. Magabiztossága megfogyatkozik, gondjai átrendeződnek, ami eddig fontos volt, jelentéktelenné válhat, s amit eddig észre sem vett, az nélkülözhetelenné lehet. Ebben a fájdalmakkal és veszteségekkel járó folyamatban közelebb kerülhet ahhoz az Istenhez, aki mindig is közel van

hozzánk, közelebb, mint mi saját magunkhoz. A szenvedésben a magvető példázatának tövisei, „a világi gondok, a csalóka gazdagság és más dolgok kívánsága” (Mt 4,19), amelyek általában elvonják az ember figyelmét az Isten jelenlététől, veszíthetnek erejükből. Ehelyett bizonyosan az ember testi vagy lelki szenvedései válnak tövisekké, amelyek elviselése Isten nélkül sokkal nehezebb, vagy egyenesen lehetetlen. Ebben a helyzetben szólít meg bennünket Szent Pál apostol tapasztalata, aki vallomása szerint azért kapta testébe a tövist, a Sátán angyalát, hogy a kinyilatkoztatások nagyszerűsége önhitté ne tegye. Háromszori kérésére sem szabadul meg ettől. A gyengeség és a kegyelem erőterében lebegő ígéretet kap vigaszul: „*elég neked az én kegyelmem, mert az erő az erőtlenségben lesz nyilvánvalóvá*” (2Kor 12,9).

**Az irgalmasság
megtapasztalásának
lehetősége
a szenvedésben**

Az isteni irgalmasság megtapasztalása a szenvedésben tehát nem szükségszerű és nem magától értődő. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne lehetséges. Egy orvos-diakónustól hallottam a következő, megvilágító erejű történetet, két özvegyasszonyról. Az egyik fájdalmában Istent vádolta az elszenvedett veszteségért. Kétségbeesve szitkozódott, keserűen és dühösen vonta kérdőre az Istent, hogy miért engedte meg azt, hogy az ő férje meghaljon. A másik özvegy a gyász fájdalmát méltósággal viselve csendesen így vallott: elvesztettem a drága férjem, nekem már csak a Jóisten maradt. A két özvegyasszony ugyanazt a veszteséget, gyászt és fájdalmat élte át, hozzáállásuk mégis teljesen ellentétesnek mutatkozott.

A két asszony történetével párhuzamba állítható a Jézussal együtt megfeszített két lator magatartása is. Lukács beszámolója szerint az egyikük a gúnyolódó főemberekhez és katonákhoz kapcsolódva „szidalmazza” Jézust: „*Nem a Krisztus vagy te? Szabadítsd hát meg magadat és minket is!*” (Lk 23,39). A mondottakat önmagában talán nem is érezzük szidalmazásnak. A lator hangneme lehetett ellenséges vagy megvető? A szövegből inkább az derül ki, hogy egy ravasz bűnöző hogyan próbálja Krisztust provokálni, és a hit logikáját eszközként használva saját elgondolása szerint menteni az irháját. A másik lator azonban „megróttá” az előtte szólót. Szavai meglepően őszinték, istenfélelemről, büntetése jogosságának beismeréséről és Jézus ártatlanságáról szólnak. Vallomását gyönyörű fohásza koronázza meg: „*Jézus, emlékezzél meg rólam, mikor eljössz országodba*” (Lk 23,42).

¹Vö. Pilinszky János: *A jobbik lator* (Új Ember, 1967. március 26.), in uő: *Publicisztikai írások*. Osiris, Budapest, 1999, 508–509.

Pilinszky költői figyelmét különösen is megragadta ez a jelenet.¹ A heideggeri „halálba hanyatló” emberi lét diagnózisát alkalmazza és gondolja tovább. Halálos létünkhöz kétféle hozzáállás lehetséges. A költői többesbe menekülő, elhibázott felszínesség, hogy „*meghalunk*”, vagy a személyesség döbbenete, az „*én meghalok*” drámai komolyságában. Ez a válaszút igaz nemcsak a halál, hanem a hit és a szeretet vonatkozásában is. Különbség van „*a hit*” és az „*én saját hitem*”, valamint „*a szeretet*” és az „*én megélt szeretetem*” között. Pilinszky intuíciója szerint a jobb lator élete utolsó pillanataiban ez a mindent átható katarzis valósul meg: agóniája közben ez a bű-

²Vö. Pilinszky János:
A szent lator című vers és
a hozzá fűzött kommentár,
in Kuklay Antal:
A kráter peremén.
Gondolatok és szemelvé-
nyek Pilinszky János
verseihez. Open Art,
Budapest, 2005⁴, 99–100.

**Isten ellen vagy
Istennel a szenvedés
megszüntetéséért**

nőző Jézusra tekint és korábbi, ki tudja, milyen életéből átlép a „valódi lét” tartományába. Egyszerre valósul meg benne a felismerő és bízó hit, a személyes szeretet és az elfogadott saját halál fokozhatatlan realitása. Az agóniája közben másra is figyelni tudó Jézus nemcsak azt ígéri meg neki nyomatékosan, hogy „még ma” együtt lesznek irgalmas Atyja országában, hanem mivel felülmúlhatatlan szeretetéből érte is életét adja, így szavak nélkül is barátjává fogadja, s az üdvösség biztos ígéretével „szentté avatja” ezt az embert.²

A szenvedéstől való menekülés, önvád vagy bűnbakkeresés, a szenvedésben való tetszelgés tévútjai után láttuk azt, hogy a szenvedések elviselése, a velük való megküzdés során Isten jelenléte mekkora erőt, vigaszt nyújthat annak, aki képes ebben a helyzetben Isten felé fordulni, benne bízni, tőle segítséget, erőt és üdvösséget kérni.

Az ember örök próbálkozása az is, hogy megpróbálja csökkenteni vagy megszüntetni a szenvedést. Ha pedig erre nincs lehetősége, akkor legalább próbál valamiféle értelmet találni benne vagy értelmet adni a szenvedésnek, a küzdelemnek. A felvilágosodásig az Istennel együtt küzdők voltak többségben, azóta az Isten nélkül próbálkozókra is számos példa van. Az Isten nélküli intellektuális próbálkozások a valláskritikák útjai. Többen gondolták azt, hogy Isten nélkül az emberi elidegenedés megszüntethető, a gazdasági jólét, a szabadság és a boldogság mértéke sokkal jobban növelhető. Feuerbach, Marx, Nietzsche, Sartre és Freud eszmái ezek. Az eszmékből aztán politikai gyakorlat lett, ami sokszor még tovább torzított ezeken a nézeteken. Következményeik röviden úgy foglalható össze, hogy az Istenről elfeledkező ember vagy rendszer előbb-utóbb az emberről is elfeledkezik. A huszadik század istentelen diktatúrái az emberiség történelmének legembertelenebb korszakai is lettek egyben. Amikor ugyanis az emberi méltóságot csak a diktatórikusan uralkodó ideológia, párt vagy eszmeáramlat garantálta, akkor a nem preferált fajhoz, párthoz vagy osztályhoz tartozók nemcsak másodrendű polgárokká vagy megtűrt emberekké lettek, hanem vagyonuktól, jogaiktól, szabadságuktól, sőt életüktől is megfosztható, vagy egyenesen kiirtandó ellenségekké váltak.

Alapvetően más az Istennel a szenvedésben értelmet kereső és Isten által a szenvedésnek értelmet adó út. A hívő tapasztalat költői megfogalmazásának emblematikus példáit találjuk Tóth Árpád két versében. A *Szeretnék átölelni* című vers a szenvedés embert nemesítő és alázatossá tevő dimenziójáról vall: „*Szeretnék átölelni ma egy embert, / Ki olyan árva s vágyak özvegye, / Mint jómagam (...) Kit nemessé emelt a föld porából / Sok ritka szenvedés, de nem kevély / Kitűnni a törpék sekély sorából, / És címere egy hervadt falevél, / Ha kővel dobták, szívét dobtá vissza, / Ha szívvel dobták, halkán énekelt...*” Az *Isten oltó-kése* című versében a költő a másoknál kevésbé szerencsés, fájdalmat sem nélkülöző életet is elfogadja az Úr kezéből, mint aki tudja, hogy vannak más sorstársai is. Nemcsak mosolyog az ostoba lázadók dühén és hiúságán,

hanem meg van győződve arról, hogy élete Isten kezében van: „Tudom és érzem, hogy szeretsz: / Próbáid áldott oltó-kése bennem / Téged szolgál, mert míg szívembe metsz, / Új szépséget teremni sebez engem. // Összeszorítom ajkam, ha nehéz / A kín, mert tudom, tied az én harcom, / És győztes távolokba néz / Könnyekkel szépült, orcád-fényű arcom.”

A költői üzenet eredetisége nem az, hogy a szenvedést próbatételként fogja fel, hanem hogy az új szépség ígértét hordozó sebesülésben Isten egyszerre sebző és harcostárs. A szenvedés könnyei által tisztuló, szépülő istenképiség kínjait pedig a biztos győzelem reményében viselheti.

A szenvedésben tehát ugyan nem szükségszerű, de lehetséges Isten irgalmának megtapasztalása. Az egyik özvegyasszony, az egyik lator, és a költő számára is a szenvedés Isten minden körülmények között irgalmas szeretetének kiváltságos helyévé vált.

Jézushoz hasonlóan szenvedni

³Karl-Heinz Menke: *Krisztus a létezés értelme. Krisztológia a relativizmus korában.* (Ford. Hankovszky Tamás.) Paulus Hungarus – Kairosz, Budapest, 2002, 174–175.

Karl-Heinz Menke krisztológiájának³ Krisztus és a keresztény ember szenvedésével kapcsolatban van egy jelentős távlatot nyitó felismerése: a „képviselő szenvedés” elmélete. A korábbi teológiai irodalom Jézus helyettesítő szenvedéséről beszél. Ez a kifejezés azonban azt sugallja, mintha a keresztény embernek Jézus óta már semmit sem kellene szenvednie, hiszen Krisztus nemcsak értünk, hanem helyettünk is szenvedett. Életünk szenvedéseinek evidenciája azonban egyértelműen ennek az elméletnek a pontosítása után kiált.

Menke a képviselő szenvedést a gyám intézményével állítja el-lentétbe. A gyám a kiskorú helyébe lép. Az értünk és a képviselőtünkben szenvedő Krisztusról azt mondhatjuk, hogy Krisztus szenvedésével és kereszthalálával valóban megváltott bennünket, de nem szabadított meg a személyes testi és lelki szenvedés minden formájától. Ezekben az ő szenvedése példa és erőforrás számunkra, hogy Krisztust követve úgy tudjunk majd szenvedni és a többiekkel szolidárisak lenni, ahogy azt ő tette.

Fordítsuk most figyelmünket Jézus földi életének végső állomásaira, és szemléljük azt, hogy miként tárul fel szenvedésének, halálának és feltámadásának húsvéti titka.

Jézus szenvedésének első mozzanata imája a getszemáni kertben. Ebben azt kéri, hogy „Abba, Atyám! Minden lehetséges neked. Vedd el tőlem ezt a kelyhet. De ne az legyen, amit én akarok, hanem amit te” (Mk 14,36). Jézus nem keresi tehát a szenvedést, mégis fontosabb számára az Atya akarata. Passiója második eleme, hogy nem viszonzza a rá-galmakat, gúnyolódásokat, sértéseket, végül a keresztre feszítés gyalázatos gaztettét sem, sőt imádkozik bántalmazóiért és gyilkosaiért: „Atyám! Bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek” (Lk 23,34). A krisztusi szenvedéstörténet harmadik sajátossága, hogy a keresztre feszítve sem csak magára figyel, hanem meghallja és meghallgatja a jobb lator kérését és üdvösséget ígér neki (Lk 23,43). Édesanyjáról és szeretett tanítványáról, benne pedig minden későbbi tanítványáról is gondoskodik, mikor egymásra bizza őket (Jn 19,26–27). A negyedik

**Jézus mondatának
lehetséges értelmezései**

üzenete, hogy a 22. zsoltár első sorát hangosan imádkozza: „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?” Ennek kétféle értelmezése lehetséges. A szó szerinti, az Atyától való elhagyatottság megélése, aminek jelentős teológiai irodalma is van. Eszerint az Istent elhagyó emberiség bűneinek magától beálló büntetése éppen az Istentől való elhagyatottság átélése. A kereszten ezt szenvedni el értünk a bűntelen Jézus. Ez a bűnöket világosan elítélő, de a bűnösöket mindig megtérésre hívó szeretetének a végső állomása. Így lesz a megfeszített Jézus az Istentől való távolság iszonyú magányának abszurd helyzetében is Isten megbocsátó és feltétlen szeretetének tanúja és hírnöke.

Jézus mondatának azonban lehetséges egy másik értelmezése is. Egy zsoltár első versének idézése ugyanis a rabbinikus hagyomány szerint az egész zsoltár helyett áll. Jézus a kereszten haldokolva a 22. zsoltárt imádkozta, kinszenvedése a zsoltár egészének megélése volt. Az ima folyamata ugyan valóban végigjárja az Istentől való elhagyatottság, az emberi nyomorúság és kiszolgáltatottság minden regiszterét, de aztán átvált a kérés, a remény, az Istent dicsőítő bizalom és a rendíthetetlen hit megfogalmazásába: „Hadd hirdessem testvéreimnek nevedet, / a gyülekezetben hadd dicsérjelek” (22,23). „Észbe kap és megtér az Úrhoz a föld minden határa” (22,28a). „Neki él majd a lelkem, / Neki szolgálnak majd utódaim. / Az Úrról beszélnek az eljövendő nemzedéknek, / és az ő igazságát fogják hirdetni a születendő népnek: »Így cselekedett az Úr!«” (22,31–32). Van olyan magyarázat, amely szerint János evangéliumában Jézus utolsó szava, a „Beteljesedett!” (Jn 19,30), a 22. zsoltárnak az imént idézett utolsó mondatát összegzi. Márktól és Mátétól eltérően a későbbi János-evangélium a zsoltár befejező mondatát összefoglaló, az egész zsoltár értelmét összegző üzenetével ki akarta zárni azt a félreértést, hogy Jézus kétségbeesve halt volna meg a kereszten. A haldokló Jézus Istenre hagyatkozó magatartását Lukács evangélista is az „Atyám, kezedbe ajánlom lelkemet!” (23,46) kiáltással összegzi.⁴

A kétféle értelmezés által egymást kiegészítő távlatokban tárul fel a kereszten értünk szeretetből meghaló Megváltó titka, az egy személyben valóságos Isten és valóságos ember Jézus Krisztus végtelen misztériuma.

Jézus megváltó és képviselő szenvedése a kereszteni szenvedés paradigmáját bemutató magatartásminta is egyben. Őt követve kérhetjük, hogy ha lehetséges, ne kelljen kiinnunk a szenvedés kelyhét, de legyen meg az Atya akarata. Krisztushoz hasonlóan nekünk sem lenne szabad rosszal viszonzni a rosszat, hanem inkább jóval kellene túllépni azon. Saját szenvedésünk közepette is meg kellene őriznünk az érzékenységet mások bajai iránt is. Hiszen olykor éppen a felebarát gondjának enyhítése gyógyítja a saját fájdalmunkat. Ez a figyelem képesíthet bennünket arra is, hogy észrevegyük a szenvedésünkben velünk törődőeket is, és hogy így szeretetünket, hálánkat valamiképp kifejezzük irányukban.

Ha így fogadjuk és viseljük a szenvedést, akkor ebben Isten irgalmát is megtapasztalhatjuk és az Ő irgalmasságának követeivé is

⁴Vö. Erich Fromm: *Ihr werdet sein wie Gott*. Rowohlt, Rheinbek bei Hamburg, 1980, 185–189.

válhatunk. Szent Pál apostol vallomásához kapcsolódva mi is elmondhatjuk: „Testemben kiegészíttem azt, ami Krisztus szenvedéséből hiányzik az egyház javára” (Kol 1,24).

A szenvedés a feltámadás felől

⁵Vö. Pilinszky János: *Tamás a kételkedő* (Új Ember, 1961. december 24.), in uő: *Publicisztikai írások*, i. m. 205–206.

Pilinszky Tamás a *kételkedő* című írásának⁵ záróakkordja a feltámadott Krisztus megjelenésének minden szorongató kételyt feloldó evidenciájáról vall. „Jézus Tamás kételyére nem közvetlenül felel. Sebesült oldalát nyújtja a feltámadásban kétkedőnek: szenvedése, szeretete, odaadása realitásával válaszol. Mint ahogy a világot is halálig való szeretetével kívánta megváltani. Mert hol az a kételkedő szív, mely a szeretetből érte vállalt szenvedés és halál ténye és ereje elől kitérne? Igen, csakis ennek a halálos sebnek a mélyén érinthette meg Tamás — s érinthetjük csak meg valamennyien — kételyeinken túl a Szeretet örökkévalóságát.”

Pilinszkynél a tény és a realitás a valóság két dimenzióját jelenti. A tények az empirikus tapasztalás világához tartoznak, a realitás az ezt messze felülmúló és megalapozó szubtilis, mégis igazán érvényes léte tárja fel. Tamás tapasztalata az érte szenvedő, őt szerető és érte is életét adó Krisztus realitásával és tényével egyszerre találkozik.

Az Isten irgalmasságának a feltámadás által igazolt ténye és realitása az, amely nemcsak elviselhetővé teszi az elviselhetetlent, és elfogadhatóvá az elfogadhatatlant, hanem már most győzelmet aratott a szenvedés és a halál felett. Onnan nyújtja felénk a kezét, ahol nincs fájdalom, sem aggodás, sem sóhaj, de végtelen élet. Ezt ígéri: „*Letöröl a szemünkről minden könnyet. Nem lesz többé halál, sem gyász, sem jajgatás, sem fáradság, mert az elsők elmúltak*” (vö. Jel 21,4).

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

WALTER KASPER BÍBOROS

Ferenc pápa – A gyengédség és szeretet forradalma

Megválasztása óta Ferenc pápa a világ érdeklődésének középpontjában áll. Magyar nyelven is tucatnyi könyv jelent meg már róla, többségük azonban megreked az életrajzi adatoknál. Walter Kasper könyve azt a teológiai háttérrel tárja fel, amely meghatározza a pápa gondolatvilágát. Mindkettőjük meghatározó üzenete Isten irgalmasságának teológiája, Szent II. János Pál nyomdokain járva. A könyvnek különös aktualitást ad, hogy Ferenc pápa az új esztendő az irgalmasság rendkívüli szentévének nyilvánította, amely 2015 decemberével vette kezdetét. Ára: 1.840 Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 36-1-317-7246; 36-1-486-4443; Fax: 36-1-486-4444;

E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu

MARTOS LEVENTE
BALÁZS

Igazságosság és irgalmasság

A Rómaiakhoz írt levélben

1973-ban született Szombathelyen. Tanulmányait Budapesten, majd Rómában és Jeruzsálemben végezte. Katolikus pap, jelenleg a Győri Hittudományi Főiskolán a Szentírásstudományi Tanszék oktatója. Legutóbbi írását 2015. 12. számunkban közzöltük.

Amikor két olyan gazdag és súlyos fogalom feszültségével küszködünk, mint amilyen az igazságosság és az irgalmasság, nyilvánvalóan szükséges, mégsem elégséges a fogalmak jelentésének tisztázása. Úgy tűnik, a fogalomtisztázás mintegy kristályszerkezetbe merevíti azt, ami történetnek, életnek indult. Isten szava történetet indított el. Amikor igazságosságról és irgalomról beszélünk, nem felejthetjük el, hogy mindkettőre komolyan rá is szorulunk, s hogy a bibliai kinyilatkoztatás tanúságtevői mindkettőről tapasztalattal is rendelkeztek.

Az irgalomról beszélve önkéntelenül is az az érzésünk támad, hogy különös értéke van a személyes tapasztalatnak. Talán érdemes felidéznünk Jézus rövid példázatát, amelyet egy farizeus házában mondott, egy bűnös nő érkezését és szerető gesztusait követően (vö. Lk 7,39–43). A történet két adósról szól. Az egyiknek sokat engedtek el, a másiknak keveset. Az, akinek sokat engedtek el, most jobban szereti urát — mondatja ki a mester a példázat tanúságát vendéglátójával (7,43). Azután Jézus a maga részéről hozzáteszi a történet másik olvasatát is: „Akinek keveset bocsátanak meg, kevésbé szeret” (7,47). Úgy látszik, Jézus is tudja, hogy az élet szeretet, és a szeretet irgalmában tanulható.

Az igazságosságról és irgalmasságról most Pál apostolt akarjuk kérdezni. Gyakran gondolunk rá úgy, mint aki maga is irgalmat nyert és kegyelmet talált (vö. Zsid 4,14). Első kérdésünk az lesz, vajon Pál úgy értelmezte-e saját megtérését, mint Isten irgalmasságának tényét. Ha ezt sikerült valamennyire megválaszolni, akkor igyekezünk majd feltárni, mikor, milyen más összefüggésben beszélt Pál Isten irgalmasságáról, milyen történetre hivatkozott, és milyen történetet akart elindítani. Ebből a szempontból a Rómaiakhoz írt levélre támaszkodunk majd.

**Pál apostol a saját
meghívásáról**

Hogyan tekintett tehát Pál apostol a saját meghívására vagy megtérésére? Vajon Isten irgalmát látta-e benne? Pál korai, „nagy” leveleinek tanúságtétele nem egyértelmű. A Korintusiaknak írt első levélben, az 1Kor 15,8–10 szövegében például olvasunk arról, ahogy Pál a feltámadt Krisztussal találkozók sorában végül, utolsóként és „legkisebbként” önmagát is megemlíti. Szóba hozza azt is, hogy üldözte „Isten egyházát”, és ezért nem is méltó arra, hogy apostolnak nevezzék. „De — folytatja — Isten kegyelméből vagyok az, ami vagyok, és nekem juttatott kegyelme nem volt hiábavaló” (1Kor 15,10). Isten kegyelme — itt az eredetiben a *kharisz* szó szerepel — Pál önazonos-

ságának alapja lett. Biztos abban, hogy Isten kegyelme méltatlansága ellenére is megtartja őt apostoli küldetésében, sőt a többi apostolnál is bőségesebb munkálkodásban.

Ugyanebben a levélben valamivel korábban, a házasságról és a szüzekről szóló 7. fejezetben Pál „irgalmazott embernek” mondja magát, ebben az esetben a görög *eleeó* szó melléknévi igenévi formáját használva (*éleémenosz*). A mondat egésze így hangzik: *„A szüzekre nézve nincs parancsom az Úrtól, tanácsot azonban adok, mint aki irgalmasságot nyertem az Úrtól, hogy hitelt érdemeljek”* (1Kor 7,25). Nem egészen egyértelmű, hogy Pál itt megtérésére, Krisztushoz fordulására gondol, vagy inkább küldetésének tényére, az üzenet hiteles közvetítésére. A „parancs”, a „tanács” (vélemény), a „hitelesség” kérdése mind arra vonatkozik, hogy Isten üzenetének közvetítése azért lehetséges, mert Isten irgalmas. Pál mindenesetre „irgalmazottnak” nevezi magát, a küldetése, léte valamiképpen Isten irgalmából fakad.

Harmadikként a Timóteusnak írt első levél egy szöveghelyére hivatkozunk (1Tim 1,12–17). A két szempont, az „irgalmat nyert élet”, vagyis a bűnök bocsánata, illetve az új küldetés itt egyértelműen összefonódik. A korábbi üldöző és káromló irgalmat nyert, Isten túlcsonduló kegyelmét. Az egyéni tapasztalat hitvallásszerű kijelentése, a tanúságtétel logikáját fürkésző szóvá alakul (1,15–16): *„Igaz beszéd ez, s teljes hitelt érdemlő: azért jött el Krisztus Jézus erre a világra, hogy üdvözítse a bűnösöket. Ezek között az első én vagyok. De éppen azért találtam irgalmasságot, hogy Krisztus Jézus rajtam, az elsőn mutassa meg egész hosszantűrését, okulásul azoknak, akik hinni fognak benne az örök életre.”*

Irodalom- és teológiatörténeti érvek alapján számos kutató megkérdőjelezi a lelkipásztori levelek közvetlen páli eredetét, vagyis arra gondolnak, hogy ezeket, köztük a Timóteusnak írt első levelet nem maga Pál, hanem valamelyik tanítványa írta. A mi szempontunkból ez csak annyiban érdekes, hogy a mondottakban felsejlő lassú fejlődést, amely az irgalomban a bűn megbocsátását, a Krisztusban végbevitt megváltás gyümölcsét, és ennek következményeként a tanúságtétel és küldetés lehetőségét látja, magának Pálnak tulajdonítjuk, mintegy idős korának, elmélyült tapasztalatának, vagy annak a helyzetnek, amelyben halála után azok a tanítványai voltak, akik mesterük egész „végigfutott pályáját” kívánták megérteni (vö. 2Tim 4,6–8). A két lehetőséget csak halovány határvonal választja el. Kétségtelen, hogy Pál úgy jelenik meg már az újszövetségi hagyományban is, mint akinek különleges joga és kötelessége, hogy Isten irgalmát és kegyelmét, „Krisztus Jézus hosszantűrését” hirdesse.

Vajon ugyanezek a szempontok kerülnek előtérbe, amikor Pál közösségekkel kapcsolatban érvel? Milyen szerepet játszik az irgalmasság és igazságosság a közösségi életben, amellyel kapcsolatban Pál szintén olyan gyakran megnyilatkozik? Ahogy a következőkben a Rómaiakhoz írt levél elemzéséből látni fogjuk, Isten irgalmát Pál nemcsak személyes értelemben, hanem a közösségi életben, sőt az üdvösség történetének nagy távlatában is különleges tényezőnek tartotta.

A hit általi megigazulás

A Rómaiakhoz írt levelet általában a megigazulás kérdése miatt tartjuk számon úgy, mint Pál apostol teológiájának summáját. Pál, hangzik el újra meg újra, itt mondta ki a kereszténység lényegét: Isten Jézus Krisztus megváltása által a bűnös embert igazzá teszi (vö. Róm 3,21–28). A hit általi megigazulás már a levél kezdetén, a tételmondatként is értelmezhető Róm 1,16–17-ben megjelenik: „*Nem szégyellem ugyanis az Evangéliumot, mert Isten ereje az mindenkinek az üdvösségére, aki hisz, elsősorban a zsidónak, aztán a görögnek. Mert Isten igazsága nyilvánul meg benne, amely a hitből hitre vezet, amint írva van: »Az igaz a hitből él.«*” Érdekessé, hogy a levél befejezése újra felidézi a „zsidók” és a „görögök” csoportjait, illetve Isten igazságát. A levél végén ugyanis, amikor már csak a konkrét tervek és az üdvözlések hosszú sora van hátra (15,14–16,23), Pál nyilván tudatosan összefoglalja levelének legfontosabb gondolatait. A Róm 15,8–9-ben ezt olvassuk: „*Azt mondom ugyanis, hogy Krisztus Jézus a körülmételek szolgája lett, hogy bebizonyítsa Isten igazmondását, megvalósítva az atyáknak tett ígéreteket; a nemzetek azonban irgalmasságáért dicsőítik Istent, amint meg van írva...*” Az „atyák”, akik ígéretet kaptak, a levél bevezetőjében említett „zsidók”. A „nemzetek” pedig nyilvánvalóan a „görögök”, vagyis a pogányok. Feltűnik az is, hogy Pál már nem igazságról és megigazulásról (*dikaioszüné*), hanem „igazmondásról” (*alétheia*) és „irgalmasságról” (*eleosz*) beszél, ez utóbbit kifejezetten a pogányokhoz kapcsolva.

Pál nem véletlenül beszél zsidókról és görögökről. Levelének befejezése konkrét szeretetet sürget, amelynek a két csoport között kell megnyilvánulnia: „*Fogadjátok el tehát egymást, ahogyan Krisztus is elfogadott titeket Isten dicsőségére*” (Róm 15,7 — az előbbi versek bevezetéseként). A zsidók és a görögök itt a közösség két csoportját (is) jelentik, olyan krisztushívókat, akik azelőtt zsidók, illetve pogányok voltak. Az igazságosság és irgalom itt tehát a közösséget illető tényként jelenik meg, egyfajta közösségi (politikai?) teológia részeként, nemcsak a felebaráti szeretet személyes indokaként, hanem a közösség egymással feszültségben álló csoportjainak kiengesztelődését célozva.

A Rómaiakhoz írt levél születésének körülményei

Hogy ezt a helyzetet megértsük, röviden föl kell idéznünk, milyen helyzetben keletkezik a Rómaiakhoz írt levél. Pál igen összetett helyzetben van, amikor levelét megírja. Keleti missziója lényegében lezárult, tervei között szerepel, hogy a Földközi-tenger medencéjének nyugati vidékére induljon. Ugyanakkor előbb még szeretné elvinni adományait Jeruzsálembe, és valószínűleg tudatában van, hogy ajándekát — a hellén közösségekben végzett gyűjtés eredményét — nem feltétlenül fogadják majd igazi szeretettel (vö. Róm 15,14–33). Mivel Pál ilyen kettős helyzetben van, nem tudhatja azt sem, hogyan fogadja majd őt a római közösség. Sokan megkérdőjelezik az „ő evangéliumát”, elveit, tanítását keleten. Vajon követőihez vagy ellenfeleihez csatlakoznak majd a rómaiak? Hozzá jön még, hogy Pál tud a római közösség belső feszültségeiről. A levél 13–14. fejezeteiben nem véletlenül beszél olyan sokat a kölcsönös szeretet kérdéséről, és nem véletlen az sem, hogy a Korintusiaknak írt levélhez hasonlóan itt is szóba ke-

rülnek a „gyengék” és az „erősek”, azok, akik a mindennapi életben aggályosan tartanak bizonyos étkezési előírásokat, illetve azok, akik minderre ügyet sem vetnek. Kapcsolatukat bizonyosan megnehezítette Klaudiusz császár rendelete is, amellyel számos zsidót kiűzött Rómából. Pálnak sok ismerőse van a közösségben. Talán bizalmukat is keresi, rajtuk keresztül pedig az utat mindenkihez, amikor mintegy negyven nevet idéz a levél 16. fejezetében.

A levél felépítése

Milyen stratégiát választ Pál ebben a helyzetben? Mit tehet, hogy Róma krisztushívői elfogadják őt és az Evangéliumot, és közben lehetőleg egymással is kibéküljenek? Hogyan jut el az igazságosság megemlégtetésétől addig, hogy joggal és valódi reménnyel utalhasson Isten igazmondására, illetve Isten irgalmára a levél befejezésében? A levél felépítése tulajdonképpen pontos választ ad erre kérdésre. A levél 1–8. fejezetei a zsidók és pogányok számára egyként megmutatózó isteni igazságosságot részletezik, mégpedig személyes síkon, minden egyes emberre nézve, legyen zsidó vagy pogány származású. Mindenki vétkezett, állítja a Róm 3,23, de Isten a törvény és próféták által előkészített módon, ugyanakkor teljesen új kezdeményezéssel Krisztusban kimutatta igazságosságát. Éppen ezért a remény is közös. Semmi és senki nem szakíthat el Krisztus szeretetétől (vö. Róm 8,31–39). A személyes megigazulás, megváltottság kérdése ugyanakkor nem teszi fölöslegessé a közösség sorsának kérdését sem. Erről szólnak a levél 9–11., illetve 12–14. fejezetei. Sőt ahhoz, hogy hitelesen biztathasson a közösségi elfogadás megvalósítására (12–14), Pálnak szüksége is van arra, hogy mind egyéni, mind közösségi szinten tudatosítsa Isten kegyelmének és irgalmának valóságát.

Kegyelem és irgalom

A kegyelem (*kharisz*) és irgalom (*eleosz*) fogalmának váltakozása a Rómaiakhoz írt levélben valószínűleg nem véletlen. Pál a levél nagy részében a kegyelem fogalmát részesíti előnyben. Gondoljunk csak a Róm 5,20 közismert állítására: „Amikor elhatalmasodott a bűn, túlaradt a kegyelem.” Az *eleosz* szó és igei alakjai a levélben nem fordulnak elő a 9. fejezetig, ahol azonban váratlanul többször is találkozunk vele (Róm 9,15; 9,23; 11,31). A rokon értelmű *oiktirmosz* (irgalom, kegyelem) és igei alakja is itt fordul elő (Róm 12,1; vö. 9,15). Pál választásának okát kétféleképpen közelítik meg az értelmezők. Pál talán azért kerülte az *eleosz* kifejezést (a Római levélen kívül még a Gal 6,16-ban szerepel), mert ezt a görögség egyszerűen „sajnálattal” értette, s ezért a pogány világ került. A *miseriordia* a latinok számára is pusztán „sajnálatot” jelentett, és arra intettek, hogy a bajba jutott emberen a másik ne sajnálkozzon, inkább segítsen rajta (például Seneca: *De Clementia*, II 6,2–4).¹ Pál csak akkor tett kivételt, vagyis akkor használta az *eleosz* szót, ha hatásosan akart hivatkozni valamilyen szentírási helyre, ahol magának a kifejezésnek is fontos szerep jutott. A Gal 6,16 „béke és irgalom” párosa mögött az ároni áldás részlete sejlik fel (vö. Szám 6,24–26). A Róm 9,15 viszont szó szerint idézi a Kiv 33,19-et: „Irgalmazok annak, akinek irgalmazok, és könyörülök azon, akin könyörülök.”

¹Lásd Cilliers Breytenbach: *Charis and eleos in Paul's Letter to the Romans*. In Udo Schnelle (szerk.): *The Letter to the Romans*. (BETL 226) Peeters, Leuven – Walpole, MA, 2009, 247–277.

„Irgalmazok annak,
akinek irgalmazok” —
„Vagyok, aki vagyok”

Ez a mondat önmagában, „mai füllel” nehezen érthető. Vajon mit jelent és milyen összefüggés áll mögötte? Melyik az a bibliai szakasz, amely olyan meghatározó volt Pál számára, hogy az irgalom (*eleosz*) szóval együtt ezt a szakaszt is fel akarta idézni? Ez a rejtélyes mondat valójában két bibliai történetet idéz fel. Közvetlenül a Kiv 32–34 összefüggését, Izrael bűnének és Isten irgalmának történetét, amelyet általában az aranyborjú történeteként ismerünk. Hogy jobban érthessük Pál érvelését, ezt a történetet valamivel részletesebben is fel kell tárnunk. Közvetetten viszont egy másik esemény és vele egy másik bibliai mondat is megjelenik Pál kijelentésében, mégpedig a Kiv 3,14 híres szöveghelye, Isten nevének kinyilatkoztatása Mózes meghívástörténetében: „Vagyok, aki vagyok.”

Kezdjük ez utóbbival! Ha az „irgalmazok annak, akinek irgalmazok” kijelentést a „vagyok, aki vagyok” istennévvel hozzuk összefüggésbe, jelentése alapvetően megváltozik. Mai nyelvérzékünk számára az „irgalmazok annak, akinek irgalmazok, könyörülök azon, akin könyörülök” mondat egyfajta önkényt, vagy legalábbis megkérdőjelezhetetlen tekintélyt és akaratot sugall. A páli összefüggésben a két testvér, Izsák és Ézsau közötti választás témája is mintha ezt jelezné (vö. Róm 9,13). Amint azonban Isten neve, a „vagyok, aki vagyok” lefordítható, sőt lefordítandó és átalakítandó, úgy kell átalakítani ezt a másikat, Kiv 33,19-ben őrzött mondatot is, hogy érthető legyen. Isten az, aki van, vagyis az, aki intenzíven létezik, az, aki majd megmutatja, hogy valóban jelen van, amikor csak szükség van rá. A héber igeidők tulajdonképpen megengedik, hogy az istennevet úgy fordítsuk, „vagyok, aki leszek”, vagyis: az vagyok, aki veled leszek, majd meglátod, hogy veled leszek!

Ha ehhez hasonlóan értelmezzük a Kiv 33,19 kijelentését, akkor az Isten irgalmasságának dinamikus megnyilatkozását ígéri. Azt ígéri, hogy Isten önnön lényegét irgalmasságában fogja feltárni, valahányszor arra valóban szükség lesz. Isten így, éppen az irgalmasságban *lesz* az, aki *van*. A Mózesnek mondott szavak ilyen értelmezése azért is hihető, mert a Kiv 33,19 után nem sokkal, a Kiv 34,6-ban Isten lényegi tulajdonságainak újabb közlése következik: „Az Úr, az Úr, irgalmas Isten és könyörülő, hosszan tűrő, nagy könyörületeségű és hűségű.” A sokféle elnevezés mintha arra utalna, hogy Isten lényege a tulajdonságok oldaláról nézve is csak megközelíthető, teljesen soha ki nem mondható. Isten pedig leginkább akkor „közelíthető meg” az ő irgalmasságában, amikor valaki, ebben az esetben Izrael egész közössége, bűnben van.

És a mondat közvetlen szövegösszefüggése, az aranyborjú története?² A Kiv 32–34 összefüggése pontosan az a történet, amelyben Izraelnek talán a leginkább szüksége volt — legalábbis a Tóra, Mózes öt könyvének összefüggésén belül — Isten irgalmasságára. Izrael az ellen az Isten ellen vétkezett, amellyel éppen szövetséget kötött, s aki Mózes által éppen most akarta átadni a „bizonyosság tábláit”, vagyis a törvényt, Isten legfőbb ajándékát népének. Különösen a Második Törvénykönyv és a benne képviselt teológia tekintette a legfőbb bűn-

²Lásd ehhez John M. G. Barclay: „I will have mercy on whom I have mercy”: *The Golden Calf and Divine Mercy in Romans 9–11 and Second Temple Judaism*. Early Christianity 1 (2010) 82–106.

nek a bálványimádást. Az aranyborjú története időben valószínűleg hosszabb folyamatban alakult ki, mai állapotában mégis teljes egészé-
ként is értelmezhető úgy, mint az Isten irgalmaért való közbenjárás,
illetve Isten irgalmassága kinyilatkoztatásának története.

Mit jelent ez? Amikor a nép aranyborjút készít magának (Kiv 32,1–6), Isten büntetésre szánja el magát. Ki akarja irtani a népet, és helyette Mózes tenné nagy néppé (Kiv 32,10). Ezt a fenyegető, haragos ítéletet Mózes voltaképpen csak három lépésben tudja elfordítani Izrael népétől. Előbb rábírja Istent, hogy ne pusztítsa el a népet (Kiv 32,11–14), azután eléri, hogy Isten egy angyal vezetésével beengedje őket az ígéret földjére (Kiv 32,34; 33,1–4), és csak harmadszor kapja meg az újabb ígéretet, hogy Isten maga fogja bevinni az ő népét az ígéret földjére, vagyis visszaáll a szövetségi viszony Isten és a nép között (vö. Kiv 33,15–17).

Mózes a maga részéről három lépésben közbenjár, Isten viszont közben egyre világosabban nyilatkoztatja ki irgalmasságát, olyannyira, hogy végül saját neveként, illetve saját tulajdonságaként mondja ki irgalmasságát, úgy, ahogy az imént már idéztük: „*Irgalmazok annak, akinek irgalmazok*” (Kiv 33,19), illetve „*Az Úr, az Úr, irgalmas Isten és könyörülő, hosszan tűrő, nagy könyörületességű és hűségű*” (Kiv 34,6). Isten tehát irgalmasnak bizonyul, és ezzel feltárja irgalmasságát.

Mit jelent mindez a Rómaiaknak írt levéllel kapcsolatban, és mit mutat meg Isten irgalmasságáról? Pál egy olyan történetre hivatkozik, amelyben az irgalmasságnak története van. A három lépés, a mózesi közbenjárás mind azt jelzik a Kivonulás könyvében, hogy az irgalmasság titok, Isten titka, amelyet el kell érni, amelyhez oda kell érni. Ami pedig ezek után talán nem is meglepő, hogy Pál apostol érve-
lése a Rómaiaknak írt levél 9–11. fejezetében ugyanígy egy történetre irányul, mégpedig a zsidók és pogányok párhuzamos, illetve közös történetére. Ahogy már említettük, Pálnak tekintettel kell lennie a közösségben támadt feszültségekre, a zsidóságból és a pogányságból megtértek feszültségére, ugyanakkor foglalkoztatja azoknak a zsidóknak a sorsa is, akik nem fogadták el, hogy Jézus a Krisztus. Ő viszont éppen azért hivatkozik az aranyborjú, illetve Mózes közbejárásának, sőt Isten irgalmasságának történetére, hogy ezt a történetet mintegy újraírhasssa, és a kereszténység meg a zsidóság közös útjának végpontjaként mutathassa be. Isten most azzal bizonyul irgalmasnak, hogy kegyelme a zsidóságon át elérte a pogányokat, de azzal is, hogy a pogányok megtérésével mintegy „iriggyé teszi” a zsidóságot, és így visszavezeti irgalmas önmagához, feltárja benne irgalmas önmagát (vö. Róm 11,28–32). Ahogy Mózes számára a közbenjárás folyamatának végén nyilatkozott meg Isten irgalma a maga teljességében, úgy a zsidóság „hazatérése” Istenhez, újabb találkozása a krisztushívőkkel Isten hűségének (az Atyáknak tett ígéreteihez) és egyben bünt megbocsátó irgalmának teljessége lesz.

Vajon nem igazságtalan Isten, amikor kiválaszt, amikor irgalmaz? — tette fel a kérdést Pál a 9. fejezetben (Róm 9,14). Az igazságosság és ir-

galmasság feszültségének kérdését ezzel közvetlenül Isten cselekvésében látja meg, ez alkalommal már nem az egyén bűneivel kapcsolatban — hiszen arra Krisztus megváltásában már megtalálta a választ —, hanem a közösség sorsát, mégpedig a zsidóság és pogányság történetét illetően.

A mózesi történetet felidézve Pál tulajdonképpen azt válaszolja, hogy az irgalomnak története van, és ez a történet magába foglalja Isten igazságosságát, bizonyos mértékig a bűn büntetését is. Isten mégis hűség marad kiválasztó szeretetéhez — ez héberül a *cheszed*, görögül pedig leggyakrabban a *kharisz*. Hűségének kezdete és végpontja mégis az irgalom, az *eleosz* vagy héberül *rachamim* — az együtt érző szeretet, amelyet a bűnösön még inkább meg tud mutatni, sőt, bizonyos értelemben a bűnösnek, a rászorulónak mutat meg leginkább, ahogy irgalmas önmagát Mózesen keresztül a népek, amely bűnösbe esett.

A Rómaiaknak írt levélben gyakran csak kiegészítésként, kissé mostohatestvérként kezeljük a 12–14. fejezetek intéseit. Mint más páli levelekben, a tanító részt itt is gyakorlati intések követik, mondjuk. Intő jel mégis, hogy nemcsak a 9., hanem a 12. fejezetet is könnyörgő hangon vezeti be az apostol. „*Kérlek tehát benneteket, testvérek, Isten irgalmasságára, hogy adjátok testeteket élő, szent, Istennek tetsző áldozatul. Ez legyen a ti ésszerű istentiszteletetek*” (Róm 12,1). Vajon hogyan illeszkedik ez a rész mindahhoz, amit eddig mondtunk?

Úgy tűnik, Isten irgalmasságának szükségszerűen meg kell mutatkoznia az emberi irgalmasságban is. A felebaráti szeretet, a bűnös iránti elfogadó, sőt megtérést célzó igyekezet, a másik tehetségének elismerése, a kölcsönös segítségnyújtás, egymás látszólagos gyengeségeinek elfogadása, az állami felsőbbiségekkel szembeni okos magatartás — hiszen ezeket sorolja itt Pál egymás után — mind-mind része annak a magatartásnak, amelyre talán csak az „irgalmazott” (vö. 1Kor 7,25) ember képes, aki ráadásul még olyan közösségben is él, amely ismeri az irgalmat. Az emberek egymás közötti irgalmassága csak akkor lehet ésszerű szeretet, sőt Isten iránti hódolat, ha valamiképpen Isten örök, hűséges szeretetének, és magához segítő irgalmának lenyomata.

Így nyilvánul meg Isten igazságossága és irgalmassága a Rómaiaknak írt levélben. Pál az igazságossággal kezd, amelyet egyszerre lát *igazmondásnak* (vö. Róm 3,1–8) és ugyanakkor igazságosságnak, a szent Isten cselekvő igazságának (vö. Róm 3,21–28). Isten betartja ígéreteit, amelyeket az atyáknak, vagyis a zsidó nép őseinek tett, és ezzel igazmondónak bizonyul. Váratlan, még a párhuzamosan futó utak fájaldalmát is (vö. Róm 9,1–2) magába foglaló irgalmát viszont a pogányok magasztalják. Átvitt értelemben az irgalom a levél utolsó szava, mert ez a történelem végső igazsága. Az igazság és az irgalom így nemcsak egyéni, hanem közösségi tapasztalat lehet. És nem az igazság meg igazágtalanság összemosását, nem a dolgok azonnali feloldását ígéri, hanem az irgalom útját, amelynek végén Isten várja az embert. Végül is azt, hogy lehet értelme, célja a történelem nagy kettősségeinek, emberi ésszel egyelőre fel sem oldható ellentmondásainak, Isten irgalmában.

Iustitia, Fortuna és Misericordia

BALÁZS ZOLTÁN

1966-ban született Sopronban. A Budapesti Corvinus Egyetem tanára, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpontjának főmunkatársa. Legutóbbi írását 2015. 5. számunkban közöltük.

1. Az igazságosság

Hadd kezdjem egy merész állítással: minden igazságosságban van valami erőszakosság. Másként fogalmazva: az igazságosság együtt jár az erőszakkal, noha természetesen nem azonos vele.

Csak hogy a politikai filozófia a kezdetektől fogva úgy tudja és tartja, hogy az igazságosság és az erőszak ellentétesek egymással. Hiszen az igazságos rend szabályokat, stabil normákat, az elismerés és büntetés világos mércéit, a kiszámíthatóság és megbízhatóság légkörét jelenti; míg az erőszak a normák és szabályok felforgását, a szankciók fölfüggesztését, az élet kiszámíthatatlanná és kaotikussá válását. Mi sem lehet ellentétesebb ezzel a fölfogással, mint az az állítás, hogy az igazságosság valamennyire mégis erőszakos. S mégis: az igazságosság lehet könyörtelen, szigorú, kemény, ellentmondást nem ismerő vagy tűró. S ezek a jelzők árulkodók. Nem közvetlen erőszakra utalnak, de azt legalábbis jelzik, hogy az igazságosság vagy annak érvényesítése nem föltétlenül a béke és boldogság állapotát idézi föl.

Igazságosság és erőszak

Első látásra vagy hallásra ezeket a jelzőket talán az igazságosság kényelmetlen következményei szubjektív átélésének tulajdonítjuk. Az igazságos büntetés fáj, miért ne fájna; szenvedés és megtisztulás együtt jár. Ha valaki a fájdalmat, a szenvedést erőszaknak éli meg, tulajdonképpen igaza van, csak abban téved, ha ezért a bírót vagy a törvényt hibáztatja. A kárhozottak szenvedései valódiak, de nincs okunk sajnálni őket, maguk választották sorsukat. Így ha az igazságosságról úgy beszélünk, mint aminek nem kívánatos következményei is lehetnek, összekeverjük az okot az okozattal. Valójában félreértjük, vagy pedig, ami talán még rosszabb, érzélgősek vagyunk. Ennek ugyanis valamilyen rejtett büntudat is az oka lehet (mi is bűnösök vagyunk, tehát büntetést érdemlünk, s szeretnénk kibújni alóla).

Arról sem lehet szó, hogy az igazságosság időnként eltúlzott, s ez okozza az erőszakot. Egy büntetés ugyanis nem lehet egyszerre túlzó és igazságos. Vagy igazságos, vagy nem. Ha úgy találjuk, hogy túlzó, akkor nem is igazságos. Egy adórendszerről sem mondhatjuk, hogy kiszámíthatatlan, de igazságos. Ha valóban kiszámíthatatlan, mert folyton változik és könnyen is változtatható, akkor nem igazságos.

Abban viszont már van valami, hogy az igazságosság erőszakossága a végrehajtás, érvényesítés orvosolhatatlan tökéletlenségéből

is adódhat. Az igazságosság olyan eszmény, amely teljesen soha nem valósulhat meg, csak megközelíthetjük. Azért nem lehetséges az emberi világban a tökéletes igazságosság, mert képtelenek vagyunk minden esetet a maga teljességében föltárni. Egyetlen ember cselekvésének, viselkedésének sem vagyunk képesek minden körülményét és indítékát egészen föltárni, saját magunkét sem: erre csak Isten képes, aki a szívek és vesék vizsgálója. Nem tudjuk az igazságosság teljességét hordozni, erre figyelmeztet Jézus is: ne ítélj, hogy ne ítéless. Intézményeink ugyanígy képtelenek arra, hogy például a legrosszabb helyzetben lévő emberek helyzetét befolyásoló és megváltoztató összes tényezőt figyelembe vegyék. Ez az érv elismeri, hogy az igazságosságot csak tökéletlen vagy töredékes módon tudjuk érvényre juttatni, s ezért tapad hozzá önkényesség, azaz erőszak. A szó szoros értelmében azonban itt sem az igazságosság, hanem végrehajtásának kiküszöbölhetetlen velejárója — emberi világunkban — az erőszak.

Az Utolsó ítélet

Jobban meggondolva azonban valami mást is észrevehetünk. Az igazságosság mint elv ugyanis határtalan. Bármennyire is tökéletlen a végrehajtása vagy érvényesítése, az igazságosság mint elv és mint tekintély ellenállhatatlan és tökéletes. Az Utolsó ítélet — személyes formájában is — ennek a legjobb példája. Erre ugyanis valahogy úgy gondolunk, mint amikor Isten előtt egész életünk, minden, magunk számára is rejtett indítékunk, félig vagy teljesen tudat alatti mozgatórugónk, minden pillanatunk, szándékaink és gondolataink, persze az enyhítő körülményekkel együtt, azaz a maguk teljességében föltáruznak és ítélet alá kerülnek. Ám ha így gondolunk az ítéletre, akkor valójában nem Istenre, hanem az Igazságosságra várunk! Van ebben valami pogány: mintha Jézus Krisztus Atyja helyett a görög Iustitia várna ránk. Michelangelo *Utolsó ítélete* a Sixtus-kápolnában nagyon is jól ragadja meg ezt a különös, antikizáló felfogást: a képen mintha Krisztust is legyőzné az Igazságosság. Alakján nem a szív vagy az arc, hanem a személytelen kézmozdulat uralkodik. Arca betörődést, már-már közömbösséget sugall, mint azé a bíróé, aki valójában semmi más, mint a Törvény szája, megszemélyesítője, végrehajtója. Nincs kivétel, s határ sincs. Azonban a határtalanság nem tartalmaz valami szükségképpen erőszakosot?

Nikolai Hartmann, majd őt követően Carl Schmitt, a két neves német gondolkodó vezették be az „értékek zsarnoksága” fogalmát.¹ Hartmann elítélően idézi a híres mondást: *fiat iustitia, pereat mundus*, amely szerinte arra a hozzáállásra utal, amely valamilyen végső, egyszerűen működő erkölcsi tekintélyt kíván minden emberi dolog fölé állítani. Ma hasonló végső tekintély-szerepet tölt be az „emberi méltóság.” Rá hivatkozni gyakran az érvelés végét jelenti. Ami sérti, az tilos.

Erre persze megint mondhatjuk, hogy ami zsarnoki, az nem maga az érték vagy elv, hanem saját megromlott természetünk, ami miatt helytelenül viszonyulunk a nagy elvekhez és értékekhez. Az értékek békésen ragyognak a tökéletesség egén, semmi szükségük nincs arra,

¹Carl Schmitt: *The Tyranny of Values*. (Ed. and trans. by Simona Draghici.) Plutarch Press, Washington, 1996; Nicolai Hartmann: *Ethik*. Walter de Gruyter, Berlin, 1962.

**A végső elvek
erőszakossága**

hogyan istenként imádjuk bármelyiküket is: ha így teszünk, saját esendőségünket bizonyítjuk csupán. Csakhogy ez a válasz sem megnyugtató, noha nyilvánvalóan van benne igazság. Hiszen *hogyan* védekezhetnénk saját természetünk ellen, ha nem külső, hatékony tekintélyekkel? A probléma éppen az, hogy a nagy és ragyogó értékek és végső elvek — mint az igazságosság — eleve olyan erővel sugároznak, hogy kénytelenek vagyunk *hódolni* előttük. De nem csupán passzívan, mondhatni, passzióból, hanem úgy, hogy azokat egyúttal meg is akarjuk valósítani, lehozni őket az égből, beépíteni őket az életünkbe, kerül, amibe kerül — ezért érezzük, hogy a *fiat iustitia* mögött mégiscsak van valami vészterhes, zsarnoki, erőszakos indulat, erő, amely mégsem egészen belőlünk fakad. „Rettenetes dolog az élő Isten kezébe jutni” — olvassuk a Zsidókhoz írt levélben (10,31) —, s nyilván nem azért, mert az Isten rettenetes lenne (a tékozló fiú Atyja igazán nem az), hanem azért, mert ha Isten teljesen szabad utat enged az igazságosságnak, mint Michelangelo festményén — s ezt megteheti! —, akkor annak következményei ránk nézve rettenetesek.

Ebből persze az is következik, hogy nem csupán az igazságosság, hanem más értékek és végső elvek sem mentesek az erőszakosság valamilyen mértékétől. Talán annyiban pontosíthatjuk Hartmannt és Schmittet, hogy nem annyira az értékek, mint inkább a végső elvek erőszakosságáról beszélünk, mégpedig azért, mert az értékek valamivel kevésbé intézményesíthetők, mint az elvek. Az értékek talán rejtettebbek, a valóság szuverénebb létezői, amelyeket kevésbé vehetünk birtokunkba, mint a saját spekulációinkhoz, okoskodásainkhoz, levezetéseinkhez, fogalomalkotásunkhoz kötöttebb elveket. Az igazságosság talán inkább elv, mint érték: azzal ugyanis mindig *teenődünk* van. Az igazságosságot, magyarul inkább az igazságot „szolgáltatjuk” és „érvényre juttatjuk”. Az értékek nem mindig kívánnak cselekvést, olykor csak megfontolást, csodálatot, méltányolást, sőt, élvezetet. Az elvek sokkal sürgetőbbek, döntésre, tette sarkallnak; vezetnek és irányítanak minket; sokkal egyértelműbben fegyelemre szorítanak — tulajdonképpen kevésbé értünk, mint inkább ellenünk vannak. Nem lehet nem csodálni Szent Pál teológiai és filozófiai éleslátását, amikor a *Törvény erőszakosságáról* beszél: mert hiába Isten akarata a Törvény, az mégis zsarnoki. S Jézus is éppen ezt, az elvek zsarnokságát veti a farizeusok, az örök moralisták szemére: bár a Szombat isteni parancs, mégis a Szombat van az Emberért, nem az Ember a Szombatért. Igen, a leghelyesebb elvben is van valami erőszakos.

Így még ha az igazságosságot tökéletesen és eszményi módon tudnánk is ebben a világban érvényesíteni, azaz ha minden jutalmat és büntetést pontosan szabnánk is ki; ha intézményeink és eljárásaink saját magukat javítanák ki, alkalmazkodva a változó körülményekhez és helyzetekhez; nos, ebben a precizitásban és tökéletességben alkalmasint az igazságosság erőszakosságának nem csökkenését, hanem növekedését tapasztalnánk meg.

2. Az erőszak

De mi is az erőszak? A fenti fejtegetések ugyanis csak akkor állják meg a helyüket, ha az erőszakot vagy erőszakosságot jól értjük. Az erőszakot természetesen nem elsősorban vagy nem kizárólag személyes, fizikai, közvetlen értelemben kell érteni, hanem abban a társadalmi értelemben, amelyben az ilyen személyes erőszakra nagyobb valószínűséggel kerülhet sor. Ez olyan állapot, amelyet az önkényesség, a felfogatás, a kiszámíthatatlanság és a határok megszűnése jellemez. Sőt, nem csupán a politikára vagy a társas életre, s nem is csak a szavakra és tettekre vonatkozhat. Emberi jellem, emberi természet, szenvedély, érzés, viselkedés is lehet erőszakos. Mi több, maga a természet is tartalmaz erőszakot. Nemcsak teremtő, hanem romboló ereje is van, s tudjuk, hogy a newtoni mechanika szabályossága, rendszeressége és előrejelezhetősége is illúzió, ha a teljes fizikai világra vetítjük: határozatlanság, bizonytalanság, véletlenszerűség jellemzi ezt a világot is. Szűkebb természeti világunk, a Föld időjárása, a környezet viselkedése, az evolúció rejtélyei ugyancsak a kiszámíthatatlanság, a káosz, az ellentmondásosság, a képtelenség és a szertelenség tapasztalatait nyújtják. Sem a Földön, sem az emberi társadalomban nem találunk biztos menedéket, s csak a legelszántabb sztoikus vagy buddhista szerzetes jut el — ha egyáltalán — ahhoz a belső békéhez, amelyet egy ilyen menedéktől remélünk. Ámde ennek ára a teljes magány. (A keresztény szerzetes nem magányos: Istenben személyes partnert talál; igaz, ez a viszony legalább annyi, ha ugyan nem több nyugtalanságot, feszültséget és érzelmi viharokat kelt, mint amennyit egy házasság nyújt, legalábbis a legnagyobb misztikusok tanúságtétele szerint.)

Erőszak és Fortuna

A kiszámíthatatlanság, a szeszélyesség miatt az erőszaknak szoros köze van a szerencsééhez, vagy talán inkább a sorshoz, a végzethez is. Kiváltképpen a reneszánsz és a kora modern kor gondolkodóit foglalkoztatta Fortuna, a vak istennő természete. A ma is legtöbbször idézett gondolat Machiavelli *A fejedelem* című rejtélyes írásából való, annak is a végéről, amely nagyon egyértelműen össze is köti a szerencsét vagy sorsot az erőszakkal. Eszerint Fortuna mint nő igényli, kívánja az erőszakot (szó szerint: fegyelmet és fenyítést), éppen azért, mert szeszélye erőszakos. Sőt, ezen az erőszakosságon éppen azért nem igazságossággal, hanem csakis erőszakkal lehet úrrá lenni, mert a szerencse, a szeszély, az önkény egyszerűen olyan természeti erő, amely híján van és marad minden belátásnak; nem ismeri föl az igazságosság normáit és elveit. Nem ismer, s ezért nem is szeret mást, mint az erőszakot, akár gyakorolja, akár elszenved. Fortuna az erős és erőszakos férfit kedveli, írja Machiavelli. Így erőszak nélkül nincs rend, az igazságosság nem tehet mást, mint hogy erőszakkal uralkodik. A folyton fölboruló rend tehát nemcsak és nem mindig az igazságosság helyettesítése az erőszakkal, hanem az erőszak provokálása és legyőzése. Megint a tisztán látó Szent

Pálra hivatkozhatunk: a Törvény bizonyos értelemben *okozója* ha nem is a bűnnek, de a bűn terjedésének. A Törvény ítélet, amely nem vált meg, azaz fennmarad a bűn. Az igazságosság ostor, amellyel Fortuna féken tartható, ám ezzel nemhogy nem változik meg, hanem olykor még zabolátlanabbá válik. Szomorú tapasztalat, hogy a börtön ugyan megérdemelt büntetés lehet, de nem jobbá, hanem rosszabbá teszi a rabot, mert dühöt, bosszúvágyat, indulatokat vált ki és táplál. Ez az értelme annak, hogy Nagypénteken a börtönök megnyílásáért is imádkozunk: nem az igazságos büntetés eltörlését, hanem a börtönnek mint szükségképpen erőszaknak a létét tartjuk összegegyeztetetlennek a Szeretet rendjével.

Most már jobban értjük, hogy az értékek, de főleg a végső elvek, mint az igazságosság is, miért tartalmazznak valamennyi erőszakot. Természetesen nem önmagukban kiszámíthatatlanok és önkényesek, de oly szorosan és erővel kötődnek a kiszámíthatatlansághoz, az önkényhez, s főleg a határtalansághoz, hogy már-már eggyé válnak vele. Ezt jól jelképezi, hogy miként Fortuna, úgy Iustitia sem *lát*. A házasságtörő asszony körül lihegő tömeg az elv előtt hódol, s *igaza van*. S nem csak arról van szó, hogy közben saját indulatai fölötte nem tud uralkodni, mert nem csak ez teszi az igazságát erőszakossá. Hanem arról, hogy a mégoly igazságos büntetés sem képes a megváltásra. A megkövezés lehet isteni törvény, amelynek érvényességét Jézus sem vonja kétségbe; de érezzük, ha nem is értjük, hogy az utolsó szó egyszerűen nem lehet az igazságosságé. Hiába (lenne) tökéletes és tökéletesen igazságos az ítélet, az erőszak mégis megrontaná. Hiába lennének makulátlanul igazságosak társadalmi és politikai intézményeink, az erőszakot mégsem tudnánk velük kiiktatni. Még egyszer: erőszak és igazságosság nem azonosak, mivel az erőszak fölforgat, az igazságosság helyreállít; az erőszak lázad, az igazságosság rendet tesz. Céljaik ellentétesek. S mégis: ugyanazt a játékot játsszák, még ha ellenfelekként is.

Ha valóban az igazságosság az erkölcsi, társadalmi és politikai káosz és fölfordulás legjobb ellenszere, amely nélkül semmilyen szabály, még egy erkölcsileg tökéletlen rend sem tartható fenn, s amivel Platón és Szent Ágoston éppúgy egyetért, mint Hobbes és Machiavelli, akkor az igazságosság erőszakos oldala különösképpen is aggasztó. Még egyszer: nem arról van szó, hogy az igazságosság érvényesítése soha nem tökéletes, vagy mert azt gyakran szó szerint ki kell kényszeríteni, s így valamennyi önkény és kényszer mindig is része lesz a földi igazságszolgáltatásnak. Nem; az igazságosság még akkor is tartalmaz valamennyi erőszakot, ha tökéletesen érvényesül, ha mindenki pontosan érdemei szerint részesül jutalomban és büntetésben, s ha az intézmények az igazságos elveit akkurátusan és precízen alkalmazzák. A már hivatkozott mondás, „legyen igazságosság, még ha bele is pusztul a világ”, még látványosabban lenne igaz, s a szabadság (az erőszak ellentéte) még érzékelhetőbben sérülne.

A legtöbb ember aligha választaná szabadon az igazságosság ellenében Fortuna kegyeit. Igaz, vannak, akik élvezik az erőszakot vagy az erőszak világát, nemcsak játékban, vagy mondjuk a plurális, versenyelvű politikában, hanem a mélyebb valóságban is. Vannak kalandorok, szerencsejátékosok, veszélyhelyzetet kedvelők. Valószínűleg az is igaz, hogy valamennyire mindannyian élvezzük mindezt. A verseny és a játék részben éppen a korlátok közé szorított, civilizált és élvezhetővé tett erőszak miatt vonzó. Mindennek ellenére a legtöbb társas és erkölcsi viszony nem játék. Az igazságosság erőszakossága nyugtalanító. Van megoldás?

3. Méltányosság és irgalom

Elterjedt és bizonyos fokig bevált, mert sokakat meggyőző ötlet az igazságosság jelentésének megváltoztatása, átfazonírozása. Az alap gondolatot a neves amerikai politikai filozófus, John Rawls fogalmazta meg a legegységelműbben. Abból indult ki, hogy „mivel a születés és a természeti adottságok egyenlőtlenségei nem megérdemeltek, ezekért az egyenlőtlenségekért is valamilyen kárpótlás jár”.² Más szóval társadalmi kiinduló helyzetünk, amelybe beleszületünk, egy sereg olyan adottságot tartalmaz, amelyekért nem lehetünk felelősek, hiszen nincs semmilyen módja annak, hogy felelőségünket értelmes módon ezekre is kiterjesszük. S mivel az erkölcsi érettség (vagyis a korlátozás nélküli felelőségre vonhatóság) elérése is évekig tart, ezekre az adottságokra további olyan tényezők hatnak, amelyek fölött szintén nincs ellenőrzésünk. Ezért az igazságosság egyszerűen soha nem elérhető eszmény marad, ha azt úgy értjük, mint ahogy a klasszikusok értették, akik szerint cselekvésünkért és jellemünkért végső soron mégis mi vagyunk a felelősök. Nincs ilyen ‘végső soron,’ ez illúzió.

Az igazságosság klasszikus értelme nem segít. Ezért Rawls az igazságosságot *méltányosságként* érti. Bár nem szól semmit az igazságosság és a méltányosság különbségéről, ez a különbség azért létezik, noha a két elv között természetesen szoros kapcsolat is van.³ A kapcsolat részletes kibontása nem tárgyam, elég talán annyit megjegyezni, hogy a méltányosság fogalma nagyon nehezen ragadható meg olyan precizitással, mint az igazságosságé (ki-ki azt kapja, amit megérdemel; az egyformával bánjunk egyformán, a különbözővel különbözően). A méltányosság sokkal inkább valamilyen értéknél látszik, semmint elvnek. Pontosán ez az előnye: ha az igazságosság olyan érték, amely elvvé, maximává, szabállyá, eljárási követelménnyé alakítható, akkor a méltányosságra éppen azért van szükség, hogy az igazságosság következményeit korrigálja vagy akár felfüggeszse.

Ennek a stratégiának az a szembetűnő baja, hogy a klasszikus igazságosság mint elv olyan objektív mérce, amelyhez tényleg igazodni lehet, amely valóban képes a jogrend alapjául szolgálni. A méltá-

²John Rawls:
Az igazságosság elmélete.
(Ford. Krokóvay Zsolt.)
Osiris, Budapest,
1997, 132.

³Számtalan kommentátor
siklik el szó nélkül előlött.
De vannak kivételek,
például David H. Fischer:
Fairness and Freedom.
Oxford UP, Oxford – New
York, 2012, lásd különösen
az „Appendix”-et.

nyosság éppen korrigáló, kiegészítő, felfüggesztő jellege miatt erre nem alkalmas. Röviden és másképpen: ha az igazságosságot méltányossággá alakítjuk, akkor a fürdővízzel kiöntjük a gyereket is. Az igazságosság eredeti és stabil értelme ugyanis elvész, helyébe viszont olyan értéket állítunk, amely a maga módján szintén önkényes, mert szubjektív döntéseket és eljárásokat alapozhat meg, s így ahelyett, hogy csökkentené, valójában növeli a társadalmi erőszakot. Erről mindenki tapasztalatot szerezhet, aki végiggondolta vagy megélte, hogy a pénzosztó mechanizmusok milyen kiszámíthatatlanságot és ezzel bizonytalanságot, dühöt, igazságtalanságérzetet, fölháborodást — azaz erőszakot — szülnek, ha azokat végső soron a döntéshozó különféle 'méltányossági szempontjai' vezérlik.

Persze úgy is lehet érvelni, hogy a méltányosság maradjon csak meg kiegészítő, korrigáló értéknek, amely az igazságosságot nem helyettesíti. Ez kétségtől jobb, mint az előző megoldás, legalábbis fogalmilag tisztább és tisztességesebb, de megoldásnak aligha válik be. A méltányosság ugyanis valójában sokkal erősebben kötődik az igazságossághoz (ezért is csábulhat el a filozófus), mint elsőre látszik. Tulajdonképpen arra figyelmeztet, hogy az igazságos ítéletek és elosztási rendszerek mindig tökéletlenek, mert nem képesek minden körülményt mintegy isteni szemmel figyelembe venni. Ezért kell vagy érdemes úgy eljárunk, hogy mintegy felfüggesztjük a körülmények további vizsgálatát, s elfogadjuk, hogy a méltányosságra szorulónak minden bizonnyal van olyan indoka, amelyet mi nem tudunk megítélni. Ám ez emberi dolog, s láttuk, hogy az igazságosság erőszakos jellege mélyebb probléma, mint az emberi tökéletlenségből eredő bajok.

Másként nézve: furcsa volna, ha a lelkiismeretvizsgálatunk végén nem bocsánatért, hanem isteni méltányosságért vagy méltányos ítéletért imádkoznánk. Nem mintha ennek nem volna értelme: „Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek!” — ez a jézusi fohász voltaképpen arra utal, hogy a nem-ismeret, a nem-tudás olyan mentő körülmény, amelyért a felelősség talán nem róható föl. Talán nem. De talán igen: ismerjük ugyanis a másikat, még bonyolultabb evangéliumi figyelmeztetést, amelyet Jézus a farizeusokhoz intézett: „Ha vakok volnátok (...), nem volna bűnötök. De azt állítjátok: Látunk. Ezért megmarad bűnötök” (Jn 9,40). Vajon tudják-e a farizeusok, hogy látnak, vagy csak hiszik, hogy tudják? S miért is felelősök pontosan? Akárhogy is van, a méltányosság valami olyasmiről, amire olykor — de nem mindig — alappal hivatkozhatunk; ám egyrészt a szubjektivitás miatt, ahogy láttuk, maga sem föltétlenül mentes az erőszaktól, másrészt, s ez a legfontosabb, mi van, ha *nincs mire* hivatkoznunk? Ha *tényleg* bűnösök vagyunk? Akkor mi ment meg minket az igazságosságtól? A méltányosság ekkor már biztosan nem.

Így jutunk el végül is a megbocsátás világába. Az irgalom, az irgalmasság is ide tartozik.⁴ A megbocsátás, tudjuk, maga is bonyolult

⁴Lásd erről: *Forgiveness, Mercy, and Clemency*. (Eds. Austin Sarat, Nasser Hussain.) Stanford UP, Stanford, 2007.

⁵Ehhez lásd Kolnai Aurél magyar származású filozófus ma már alapszöveggé vált tanulmányát („Megbocsátás”), amely magyar fordításban először a *Mérleg* című folyóiratban jelent meg (1993/1. 35–49.)

⁶A megbocsátást erényként értelmezi Richard S. Downie: *Forgiveness*. *Philosophical Quarterly* 15 (1965), 128–134. Az is igaz, hogy az igazságosság is erény, legalábbis részben. Minthogy azonban az igazságosság döntően a társas élet vezérelve (láttuk: mindenki kapja azt, amit megérdemel, egyformán és egyenlően), erényként elég nehézkesen különíthető az általában vett erényességtől vagy erkölcsi igazságtól (igaz emberségtől). Lásd Bernard Williams: *Justice as a Virtue*. In: *Moral Luck*. Cambridge UP, Cambridge, 1981, 83–93.

aktus. Van benne valami a feledésből, az elfelejtésből; valami a múlt eltörléséből; van köze a helyreállításához, a visszatéréshez. Természetesen köze van a megbánáshoz, a másik fél döntéséhez. Ez teszi különösen is nehéz kérdéssé: erkölcsi kötelesség-e megbocsátani megbánás esetén? Ha igen, nincs ebben valami *képtelenség*? (*Köteles-e Isten a bűnbánónak megbocsátani?*)⁵ S ha nincs megbánás, nem *lehetetlenség-e* megbocsátani? A tékozló fiú atyja már akkor megbocsátott, amikor megpillantotta fiát, mielőtt az a megbánás szavait kimondta volna? Vagy a szenvedés, a megalázkodás már elég volt? S ha a megbocsátás és a megbánás nem föltétlenül tartozik össze, azaz a megbocsátás valamilyen mértékben mindig szabadon adott ajándék, akkor nincs benne valami önkényes, azaz zsarnoki?

Ez utóbbi vonás, vagyis az ajándék- vagy kegy-szerűség, legyünk őszinték, még kifejezettebb, még markánsabb a megkegyelmezés, az irgalom aktusaiban. Ám ha ez a helyzet, akkor az irgalom gyakorlása azzal szemben, akit megérdemelten ítétek el és büntetnek, legalább annyira erőszakos (az itt használt értelemben), ha nem még erőszakosabb, mint a határtalan és kíméletlen igazságosság gyakorlása.

Ezt a fölvetést akkor tudjuk jól kezelni, ha a megkegyelmezést és az irgalmat (irgalom gyakorlását, „irgalmazást”) elkülönítjük egymástól. Az előbbi alapjában véve jogi aktus, amely egyszeri döntéshez kötődik, hasonlóan az igazságos ítélet vagy döntés aktusához. Az irgalom jóval gazdagabb fogalom, amelyben érzelmi és erkölcsi mozzanatok egyaránt szerepet játszanak, s amelynek az irgalom gyakorlójának jelleméhez, alkatához, természetéhez is köze van: „Legyetek irgalmasok, ahogy mennyei Atyátok is irgalmas!” „Boldogok az irgalmas szívűek [a latin misericordia eleve a szívre utal!], mert nekik is irgalmaznak.” S ez különbözteti meg az irgalmasságot a megbocsátástól is, amely szintén erősebben kötődik az egyszeri cselekvéshez (persze létezik megbocsátó hajlam, ha nem is annyira kifejezetten erényként vagy tulajdonságként).⁶ Az irgalom mindenesetre a megbocsátásnál és a megkegyelmezésnél jobban és mélyebben gyökerezik valami mély és tartós valóságban, valamilyen lényegadó tulajdonságban, minőségben, állapotban, azaz valamilyen állandóságban és biztonságban — s máris közelebb vagyunk valamihez, ami az önkényesség és kiszámíthatatlanság, továbbá a határtalanság erőszakosságának az ellentéte.

Az irgalom vagy inkább irgalmasság tehát olyan beállítottság, erény, amely az igazságosság, az igazságosság elveiből következő ítéletek erőszakos oldalát szorítja határok közé, vagy hogy még pontosabbak legyünk: határt szab nekik. Éppen azért, mert az irgalmasság így szorosán kötődik az igazságossághoz, jól el tudjuk különíteni a részvételtől, az együttérzéstől, a szolidaritástól, a jóakarrattól és a szeretettől is. Ezek is nehézsúlyú értékek, gazdag filozófiai és teológiai hagyományokkal és értelemmel, amelyekre még csak ki sem térhetek. Elég annyi, hogy leszögezzük: nem azonosak sem az igazságossággal, sem az irgalommal. Mindegyik érték segít

minket Isten és a másik ember felé fordulni, a megértés, a megismerés, a másik életében, sorsában, végső soron a személyében való részesedés, a vele való egyesülni vágyás felé. Az irgalom fókuszpontjában azonban az igazságosság áll.

Az irgalom nem az igazságosság enyhítője, legalábbis nem abban az értelemben, hogy az igazságosságot a méltányossághoz hasonlóan mintegy ellenőrzi és korrigálja. Ez egyfajta felsőbb elvvé tenné. Ezzel azonban csak egyfajta „magasabb igazságossággá” válna. Az irgalom nem is a megérdemelt ítélet vagy büntetés felfüggesztése: ez a megbocsátás és a megkegyelmezés aktusa. Az irgalom, az irgalmas-szívűség az igazságossággal velejáró erőszakra hívja föl a figyelmet. Ez indíthat arra, hogy még a megbánás előtt megbocsássunk. Máskor meg arra, hogy részvétellel legyünk, hiszen az ítélet lehet igazságos, a szenvedés megérdemelt, mindazonáltal a szenvedés akkor is rossz, és a szenvedés enyhítése, megszüntetése, a belőle való részvállalás erkölcsi kötelesség lehet. Ismét máskor az irgalom nyitja föl a szemünket — s talán ilyenkor látunk igazán a mélyére —, hogy milyen lenne, lehetne a világ igazságosság nélkül. Egy ilyen távlat a mi világunkban lehetetlenség, hiszen az erőszak, a gonoszság, a rossz mindennapos tapasztalatunk, nemcsak másokkal és másokban, hanem magunkkal és magunkban is. „Ítélet van a világon, most vetik ki a világ fejedelmét (Jn 12,31). *Most* van az ítélet, azaz mindig, amikor és ahol erőszak és igazságtalanság uralkodik. Ezért van szükség szüntelenül az igazságosságra. Ám az utolsó ítélet után az igazságosság betöltötte a hivatását és megszűnik. Krisztus szavai ezt jelzik előre az utolsó vacsorán, hiszen a világ fejedelmét, s vele együtt a rosszat, az igazságtalanságot és az erőszakot is most, azaz mindig és folytonosan úzi ki az ítélet a világból. De a kiűzetés után az igazságosság sem maradhat tovább, hiszen ezzel csak egy újabb, még ha végső *győzelmet* könyvelhetnénk el. Talán ez az értelmese az első korintusi levél fejtegetéseinek, ahol azt olvassuk, hogy „ha majd minden alá lesz neki vetve, maga a Fiú is aláveti magát annak, aki mindent alávetett neki, hogy Isten legyen minden mindenben” (1Kor,28). Mert a győzelem célja nem az uralkodás, a tökéletes igazságosság emberi utópiája, hanem egy elképzelhetetlen *állapot*, amelyet Pál sem tud pontosabban kifejezni, mint ahol „Isten minden — mindenben”. Az irgalmasság erre az állapokra nyit rést, amikor az igazságosságnak határt szab.

KELEMEN JÁNOS

Umberto Eco halálára

1943-ban született Kasán. Filozófus, filozófiatörténész, italianista, egyetemi tanár.

Umberto Eco életműve lezárult. Még várjuk utolsó regényét, és lesznek más posztumusz írásai, de korlátok közé nem szorítható, szinte parttalanul növekvő munkásságának a körvonalai immár adva vannak.

Természetesen nincs még itt a számadás ideje. Ehelyütt és ebben a pillanatban csak arra szorítkozhatunk, hogy megpróbáljuk felmérni, mit veszített a világ, mit veszített Olaszország, és mit veszítettünk mi az ő halálával.

Régóta a világ egyik vezető értelmiségijének számított. Egyes felmérések tükrében az elmúlt években ő volt Chomsky mellett a másik legbefolyásosabb értelmiségi a világon. Maître-penseur volt egy olyan korszakban, mely híján volt az életünk egészét átfogó, zsinórmértékül szolgáló tanításoknak, a „nagy elméleteknek” és az ezeket megfogalmazni képes gondolkodóknak.

Nem ambicionálta, hogy eljuttassa a maître-penseur szerepét, de volt világos fogalma arról, hogy mi az értelmiségi küldetése. Egyébként ő maga ezt túl nagy szónak tartotta, s inkább az értelmiségiek *funkciójáról* szeretett beszélni. Szóhasználata józanságot, higgadt ésszerűséget sugall, ami személyiségére is rávall. Nem váteszi és prófétai vonásokkal ruházta fel az értelmiségi figuráját, aki az igazság letéteményese és bizonyosságok terjesztője, hanem olyan szerepkört, „funkciót” tulajdonított neki, melynek betöltésével (s itt a funkcionalista társadalomtudomány terminusát használom) „jótekonny hatást” gyakorol a társadalmi organizmus egészére, az átfogó értelemben vett társadalmi struktúra és szellemi élet működésére. Ez a hatás a bevett tudás, a korábbi gyakorlatok és a sztereotip értelmiségi diskurzusuk szüntelen bírálatában áll. Ily módon az értelmiségi funkció gyakorlása újtó tevékenységek folytatását jelenti, melyektől nemcsak a kritika mozzanata nem választható el, de az önkritikáé sem. Az értelmiséginek — mondja Eco — az a dolga, hogy „legyen résen, hisz enciklopédiánkat naponta újra kell írni”.¹

Ezen a ponton el kell választanunk egymástól (hogy aztán újra összekapcsoljuk őket): egyfelől Ecót a tudóst és az író, másfelől Ecót a személyt és az értelmiségi közszereplőt, aki a legkülönbözőbb formákban, így az *Espresso* című lapba írt heti rovatával, aktívan részt vett hazája és a világ nagy politikai és kulturális kérdéseinek megvitatásában. Kis írásaival és nagyobb közönségnek szóló előadásaival számtalan témát érintett, s bár minden idegszálával tiltakozott a próféta ellen, nem kerülhette el, hogy jelzései próféciának bizonyuljanak. 1997-ben, a harmadik évezred kilátásairól elmélkedve azt írta, hogy „Európára is valami hasonló vár”, mint

¹Umberto Eco: *A hamisság ereje*. In uő: *La Mancha és Babel között*. (Ford. Barna Imre.) Európa, Budapest, 2004, 449.

²Umberto Eco: *Őt írás az erkölcsről.* (Ford. Dorogi Katalin.) Európa, Budapest, 1998, 97.

New Yorkra, Dél-Amerikára és a világ minden olyan helyére, melyet a vándorlás és bevándorlás hullámai alakítottak: a vándorlás „akár erőszakos, akár békés, olyan, mint egy természeti jelenség: megtörténik, és senki sem lehet rá befolyással”.²

Néhány cikkében, melyet átszönek személyes emlékei, Eco többször is említést tesz Baudolinóról, szülővárosának, Alessandriának védőszentjéről, aki a nyolcadik században, jóval a város megalapítása előtt élt, és a hagyomány szerint a nem messze fekvő Villa del Foro püspöke volt. Két ellentétes identitást öltve az ő alakja tér vissza a *Baudolino* című regényben. Egy realista és józan szentet kell látnunk benne, akinek felidézésével Eco a maga eszményképét fejezi ki. Baudolino testesíti meg Alessandriának, „az eszménytelenség és a szenvedélymentesség városának” mentalitását, melynek lényege az a regula, hogy „ne higgy a titokban, ne bízz a Noumenonban”.³ „Micsoda büszkeség — teszi hozzá Eco — rádöbbenni, hogy egy ilyen nagyotmondás és mítoszok, küldetések és igazságok nélküli város fia lehet az ember!”⁴

³Umberto Eco: *La Mancha és Babel* között, i. m. 260.

⁴l. m. 261.

Akik személyesen ismerték őt, ennek a jellemzésnek a fényében könnyen rá ismernek. Arra sem nehéz rájöttünk, hogy a „ne bízz a Noumenonban” maxima, vagy „a nagyotmondás és mítoszok, a küldetések és igazságok nélküli város” dicsérete nem más, mint egy kívánatos értelmiségi magatartás figyelmünkbe ajánlása.

Talán kimondhatjuk: az Eco-regények univerzumának egyik szervező elvét éppen ennek az értelmiségi magatartásnak és antipólusának a vizsgálata alkotja. *A rózsza* nevének racionalista Vilmos mestere, aki a jelek és a világ kétértelműségét, végtelen értelmezhetőségét vallja, s aki ezért a végső bizonyosságokkal együtt saját igazságának megdönthetelenségét is elutasítja, kétségtelenül az értelmiség ecói ideáljának a képviselője. Ahogyan az ő ellentéte és ellenfele, Jorge az, aki az univerzum és a szemiózis zártságát, az irónia és a nevetés bűnös voltát propagálva végső soron előidézi a regény cselekményének tragikus végkimenetelét, a könyvtár leégését, mindazoknak a szellemi javaknak a pusztulását, melyeket a könyvtár szimbolizál.

A Vilmos-féle értelmiségi alakjának antipólusát *A prágai temető* ben egy egész regény-univerzum testesíti meg, melyet a főszereplő, minden idők egyik legellenszenvesebb hőse, Simonini kapitány mellett csupa hasonszőrű értelmiségi figura népesít be. Az *odi ergo sum* világa ez, melyben gyűlölni kell a németeket, a franciákat, az olaszokat, a papokat, a nőket, a jezsuitákat, a szabadkőműveseket, s a megszámlálhatatlan többi népet, főleg persze a zsidókat, akik magukban hordozzák az összes nép korcs vonásait. S persze a *titok* világa is ez, melyet áthatnak az összeesküvés-elméletek, nem kevésbé pedig a *noumenoné*, a hamis esszenciáké.

Tudatában vagyok annak, hogy amikor Ecót, egy értelmiségi magatartás megvalósítóját és az értelmiségi funkció teoretikusát állítom középpontba, egy lehetséges szempontot emelek ki örökségének

⁵Umberto Eco: *Opera aperta*. Bompiani, Milano, 1962. (Magyarul két kötet jelent meg hasonló címen: *A nyitott mű*. Ford. Berényi Gábor et al. Gondolat, Budapest, 1976; *Nyitott mű*. Ford. Dobilán Katalin. Európa, Budapest, 1998. Az előző a hatvanas években megjelent Eco-kötetből kínál válogatást, az utóbbi az *Opera aperta* tanulmányait tartalmazza.)

⁶Umberto Eco: *Trattato di semiotica generale*. Bompiani, Milano, 1975. (Ez egyike annak a kevés fontos könyvének, mely magyarul nem jelent meg.)

számbavételéhez. Úgy vélem azonban, hogy ez a szempont tágabban, Eco tudományos munkásságának jellemzésekor is alkalmazható.

Életművének ez az oldala a szemiotikától, a művészetelmélettől és az esztétikától kezdve a filozófián és a hermenutikán át a medievisztikáig, az irodalomelméletig és az irodalomtörténetig átfogja a humántudományok számos területét. Ez nyilvánvalóan csak annak a hihetetlenül nagy tényismeretnek az alapján volt lehetséges, melynek birtokában volt. Ugyanolyan fontos azonban, hogy ezek a területek nem elkülönült diszciplínák formájában jelennek meg kutatásaiban, hanem egységbe szerveződnek az általa képviselt vízióknak alárendelve. Ha az egységesítő elvet keressük, akkor — egyik korai könyvére, *A nyitott műre*⁵ gondolva, mely szerzőjét világszerte híressé tette — önként kínálkozik a „nyitottság” fogalma.

Ez a fogalom a műalkotások mibenlétének és értelmezhetőségének magyarázatára szolgáló elméleti és technikai eszköz, mely — ideje most már észrevennünk — mélységesen összefügg az értelmiségi funkcióval a felfogásával, melyről az eddigiekben szó volt. Hiszen a műalkotás nyitottsága által megkívánt készség az interpretáció megújítására bizonyos magatartásformát is feltételez: ugyanazt a magatartást, melyet a „résen lévő”, „enciklopédiánk újraírására kész” kritikus értelmiségi általában tanúsít.

Nyitottság és lezárttság (vagy befejezettség): a hermeneutika és interpretáció-elmélet régi ellentétpárja, de csak az avantgárd művészet és a nyomában járó elméleti munka hozta meg az áttörést „a nyitott mű”, egyáltalán a „nyitottság” számára. Utólag tudjuk, nem véletlen, hogy Eco az avantgárd művészi kísérletek tanújaként, résztvevőjeként és teoretikusaként kezdte pályáját, hogy aztán a műalkotás szűkebb értelemben vett esztétikai problémáján csakhamar túllépve eljusson az általános szemiotika területére, melynek az utóbbi félévszázadban talán a legnagyobb művelője lett. Szemiotikusi korszakának egyik főművében, az *Általános szemiotikai traktátusban* felállította az üzenet mint „nyitott forma” és a „korlátlan szemiózis” elméletét.⁶ Vilmos mester történetét ennek az elméletnek a kigondolójaként csak ő mesélhette el.

Félreértés lenne azt a primitív álláspontot tulajdonítani Ecónak, hogy a „nyitottság” és a „zárttság” oppozíciójának jegyében két értelmiségi magatartást, két esztétikai elméletet, a jelrendszerek és a jelentések kétféle koncepcióját kell szembeállítanunk egymással: egy jót és egy rosszat. Igaz, kezdetben neki tulajdonították azt az érdemet, hogy egyike volt az olvasó központú esztétikát és a parttalan értelmezés elvét zászlójukra tűző, minden objektív kritériumot elutasító relativista irányzatok előfutárainak, vagy egyenesen megalapítója volt ezeknek. Ő ezt az érdemet elhárította magától. Jól tudta, hogy a parttalan értelmezés megengedése (csakúgy, mint ennek tudományelméleti megfelelője, a „minden elmegy” elve) túlinterpretációkhoz vezet, s ugyanúgy irracionális, mint a *Foucault-ingában* vagy *A prágai temetőben* leírt összeesküvés-elméletek. Ké-

⁷Umberto Eco:
Az értelmezés határai.
(Ford. Nádor Zsófia.)
Európa, Budapest, 2013.
(Eredetileg: *I limiti
dell'interpretazione.*
Bompiani, Milano, 1990).

sőbbi műveiben ezért fordított gondot arra, hogy figyelmeztessen az értelmezés hatáira,⁷ vitába szálljon Dante ezoterikus interpretációival és a dekonstrukció olvasási gyakorlatával.

Pályája elején a művészeti avantgárd problémája mellett egy másik probléma is izgatta: belemerült a középkori esztétika és egyáltalán a középkori gondolkodás történetének tanulmányozásába. 1954-ben már szakdolgozatát is Aquinói Szent Tamás esztétikájáról írta Luigi Pareyson, a nagy torinói professzor vezetése alatt (akit vele való példaszerű mester–tanítvány kapcsolata miatt említek). A dolgozat könyv alakban megjelent változata (1956) máig jegyzett tétele a Szent Tamás bibliográfiának. Később pályakezdésének ehhez a vonalához is hű maradt: a középkori esztétika történetének szentelt könyve és Dante-tanulmányai egy nagy középkorász művei.

Befejezésül, s talán tanulságként vagy összefoglalásként, azt az értelmiségi magatartást, melynek elveit Eco megfogalmazta, s melyet maga is képviselt, hadd illusztráljam itt azzal a párbeszéddel, melyet Martini bíborossal, Milano érsekével folytatott. Két kivételes személyiség párbeszéde volt ez, mely példája lehet annak, hogyan értheti meg egymást hívő és nem-hívő, katolikus és világi ember. Eco a maga „világi vallásosságáról” beszélt, melyet az a meggyőződés táplál, hogy „egy megszemélyesült és gondviselő istenség hiányában is létezhet valamiféle vallás, vagyis lehet értelme a Szentnek, a Határnak, a kérdésnek és a várakozásnak, a szövetségnek valamivel, ami felettünk van”. Ez — mint mondja — egy erkölcsi állítás, melyhez szemantikai problémákon elmélkedve jutott el.⁸

⁸Carlo Maria Martini –
Umberto Eco:
Miben hisz, aki nem hisz?
(Ford. Dorogi Katalin,
Gál Judit.) Európa,
Budapest, 2000, 70.

VASADI PÉTER

Sóhajtások

*Isten nagy. Mindig nagyobb.
Isten szép. Mindig szebb.
...Fátylat a tükreinkre.*

*

*Ó, Ray Charles. Te vagy a
paradicsomi Georgia
dalnoka. Csupa zene,
szerelem, ahogy kiejted
a nevét: Geor-gia. Oly
édes lassúsággal, ami
már-már lehetetlen.*

*

*A költő nem ábrándozik.
Minthogy éjjel-nappal
átél, lát, kap s figyel.
És hallja is, amit lát;
határtalanít.*

A VII.

*Ezt nem lehet ülve
hallgatni, végig
kell dőlni a heverőn,
csöndesen, lelassított
mozdulatokkal, nem el-
veszíteni a titkos hang-
áradást sejtető zajokat,
mocorgást, szüneteket sem;
az extázis mindenfelől
közelít. Arturo Toscanini
vezényli Beethoven ősatya
közeledtét. Nem látni, de
itt van már. Megérkezett,
mint Mózes az Ígéret Föld-
jének hegyvonulatára, egyik
csúcsról lépve át a másokra.*

*Sodortatunk a VII. szimfónia
tengerhullámszásán. A mélyben
iszap-vidék hányódik, fönt
vonaglik tehetetlenségében
a rengeteg víztömeg.
...Belealszunk.
Ujjongó, súlyos elnyomatás.
...Ébredés semmi szavakra.
Beszéd. Beszéd, beszéd.
Reménytelenül sok a szó.*

✱

*A nagy zene mindig
önmaga újra s újra
megszülető liturgiája.*

Schubert-mese

A Pannon Filharmonikusoknak

*Egyszer az AZ, a Gonosz
fölkapaszkodott egy
mennyei kiszögellésre,
s megvetve vascsizmás lábát,
elrikoltotta magát:
— Na, lássuk, ki veti le
a világ fejedelmét!
Ki taszítja innen alá!*

*A háttérből, a legsoványabb
felhő mögül kiáltás
hallatszott: — Itt vagyok
én, a vesszőcske, hallgasd
csak, mitől hullasz
alá tüstént, nagyuram!*

*Schubert felhőbe rejtett
kis csapatával rázendített
ünnepi rögtönzéseire, a
kitörő öröm muzsikájára.*

*AZ sem hagyta magát.
Nagy zenei bújócška
kezdődött, Schubert,
a zseniális kislegény
hol itt, hol ott
bukkant föl, jobbában
a karmesteri pálcával,
baljában a madárszárny-
ként csapkodó kotta-
lapokkal, ajkán
győzelme énekeivel;*

*őt magát továbbra
sem értette a világ,
de a gyönyörűség, mit
árnyéktalan zenéje
keltett, fénykoszorúba
vonta a földet.
AZ pedig eltűnt.*

HALMAI TAMÁS

Időd lényei

*Az alázat alattvalói
látják hogy még nem láthatod
engedd szabadon engedd szólni
a boldog állatot*

*ne tégy rosszat időd lényeivel
a jó pótolhatatlan
irgalmas légy ahhoz aki leszel
a következő pillanatban*

Bővített tenger

*Micsoda lombos létigék
és homlokzatos főnevek
két jelző között némi kék
és alanytalan környezet*

*csupa szöveghely s mind beszél
nevet keres a névutó
tárgyatlan nyelvtani személy
személytelen a fénytudó*

*zubog az ég mondattana
telnek utcányi szóközök
bővített tengert mondana
ki parton is hajótörött*

*aggok meglettek kamaszok
érkeznek eltávozni
ezek kötőszók amazok
egymás határozói*

*amerre nézel néz a nyelv
világra szól a hallgatása
benned fordul egy néma tero
kijelentő modalitásba*

Álom-rekviemek

Jékely Zoltán költészetéről

1934-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, a Vigilia szerkesztőbizottságának tagja. Legutóbbi írását 2016. 2. számunkban közöltük.

Hogy az álom mint személyes élményforrás és mint poétikai minta milyen mértékben alakítója az irodalomnak, arra éppen a mi irodalmunk és természetesen a világirodalom igen sok meggyőző adalékkal szolgál. Talán elegendő, ha a magyar irodalom történetéből, szinte véletlenszerűen, olyan klasszikus írókra utalok, mint Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Arany János, Jókai Mór, Krúdy Gyula és természetesen Jékely Zoltán, akinek költői világát, de elbeszélő művészetét is többszörösen áthatotta az álmok kínálta élmény és ezeknek az élményeknek a felidézése, értelmezése. Az álom és az emlék — mindkettő a költészet ősi és egyetemes élményforrásai közé tartozik, és mindkettőnek, mondhatom, igen fontos poétikai szerep jutott Jékely Zoltán költészetében, de regényeiben és elbeszéléseiben is.

Jékely Zoltán elégikus költő, líráját emlékek és álmok szövik át. Jellegzetes gesztusa a búcsú, lelkiállapota az elvágódás, a múltra révedés, a világ iránt érzett testvéri szájalom, a megrendülés mások mostoha sorsa miatt, legyen ez akár egy elkóborolt kutya is. A múltban kutatva, emlékeken merengve, álmokba merülve fedezte fel önmagát, személyiségének titokzatos benső tájait. Az önelemzés mintha költői életertvet valósított volna meg, a múlt fölé hajló figyelem akár szándékos lehetett, de mindenképpen a költői személyiség karakteréből következett. A vallomás mindig ösztönös volt, megnyilatkozásait a pillanat kegyelme és kényszere hívta ki. Jékely olyan természetesen írt verseket, akár a romantikusok és a szimbolisták, különben ezeknek a költői világában ugyancsak igen fontos szerepet kapott az álom, az álmovilág. Jékely Zoltán hangjában semmi meszterkéltség, annál több elemi erejű őszinteség volt található. Nem szerette a „laboratóriumi” költészetet, a formakereső kísérletezést, noha a formának, akár a formateremtésnek is fölényes mestere volt. Hangpróbák nélkül énekelte a legváltozatosabb dallamokat, műfordításaival igazolta, hogy milyen eredendő művészi biztonsággal tudott bánni a legravaszabb formákkal és újításokkal. Nemcsak természetessége avatta költővé, akár a fogalom romantikus értelmében, hanem hangja is, a „bel canto” szárnyalása, zengése, önfelelt dallama. Abban is a romantikusok és a szimbolisták rokona volt, hogy legfőbb eszközének a muzsikát választotta. Noha nem kedvelte különösebben Verlaine-t, mégis az ő nevezetes „art poétique”-jét fogadta el: „De la musique avant toute chose”; a zene példájában a művészi tisztaság elvét kereste.

Ennek a romantikus („újromantikus”) hangnak, mert hiszen a romantikus tradíció érintése Jékely Zoltán nemzedékének: a Nyugat „harmadik” költői nemzedékének, így Weöres Sándornak, Takáts

Gyulának, Csorba Győzőnek, Kálnoky Lászlónak és másoknak a költészetében is kimutatható, mint ahogy felfedezhető olyan erdélyi nemzedéktársak világában is, mint Dsida Jenő és Szemlér Ferenc, egyik lényeges forrása a nosztalgia volt: az ifjúság eltűnőben lévő világa iránt. Jékely Zoltán költői magatartásának és szemléletének alakulására különösen Krúdy és Kosztolányi, illetve néhány francia költő: Villon, Musset, Laforgue, Valéry és Apollinaire, továbbá a modern költészet tájékozódásának talán leginkább fontos mestere: az osztrák Rilke hatott.

Személyes költői világ és nyelv született e hatások nyomán. Valamennyiük költészetében (vagy éppen elbeszélő prózájában) fontos szerepet kapott az álom, az álmodozás. Jékely Zoltán félig-meddig ösztönösen választotta azokat a mestereket, akik alkotó egyéniségének kifejlődése előtt egyengették az utat. Krúdy, Kosztolányi, Laforgue és Apollinaire hatása az elégikus költői személyiséget szabadította fel, és ezzel járt együtt az álmok „felszabadítása” is, az, hogy a költő nemcsak beszámol álmairól, hanem élményvilága meghatározó forrásának tekinti álmait. Az elégikus szemlélet következménye a folyamatosan érzékelhető stilizáció, amely a nosztalgikus-romantikus hangulatnak megfelelően alakította át az érzéki benyomásokat. E stilizáció szemléleti alapját és poétikai feladatát híven jelzi a Nyugat 1931-es évfolyamában megjelent tanulmánya, melyben ifjúságának egyik költői mesterét: a francia „dekadens” költőt: Jules Laforgue-ot mutatja be. Idézem Jékely Zoltán szavait: „Sejtelmes idegérzéseinek, tudattalanból fel-felrémlő ötletködeinek egyenértékes kifejezését, dombormű megfogalmazását nyugtalankodva, keresgélve, de szinte nekünk szólva, majdnem századán-túli nyelven írva, lelkiismeretesen valósítja meg. A mi formanyelvünk az övé; éppen mert realizmustól, posztromanticizmustól, preszimbolizmustól menekültében — vagy ilyesmik utálatában —, mindent végletesen stilizál, átdolgoz s nem az akkori világból való önmaga képére formál.”

Az „önmaga képére formált” valóság poétikája tulajdonképpen nem áll messze az álom poétikájától, attól a költői gyakorlattól, amely az álomtól mint a valósággal egyenrangú tényezőktől kap költői ihletet. Jékely Zoltán költészetében az álomnak különös szerepe van, több verse álmokat (gyakran rémálmokat) önt formába (*Gyermek-kori alkonyat*, *Apátlan éjszakák*), az álom, mint versképző élmény, egész költői életművén átvonul. Idézni szeretném egy 1968-as nyilatkozatát, eszerint álmainak költői újjáteremtésével magyarázta verseinek sejtelmes hangulatát: „A versek időtlen hangulata, gondolom, onnan származik, hogy nem egyet közülük álom élményéből írtam, sőt álomban írt soraim is akadnak.” Az álomnak mint ihlető forrásnak kimerítése természetesen a költészet hagyományos eljárása, egész „onirikus” irodalom alakult ki az európai költészet fejlődése során. Különösen a romantikusok (Jean Paul, Tieck, Brentano, Nerval), a modern költészet előfutárai (Lewis Carroll) és a szürrea-

listák (Breton, Soupault, Apollinaire, Aragon) bízták magukat az álmok jelképes vagy éppen irracionális útmutatására. Igen nagy szerepet kapott az álom Krúdy nosztalgikus írói szemléletében, akinek írói világa, mint erről már szó esett, Jékely Zoltánhoz különösképpen közel állt.

Jékely figyelmét az álmok iránt még gyermekkori érdeklődése keltette fel. Korai ifjúságában gyakran foglalkozott álmaival, kéziratot naplójegyzeteiben következetes érdeklődéssel számolt be róluk. Olvasmányai, művészi élményei mindenesetre abban a meggyőződésében erősítették meg, hogy az élmények egész birodalmát találhatja meg az álmok között. Krúdy és a francia romantikusok hatása mellett ezt a meggyőződését táplálta a nagyírú spanyol barokk író: Calderon de la Barca (1600–1681) drámája: *Az élet álom (La vida es sueño)* című műve is, amelyet 1940 tavaszán egy római előadáson fedezett fel magának, hogy negyedszázad múltán ő tolmácsolja magyarul.

A valóság képei is többnyire álomszerű foltokban jelentek meg Jékely költészetében, akár Apollinaire és a szürrealisták költeményeiben. Meglepő, szinte groteszk látványokat idézett: „Kéklő kórház-pavilon tetején / táncolnak a tüdőbajos leányok” (*Levél*). Máskor sejtelmes hangokra figyelt: „Valami messzi zene szól. Lehet, / hogy csak a kéréses hó zenél. / Az is lehet, hogy dermedt fülemet / hangdéliákkal áltatja a szél” (*Éjjel a hómezőkön*). Képpalkotó módszere nem egyszer idézte fel a romantikusok látomásos vagy mágikus, de mindenképpen álomszerű képeit: „Ott lenn a mélyben repedt koponyák / csészéiből szürcsölnek szörnyű nedvet, / féllábra állnak, úgy lerészegednek / s huhognak a vén temetői fák” (*Júlia M. sírján*); „ne nézz tükörbe! / ha az idő már éjfél fele jár. / Kilép belőle egy gyöngyház halál” (*Gyermekek esti imája*).

E képeknek a maguk álomszerűségében mitologikus karakterük és hangulatuk van. „A képpalkotást — állapítja meg *Az alkotó kíséreltet* című tanulmányában C. M. Bowra Apollinaire szóképeivel kapcsolatban — egy lépés választja el csupán a mítosztól: a költő előbb egy adott helyzet egyetlen aspektusát rögzíti, majd az egész helyzetet mitikus mesébe foglalja, amely jól érzékelteti az ábrázolt tárgy belső karakterét. Apollinaire valami sajátos lelki tartalommal tölti meg a cselekmény objektív keretét, ily módon érzékeltetve, hogy az előadott történet távolabbi jelentéssel és jelentőséggel is rendelkezik.” Valójában ez, vagy ehhez hasonló történik az olyan álomszerű képeket festő Jékely-versekben is, mint az *Elhagyott kutyaánk elégiája*, a *Nagyvakáció az enyedi kollégiumban* vagy *A Szépjuhásznő elégiája*. A verscímekben nem véletlenül szerepel annyiszor az elégia, Jékely valóban az elégiához közelíti a dal műfaját. Merengő és álmokat versbe idéző, nosztalgikus és elégikus közérzete szabja meg a forma és a hangzás poétikai karakterét.

Ez az álomszerű szövegalakítás mindvégig jellemző volt Jékely Zoltán költészetére, azt is mondhatnám, hogy az ifjúkorban meg-

talált poétika (az álomlátás és az álom-értelmezés poétikája) a későbbi versekben bontakozott ki igazán. Jékely Zoltán költészete szinte kihívást jelent abban a tekintetben, hogy a költő álmainak felkutatása és rekonstrukciója nyomán értelmezzük a nem egyszer sejtelmesnek talált: a szürrealisták alkotó gyakorlatára emlékeztető szöveget. (Ezt különben maga a költő is megtette, nevezetes „álomnaplójában”, magam annak csak néhány részletét ismerem, de biztonsággal állítom, hogy megérdemelné a közreadást, nemcsak Jékely Zoltán személyes világa lenne általa jobban megismerhető, a modern magyar költészet „titkait” is hitelesebben lehetne megfejteni.) Az álom-motívumok igazából mindvégig jelen vannak: szövegformáló szerepet kapnak Jékely Zoltán költészetében, és ezek a motívumok mindig a versek elégikus karakterét domborítják ki.

Az álmok hatását mutatják az olyan „szürrealisztikus” fantázia-képeket rögzítő költemények, mint az *Elefánt szerelem*, az *Álmodtam*, a *Sárkányölés*, a *Rémálmom szürke sziklatájban* vagy az *Álombeli észlelet a boldogság legfelső fokáról*. Vers készült ismerősök megálmodott álmáról is (*Mirákulum. B. M. művésznő álma*), költői szavak próbálták elűzni a sivár álmatlanságot, hívták a vigasztaló álmokat (*Álmatlanság ellen*, *Pusztulj álomszedő*, *Álom a sétatérről*). A versek látomásos álomképekkel teltek meg, mint *Az idegen város*, amelynek tanúsága szerint a költő Madách Ádámjának szorongató álomvilágát álmodta tovább, vagy éppen varázslatos érzékletességgel idézték fel a mulandóságba távozott atyai jóbarát alakját, mint a Tamási Áron álombeli alakját festő *Körgallár roskadt vállára* című költemény, amely „borongós szürkületben, omladékos ház végében, elszaggatott, gödrös helyen” ábrázolta az álomban felködlő alakot, s feljegyezte a magasból hallatszó „panaszos verses beszédet” is: „Szánj meg, ember, szánj meg, / és tűzzel kínálj meg! / De ne csak gyufával: / kőből ütött lánggal, / lángoló csóvával!”

Az álmok belengték Jékely Zoltán költészetét, mondhatnám, ennek a költői álomvilágnak a nyomán alakult ki a költő személyes poétikája. Az álomnak ugyanakkor igen határozott és konkrét valóságalapja van, a költő álomvilága többnyire a tapasztalatokra reflektál, álomszerű versei rokonságot tartanak a természetleírással, a népélet (természetesen az erdélyi magyar népélet) bemutatásával. Mondhatni érzékletesen konkrét élmények mozaikjából bontakozik ki a versek álomszerűen mágikus hangulata, valamint az emlékképeket záró lírai meditáció. Ez a módszer Apollinaire „szimultánista” technikájára emlékeztet, amely a valóság és az álom, a tapasztalat és a képzelet egyidejű jelenségeinek és folyamatainak költői összevillantása révén fejezte ki a világ természetes gazdagságát és költőiségét. Az érzelmek romantikájával vette körül a dolgokat, minthogy a romantika — a francia költő szavai szerint — „rajongva magasztalja az életet”. Jékely Zoltán elégikus álomleírásai is elvégzik ezt a felmagasztalást: az életre figyelnek, az életet ünneplik, még ha meditatív vallomásaikat haláltudat hatja is át. Ebben az elégikus dalban,

e szorongást és boldogságot egymásba tükröztető költői formában jelenik meg Jékely Zoltán költészetének egy karakteres változata.

Végül még csupán egyetlen költeményt említenék meg, ez az 1945-ben (tehát még vagy már újra Kolozsváron) írott *Álom-rekviem*, ebben Jékely Zoltán a taganrogi gyűjtőtáborban elpusztult sógorát, a kiváló történettudóst: Mikecs Lászlót siratta el. A gyász és a fájdalom itt álomszerű képekben jelenik meg, idézem a nagyszabású költemény egyik fájdalmas szakaszát: „De ők csak mentek, ajkukon mosolygás, / szemükben tán sírás előtti sajnás; / s én akkor ott le-rogytam s térdenállva / kiáltám: ne menjetek a halálba! / De távolodtak, s mind mélyebbre szálltak, / csak foltok voltak már, testetlen árnyak, / bakancsuk a kövön fel-felekhózzott, / karjuk megnyúlt s ijesztőn rángatózott, / hogy közülünk néhányan felzokogtak, / mert tudható volt, hogy *ők már halottak.*” Jékely, számos akkoriban írott verse tanúskodik erről, vagyis az álom és a valóság egybemosásáról, a költő nem egyszer festett ilyen álomszerű, mindazonáltal realiztikus képeket, mintha az álomban keresett volna realitást, magyarázatot és vigaszt. Egész költői munkásságát átszötte az álom világa: kezdetben nosztalgikusan, minthogy veszendő ifjúságáról tett vallomást, később tragikusan, mivel történelmi tapasztalatairól beszélt — az álmok világában is a köznapi és mindig fájdalmas valóságot mutatva be.

SIMEK VALÉRIA

Ajándék

*Nekem ajándékoztad
üde zöld mezőid, enyém lett
ez a megkopott ég, s behasított
szélein időnként lázasan égetett
a Nap szeme. Lapjaim megfakultak,
nem vigyáztam rájuk. S a nyári
záporok utáni lakatlan csöndben
álltam napfogyottan, kértelek,
maradj velem hajnalhasadásig,
míg feloldódik bennem a félelem.
Nekem ajándékoztad az erdei
eper ízét, a gomba illatát, a
nyirkos föld szagát, madarak
vonulását. A kanyargó utakon
koppanó vadgesztenyéket,
szarvasbogarakat, őzeket a
vágató időben.*

*Virágok lobogását, s a fényt a
szemedben. Kézírásod hagyatékát
ebben a fehérre festett tájban.*

Zsebkendőnyi fájdalom

*Visszatérek,
a reggel felém sodorja
harmattal csillogó csokraid.
Nap szívtá ruhád színe olyan,
mint a mákvirágé.
Beszédes szemlélődést
raktak kezeid, történet itt
minden virágbokor.
Házad körül söpröget a
szél, arcomba nevet.
Már csak ő kopog be
hozzád, nem nyitsz ajtót
neki. Szeretetedhez elég
volt egy tenyérnyi idő, és
egy zsebkendőnyi fájdalom.*

Valahol messze

*Hajadban elül a szél,
táncos jókedved van.
Ájulásba zuhan a Nap,
fekszik a mézszínű avarban.
Füst fűszerezi utad.
Égig érő énekedben
előjönnek belőled napjaid.
Valahol messze egy vonat
kúszik, jössz és megtalálsz.
Az eső a Bakony kebleit
mossa, földig ér sötét
szoknyája. Az elsötétülő
ablakok mögött most
mondanak értünk imát.*

RÖHRIG ESZTER

Légszomj

A szerző irodalomtörténész, műfordító. Legutóbbi írását 2015. 10. számunkban közzöltük.

Egymás után kétszer kattant a pilótatáska sárgaréz zárja. A tányérsapkát még nem illesztette a fejére, de készen állt a mai repülésre. Évek óta álmodta éjjelente a zuhanást, de most ébrenlétben is látta, hogy egy felhőkarcoló tetejéről lelöki valaki és valósággal belesiklik a semmibe. Nem lebeg és nem érzi a mélységet, zuhanásának nincsen iránya. Védtelennek bizonyult az álmaival szemben. Remélte, segít magán, ha fölülről nézi a világot. Előbb hegymászó túrákra járt. Nem szédült el a több ezer méter magas hegycsúcsok tetején. Később sárkányrepüléssel próbálkozott, azután felvették egy neves pilótaiskolába. Kiváló eredménnyel végzett, könnyen talált munkát. Ahányszor beült a kabinba, a vezérlőgombok és a körpanorámás végtelen közé ékelődött. Nem akart középen lenni. Sehogy nem sikerült megszoknia a pilótaülést, a levegőtleniséget, a nap, a felhők vakító fényét. Az éjjeli leszállás perceit szerette a legjobban. Az odalenn villódzó fényeket, a folyók csíkját, azt, hogy a végtelenségérzet körvonalazódó, szilárd formákká rendeződik.

Indulnia kellett, lent már dudált a szolgálati járat sofőrje. Egyenruhája különbözővé tette. A nyakkendő hurokként szorult a torkára. Képtelen volt megszokni a repülőtér nyüzsgését, a soha ki nem ürülő üvegtermekben megrekedő feszültséget. Félelmet és elfojtott indulatot látott az utasok szemében. Először beazonosítják, utána megszámozzák őket és csomagjaikat, amelyek koppanva érkeznek a mérlegre, majd eldőlnek a gumiszőnyegen és becsusszannak a piszkos gumilamella mögé. A biztonsági ellenőrzés kikényszeríti az utasokból az engedelmességet. Cipő, öv, pulóver, zsebből a fémpénz, ékszerek mind-mind leválnak tulajdonosaikról, akik kapkodó mozdulatokkal szedegetik össze holmijaikat az egymásnak akadó egérszürke tálcákról. A mágneskapu az utolsó stáció, ahol kellemetlen hangfrekvencián végigtapogat a detektortárcsa. A másodpilóta észrevette az utasok szemében azt a szorongást, amelyet a konyak, a pezsgő, a belga csokoládé és az óriásparfüm sem enyhít, inkább fokoz. A vámmentes üzletet népszerűsítő nejlonzacskó csuklóra fonódó kolonc, amelytől nem szabadulhatnak addig, amíg rá nem kattannak a fejük fölötti csomagtartó fedele.

Belépett a személyzeti váróba és kissé fellélegzett. Végre elkülönült a tömegetől. Ismerte a többi utaskísérő illatát, szokásait, minden gyengeségét. Megzörrentek az ételeket, italokat tartalmazó alumíniumállvány fiókjai, amint valamelyikük nekidőlt. Megszokták, hogy az utastér keskeny folyosója a munkaterületük, és üres beszélgetésekkel ütötték el az időt. A kapitánnyal most beléptek a pilótafülkébe és elfoglalták a helyüket. Az ülésbőr rátapadt a másodpilóta combjára, térde a műszerfalnak ütközött. A tenger fölött repültek, aztán elértek az európai kontinens egy másik országába, és hamarosan a lán-

hegység fölé kerültek. A kapitány előző este kikötői törzshelyén vacsorázott és bár nem kérte, terjengősen beszámolt erről az élményről. A másodpilótának nem okoz örömet az étel, bármeddig kibírja evés nélkül, s szinte nem is érzékeli az illatokat és az ízeket. Szórakozottan hallgatott, feladata nem volt, csak jelenléte. Hirtelen arra rezzent fel, hogy odafordul felé a kapitány és arra kéri, figyelje a magasságot, ki kell mennie. Ugyan mi dolga akadhatott, futott át a fiatalember agyán. Halkan kattant a pilótafülke ajtaja. Egyedül maradt. Szinte tapintani lehetett a báránnyelű felhők puhaságát. Úgy látta, szárnyszerűen szétnyílik a lába alatt a padló, és lassan kiúsznak a repülő szűk teréből az utasok, a felhők pedig felemelkednek, hátukra veszik őket és elindulnak a nap felé, egy másik világba. Szeme előtt megjelent a műszerfal egyik gombja, amelyre cirkalmas betűkkel az volt felírva, hogy ereszkedés. Milyen szerencse, hogy ezt észrevette, hiszen az utasok s ő is már itt maradnak örökre, a gépre, erre a kasznira semmi szükség, tüstént elküldi innét. Csak az foglalkoztatta, hogyan lehetne kitörni innen, s hogyan tudná magát és a többieket eloldani minden zavaró köteléktől. Ismerte az alattuk elterülő hegyvidéket, felidéződtek benne a túrázással egybekötött nyaralások, és szinte hallotta a hegymászó szög fémes koppanását. Hátrafordult, mert mintha most mögötte koppanat volna valami. A kapitány ágáló fejét látta meg a zárt ajtó túloldalán, talán még kalapált is rajta. Mutogatott, szemében rémület. Nem engedi be, még képes megakadályozni a szabadulást. A sebességen most már nem változtat, az ereszkedést viszont felgyorsítja.

A repülő egyenesen a homokkő szikla felé tartott, mintha át akarná fújni, hogy zavartalanul haladhasson tovább. A hegy nem mozdult, a gép megsemmisült az ütközés erejétől. Az acélhéj, a biztonsági övek, az oxigénmaszkok, a mentőmellények, a poggyászok, az utasok vele együtt a völgybe hulltak.

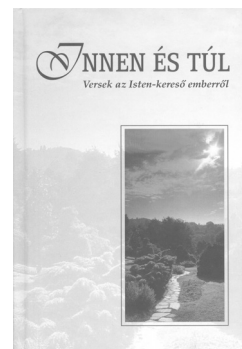
A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

Innen és túl

Versek az Isten-kereső emberről

A versolvasó közönség kedvelt és keresett könyve először három évtizeddel ezelőtt jelent meg, de második kiadása is hamar elfogyott — most korlátozott számban újra kapható.

A kötet a 20. század istenkereső verseiből ad tematikus válogatást: Ady Endrétől és a Nyugat költőitől kezdve kortársainkig mintegy kétszáz költő vall az élet értelméről, a szenvedésről és az örömről, a szeretetről és a hitről, a halálról és a feltámadásról. Az olvasó a legkülönbözőbb élethelyzetekben, különféle alkalmakra találhat benne szebbnél szebb verseket, költői vallomásokat.

Ára: 3.500 Ft

BODNÁR DÁNIEL

Önkéntes segítőkkel

A szociális szférában és az egészségügy területén dolgozók munkáját jelentősen segíti az önkéntesek szolgálata. Vajon mi készítet valakit arra, hogy az egyéni érdeket, érvényesülést mindenek fölébe helyező világunkban önkéntesként tevékenykedjen beteg gyerekek és felnőttek mellett, segítse a mélyszegénységben élőket, a szülei által elhagyott gyerekeket, részt vegyen az idősgondozásban? Hogyan tud erre időt szakítani? Mi az, amit adni tud a segítségre szorulóknak, illetve mi az, amit kap tőlük? Milyen élményekben van része? Ezekre kerestük a választ az élet különböző területein szolgáló önkénteseket kérdezve.

Pintér Ákos

(45 éves, középiskolai testnevelő tanár egy budapesti gimnáziumban; nős, egy gyermek édesapja; a törökbálinti Tábittha Gyermekhospice Ház és a Magyar Hospice Alapítvány szerződéses önkéntese; elsősorban a Házban, illetve otthonápolásban végzi önkéntes munkáját)

Hosszú folyamat eredménye, hogy beteg gyermekekkel foglalkozó önkéntes lettem. Már kora ifjúságomtól kezdve megvolt bennem a vágy, hogy valamilyen nemes ügyet szolgáljak. A TF-en utolsó éves diákként kisfilmet készítettem játszótéri játékok óvodáskori mozgásfejlesztő lehetőségeiről. A játékokat gyártó cég vezetője terméképítői állást ajánlott, ez első munkahelyem is lett egyben. Ezután a Fővárosi Gyermekotthon dolgoztam nevelőtanárként, majd a Magyar Máltai Szeretetszolgálat budapesti központjában játszótérprogramvezetőként; keresve mindezzel a lehetőségét annak, hogy össze tudjam kötni a felnőttkorban kötelező munkavégzést egy nemes ügy szolgálataival. Később testnevelőként dolgoztam Törökbálinton, ahol 2011 júniusában egy helyi lapban olvastam, hogy Galambos László törökbálinti vállalkozó gyermekhospice javára ajánlotta fel saját házat, magára vállalva az ingatlan átépítését is, illetve hosszú távú üzemeltetését. 2011 szeptemberében megnyílt a Tábittha Gyermekhospice Ház. Én már nyáron jelentkeztem, s azóta dolgozom ott önkéntesként, emellett — lehetőségeim szerint — anyagiilag is támogattam a házat. 2015 áprilisa óta pedig párhuzamosan a Magyar Hospice Alapítványnál is önkénteskedem. Ez a munka két fő típusra osztható: az egyik a beteg gyerekekkel történő mindenemű foglalkozás, a másik pedig az összes többi teendő. Az esetek döntő többségében a gyermekek mellett szeretek és tudok lenni, akárcsak önkéntestársaim; ez szolgálatunk legnemesebb része.

Az önkéntes szolgálatot természetesen a munkám mellett végzem. Munkanapokon délutánonként, illetve hétvégeken és iskolai szünetekben. Míg társaim többsége rendszeresen ugyanazon időpontokban segít, én a kezdetektől alkalmanként, előre megbeszélten, körülbelül két órát töltök a Házban, s ezt igyekszem úgy szervezni, hogy ne kelljen továbbrohannom onnan.

Amit én önkéntesként tudok adni a beteg gyermekeknek és családtagjaiknak, az elsősorban a teljes nyitottság és az őszinte figyelem.

Ezek a gyerekek sokszor a halál közelségében élnek. Róluk az orvostudomány kimondta, hogy nem tudja meggyógyítani őket (bár hozzá kell tenni, hogy vannak bizonyos betegségek, például az izomsorvadás, melyek most még ugyan nem gyógyíthatók, de mivel nagyon hosszú lefolyásúak, reális esély van arra, hogy akár még az ő életükben gyógyíthatóvá váljanak). Ezért is, illetve amiatt is, hogy a beteg gyermekek egyébként fejlődnek, növekednek, iskolát végeznek, nem úgy állunk hozzájuk, hogy ők a szegény szerencsétlen betegek, mi pedig az egészséges segítők. Én sem sajnálatból, és nem áljótékony lelkülettel megyek hozzájuk, hanem próbálok teljesen közvetlen hangnemben fordulni feléjük.

Amit én kapok a gyerekektől, az a felnőttek világában csak ritkán megmutatózó nyílt, őszinte és közvetlen kapcsolat, ami pillanatok alatt kialakul köztem és a gyerekek között. Nagyon kellemes és megerősítő helyzetek ezek a számomra is. És az a fajta megbecsülés és hála, amit a szülők és a gyermekek kifejeznek irányomba, máshol nem megélhető.

Rengeteg szép élményben volt részem az elmúlt évek során: a Ház első kisbetegével például szorzótábláznom kellett a kedvenc römipartijai előtt. (Felvetődhet a praktikus kérdés, hogy minek tanuljon ő, ha gyógyíthatatlan beteg? Egyrészt hivatalosan magántanulónak kell lennie, másrészt ő is szívesen foglalkozik minden őt érdeklő dologgal, mint az egészséges társai.) Sok éve izomsorvadásban szenved. Amikor először bementem hozzá, maga a látvány is ijesztő volt: úgy nézett ki, mint egy afrikai éhező; abban a stádiumban, amikor már járni sem tudott. Egyik látogatásom végén azt mondta, hogy kikísér. Ez úgy történhetett meg, hogy először beemeltem gyöngye kis testét az elektromos toloszékébe, ahogy már valóban önállóan tudott jönni velem a kijáratig. Később az otthonukban is meglátogattam őt. Apukája súgta meg nekem, hogy ajándékként egy csokor virágnak örülne legjobban, amit ritkán szokott kapni. A vásárláskor az eladó sejtelmesen kérdezte, hogy milyen nőnek lesz. Amikor őszintén elmeséltem az „ esetünket”, a döbbenet és a sírás közti hallgatásban kötötte meg a csokrot. Virágvásárlás soha nem jelentett ilyen élményt nekem.

A Házban meghalt első gyermek egy néhány hónapos kislány volt. Kedves fiatal pár második gyermeke. A kicsi szívének fejlődési rendellenességét már magzati korban diagnosztizálták, amit nem lehetett műteni pici testében. Néhány nappal a halála előtt jöttek be a Házba. Maga a tudat volt leginkább megrendítő, hogy ez a kedves család csak annyiban különbözik egy teljesen átlagostól, hogy a kisbaba nem egyszerűen például hasfájástól sír oly sokszor, hanem gyógyíthatatlan betegségétől. Valódi példaképként viselkedtek a szülők: az utolsó napokban is a pici halálának tudatán felül emelkedve az itt maradók életének tisztelete mellett döntöttek.

A nagyobb fiúk szeretik megosztani örömeiket-bánatukat férfiemberrel. Az egyik tolókoksis, szellemileg teljesen ép nagyfiút a

szülei minden vasárnap elvitték katolikus misére. A Házban töltött egyik hétvégén szülei nem tudtak eljönni, így — rendhagyó önkéntes munkáim egyikeként — saját autómmal vittem el őt a helyi szentmisére. Ez a legemlékezetesebb templomi élményem.

Egy másik nagyfiúnak húszéves korában már harmadszor lett újabb rákbetegsége. Azt mondta, neki ebből elege van, nem akar újra elkezdni küzdeni, nem akar további műtéteket. Már önmagában az nagy dolog volt, hogy kimondta ezt (nem elkeseredetten, nem sértődötten, de teljesen megnyugodott lélekkel). Közvetlenül karácsony előtt történt mindez. A Ház haza tudta vitetni az ünnepekre; néhány héttel később meghalt.

Önmagában nagyon szomorú és leterhelő lenne ugyan ez a munka, de különösen nagy erőt ad, amikor olyan személyekkel beszélgetek (szinte soha nem a halálról vagy az elmúlásról), akikről az átlagemberek azt gondolnák, hogy bánatosak, depressziósak, önmagukba roskadnak, vagy éppen sértődöttek, hogy miért pont velük történt meg mindez. A tőlük kapott megerősítést cselekvő szeretetünk gyakorlásának folytatásához mástól nem kap(hat)ja meg az ember, csak az ilyen végletesen kiélezett élethelyzetben lévő gyermekektől és családtagjaiktól. Köszönöm nekik.

Gallai Márton

(23 éves, egy energetikai cég projekt mérnöke, a Bátor Tábor önkéntese)

A Bátor Táborban krónikusan beteg, többek között onkológiai, cukorbeteg és krónikus ízületi gyulladással kezelt gyerekek táboroztatása zajlik, teljesen ingyenesen. Korábban két testvérem is önkéntesként vett részt a tábor munkájában. Tőlük hallottam először erről a táborról, és az önkéntes szolgálatról is. Gyakran meséltek arról, hogy mennyi élményben volt itt részük, a gyerekekre milyen jó hatással van a velük való foglalkozás, rengeteget fejlődnek. Egyértelműen bizonyítható, hogy az élményterápiás programok jelentősen növelik az önmagukba és végső soron a gyógyulásba vetett hitüket. A táborban egy előre felépített rendszerben zajlik az élet. Van fotóoktatás, színjátszás, zene, vannak kézművesfoglalkozások, egy kiépített magas kötélpálya, ahol a gyerekek egy hat- és egy kilencméteres pályán mehetnek körbe. Van rejtekerdő, amely egy tudományos, fantasztikus világba vezeti őket. Az önkéntesek is komoly képzésben részesülnek, hogy fel tudják mérni, milyen nehézségűek legyenek a gyerekek elé állított feladatok, annak érdekében, hogy minél több sikerélményben legyen részük, kapjanak megerősítést és konkrét visszajelzést is. Mindez bennük olyan élményként marad meg, amit magukkal tudnak vinni. Nemcsak a táborban eltöltött hat nap alatt érzik magukat jól, hanem az ott átélt tapasztalatok olyan alapként maradnak meg bennük, melyekből később is erőt tudnak meríteni. A testvéreim hatására elhatároztam, hogy én is részt veszek ebben a munkában, a magam szerény módján mindent megteszek azért, hogy javuljon a gyerekek állapota.

A munkám mellett még egyetemre is járok, de szerintem mindenki tud időt szakítani arra, ami fontos számára, a munkahelyem

is rugalmas, nyáron azt a kilenc napot, amit a táborban töltök, megengedik, hogy kivegyem. A felkészítőképzéseken is részt vehetek.

A táboroztatás ideje alatt mindenki arra koncentrálni, hogy a gyerekeknek minél több sikerélményben legyen részük, és képzést kapjunk arra is, hogyan kell építő visszajelzést adni. Én fotósként vagyok jelen, a foglalkozásokon megtanítom a gyerekeknek a különböző technikákat, melyeket utána a való életben is tudnak majd alkalmazni. Emellett fotózom a tábor eseményeit, ami kézzelfogható emlék marad számukra, a képeket nézve később újra átélhetik a táborbeli élményeiket.

Elsősorban nagyon sok szeretetet kapok a gyerekektől. Az is lélekemelő számomra, hogy bár ezek a gyerekek huzamosabb ideje betegek, fantasztikus akarattal, kitartóan tudnak küzdeni egy célért, nem létezik számukra az a szó, hogy lehetetlen. Megtanultam tőlük, hogy még a legnehezebb körülmények között is sok minden elérhető, csak küzdeni kell értük. Ebben ők példát mutatnak.

Fotósként én szinte elsőként találkozom a gyerekekkel, mert a táborba érkezésükkor mindenkiről készítek egy portrét. Ilyenkor mindig arra törekszünk, hogy mosolygós kép szülessen róluk. Egyik alkalommal az egyik kislány azonban nem akart mosolyogni, ezért róla csak egy komolyabb kép készült. A táboroztatás ideje alatt többször próbálkoztam, hogy mosolygós közben is lefotózzam, de az első két napon ez nem sikerült. Minden este elbeszélgetünk a gyerekekkel, és ez a kislány elmesélte, hogy ő a külvilág felé nem nagyon szokott mosolyogni, de higgyük el, hogy belülről igen, csak ezt nem mutatja ki. A következő napon azonban sikerült róla olyan képet készítenem, amelyen sugárzik róla a boldog mosoly. S ettől kezdve kívülről is mosolygott, amikor pedig elment, hatalmas kacajjal búcsúzott tőlünk. Volt benne egy külső gát, amit legyőzött, és most már ki merte fejezni, hogy boldog.

Van a táborban egy bátorkodó pálya, azon belül egy kilenc méter magas oszlop, amelyre a gyerekek felmásznak, és leugranak, persze megfelelő biztosítás mellett. Ám ahhoz, hogy felmásszon ide valaki, szükség van bátorságra. Az egyik kislány elkezdett felfelé mászni, de félúton azt mondta, hogy nem mer tovább menni. Ilyen esetekben mindig megpróbálunk segíteni, hogy a gyerek legyőzze félelmét, felmásszon az oszlop tetejére, és ezáltal sikerélményben legyen része. Ezúttal én biztattam, hogy ne adja fel. Legalább öt percen keresztül beszélgettünk, a kislány elmondta, hogy mennyire fél, ám végül közölte velem, hogy igazam van, miért is ne másszon tovább. Ezért aztán folytatta a mászást, és felért az oszlop tetejére. Ott egy kicsit megállt, majd leugrott. Legyőzte a félelmét, ami nekem azért volt nagy élmény, mert sikerült motiválnom, bátorságot önteni belé.

Kelemen Dávid
(35 éves, társadalom-
statistikus, a fogya-

Az, hogy önkéntesnek jelentkeztem segítségre szoruló emberek mellé, egy évvel ezelőtt vetődött fel bennem. A Pál Feri atya körül szerveződött közösség karitászcsoportot hozott létre, szükségük

*tékkal élő felnőtteket
gondozó dunaharasz-
ti Bárka Alapítvány
lakóotthonának és egy
budapesti kórháznak
az önkéntese)*

volt önkéntesekre. Különböző területekhez kerestek embereket, én első körben egy természetvédelmi csoporthoz csatlakoztam. Itt elsősorban szervezői feladatokat kellett ellátni, én viszont ezt nem éreztem annyira testhez állónak, ezért tovább keresgéltem, és végül eljutottam a Bárka Alapítványig, emellett pedig a kórházi önkéntességhez is. Jelenleg is mindkét helyen kisegítek, Budapesten a Szentkirályi utcában lévő, SOTE által működtetett klinika 2-es belgyógyászatán, heti egy este vagyok a betegek mellett, a Dunaharasztin működő Bárka lakóotthonban pedig kéthetente töltök el egy egész napot, fogyatékkal élő felnőttekkel. A kórházban a betegekkel beszélgetek, rendszerint mindig másokkal. Emellett segítek a vacsoraosztásban, a betegek etetésében, ágyneműt húzok, néha sétálok az erre igényt tartó idősebb betegekkel. A Bárkában tizenkettő, 25–60 év körüli, fogyatékkal élő ember mellett vagyok önkéntes. Elkísérem őket szentmisére is. A Bárka keresztény felekezet, ökumenikus szellemenben működik, tiszteletben tartják a gondozottak vallási hovatartozását. Előfordul az is, hogy az étkezések előkészületeiben segítek, vagy a ház körüli egyszerű munkákban. Volt, hogy szekrényt szögelttem össze, de szereltem már biciklit is.

Családom nincs még, ezt sajnálom, és szeretném is, ha lenne. Így van annyi szabadidőm, hogy önkéntes szolgálatot végezhsek. Úgy érzem, az emberek többsége végez valamilyen önkéntes munkát, még ha nem is tartja annak. A legszebb ilyen dolog a családalapítás. Senki sincs erre rákényszerítve, mégis, az emberek örömmel vállalják. Az önkéntesség motivációjában nagyon fontos szerepe van nálam a keresztény hitemnek. Felfogásom szerint egy ember akkor érzi jól magát igazán a világban, ha részese valamilyen közösségnek, és nemcsak úgy, hogy élvezzi annak az előnyeit, hanem aktív tagként hozzá tud ahhoz tenni. Erre kiválóan alkalmas az önkéntesség, különösen, ha valaki a Bárka lakóotthonához hasonló közösségben tevékenykedik. Igaz, hogy csak kéthetente megyek ide, mégis, ez a közösség befogadott, élő kapcsolatomban van az itteniekkel. Amit végzek, nem áldozat, nem esik nehezemre az önkéntesség, nem riadok meg a nehezebb feladatoktól, helyzetektől sem. Ha az ember nem él olyan körülmények között, hogy az energiáit teljesen felélje, akkor vágyik arra, hogy keressen magának egy közösséget, amelynek hasznos tagja lehet, mások szolgálatára. Kapcsolódni más emberekhez, valamilyen formában részesévé lenni az életüknek, ez belső igény bennem.

A segítség nem könnyű. A Bárka otthonhoz hasonló helyekre nem azért megyünk, hogy jól érezzük magunkat, emberpróbáló feladatokkal kerülhetünk szembe. Ahhoz, hogy valaki ezeket a helyzeteket felvállalja, bátorságra, lelkierőre is szükség van.

A fogyatékkal élő emberektől őszinteséget kapok. A sérült emberek néha zavarba ejtően nyíltak. Ami éppen eszükbe jut, vagy amit az adott pillanatban éreznek, azt kifejezik. Előfordulnak nagyon nehéz helyzetek és feladatok, de ezzel együtt olyan különleges ér-

tékeket, szépségeket fedezhetek fel a Bárka otthonban végzett önkéntes munkám során, melyeket egy átlagos közösségben nem.

Már önmagában az is maradandó élmény, ahogy a Bárkában a gondjaimra bízott személyek fogadnak, illetve elbúcsúznak tőlem. Látszik rajtuk, hogy őszintén örülnek, amikor valaki megy hozzájuk. Amikor eljövök, akkor is többen odajönnek hozzám, átölelnek, kérdezik, hogy mikor jövök legközelebb. Élmény az is, hogy beleláthatok egy ilyen közösség életébe. Egy nagy családot alkotnak. Amikor ott vagyok, velük is ebédelek. Közben beszélgetnek egymással, és ennek a részesévé válni rendkívül izgalmas. Nem nagyon gondolná az ember, de a fogyatékkal élőknek ragyogó humoruk van, és ez a segítőkire is áll. Velük együtt ők nagyszerű közösséget alkotnak.

Az egyik fiú több alkalommal is úgy fogadott, hogy bibliai idézeteket gyűjtött össze számomra, melyeket írásban is rögzített. Szavakban is nehezen fejezi ki magát, írni pedig csak úgy tud, mintha rajzolna. Az idézetek kiírása biztos, hogy nagy fáradságába került, mégis vállalkozott rá, nyilván szeretetből. Ez megható élmény volt számomra.

Egyszer egy vak fiúval pingpongoztam, az ő kérésére. Először meghökkenem, mi jön ki ebből, hiszen nem látja a labdát. S akkor érkezett egy sugallat, amelynek segítségével megoldottuk a dolog technikai részét. A háló alatt átgurítottam neki mindig a labdát, és jeleztem, hogy a kezétől jobbra vagy balra érkezik. Ő pedig visszaütötte, és minden labdamenet így ment, egészen gördülékenyen játszottunk.

Néha előfordul, hogy gitározok, énekelek a Bárkában, a sárga könyvből, mely katolikus karizmatikus dalokat tartalmaz. Lélekemelő élmény, hogy együtt énekelünk. Mindenképpen nagy élmény számomra, amikor látom, hogy a fogyatékkal élők miként viszonyulnak egymáshoz. Időnként minden látható ok nélkül egyikük megöleli a másikat, ad neki egy puszit, azt mondja, szeretlek, és sugárzik az arca az örömtől. Máshol nem nagyon tapasztal ilyesmit az ember.

A Bárkának van egy műhelye, amelyben az itt lakók is különböző kézműves tevékenységet folytatnak, egyszerű kis tárgyakat készítenek. Adventkor karácsonyi vásárt tartottak, volt egy standjuk, abban segítettem, terítőt tettem az asztalra, kiraktam a tárgyakat. Ketten voltak a Bárkából, én pedig a harmadik, segítőként. Gyönyörű volt maga a látvány, és az ügyességük bizonyítéka is, mindenből a legszebbet állították ki, gyertyákból, ékszerekből, szőnyegekből. Felemelő érzés volt látni, hogy mindezt ők készítették el. Egész nap árultuk a termékeiket, karácsony öröme költözött közénk.

Pulay Annamária
(54 éves, jogász, két gyermek édesanyja, az Országos Korányi Tüdőgyógyintézet Palliatív Osztályán gyógyít-

Fiatal koromban a mozgáskorlátozottak intézetében évekig voltam önkéntes, majd amikor a gyermekeim már felnőttek, a gyermekvédelem területén próbáltam segíteni. Nyolc évvel ezelőtt az egyik ismerősöm mesélte, hogy a hospice-nál önkénteskedik. Fölvettem velük a kapcsolatot, elvégeztem egy tanfolyamot, s azóta a Korányi Kórház Palliatív Osztályán vagyok önkéntes. Itt végstádiumban

hatatlan beteg felnőttek mellett önkéntes)

lévő, rákos betegeket kezelnek, megpróbálják enyhíteni a földi élet legutolsó szakaszának a fizikai-lelki fájdalmait. Abban, hogy végül is itt lettem önkéntes, valószínűleg hozzájárult, hogy tizenöt évvel ezelőtt én is átestem ezen a betegségen.

Ha valaki valamit nagyon akar csinálni, akkor arra időt is tud szakítani. Hetente egyszer megyek be a kórházba önkénteskedni, két-három órát töltök a betegekkel.

Önkéntesként két dologban tudok segíteni. Az egyik a fizikai segítség, reggelit, ebédet, vacsorát adok a betegeknek, megetetem őket, levágom a körmüket, megfésülöm a hajukat, ha megkérnek, veszek nekik kávé, édességet. A másik pedig a velük való beszélgetés, ez az önkéntes szolgálatom legfontosabb része. Itt a lényeg, hogy én hallgassam meg őket, mert a betegek többsége számára a végstádium állapotában már beszűkül a külvilág, de az fontos lehet számukra, hogy elmondhassák azt, amit még lényegesnek tartanak közölni. Nincs szó tehát klasszikus párbeszédéről. Előfordul, hogy a beteg olyan bizalmas dolgokat is elmond nekem, amiket még a családtagjainak sem. Természetesen vannak magukba forduló ápoltak is, akik egyáltalán nem akarnak beszélgetni, sem a betegségükről, sem másról. Ezt tiszteletben kell tartani, nem szabad erőltetni.

A betegek hálása a segítségért. Jó érzés azt is látni, hogy a nővérek teljes odaadással, szeretettel ápolják a betegeket, és velünk, önkéntesekkel is nagyon jó a kapcsolatuk, sok pozitív visszajelzést kapunk. Az ember azért teszi a jót, mert úgy érzi jól magát. A nővérek pozitív visszajelzése biztos, hogy minden önkéntesnek jólesik. Néhány évvel ezelőtt a katolikus egyháznak volt egy plakátja, rajta a felirat: „Jót tenni jó”. Az önkéntesség szerintem erről szól. Jó érzés segíteni az arra rászorulóknak.

A Palliatív Osztályra többségében olyan betegek kerülnek, akiknek már csak néhány hetük van hátra, van közöttük fiatal, középkorú és idős is. A közelmúltban az egyik haldokló ágyánál ültem, és ő észrevette, hogy nyakláncot viselek. Kezébe vette és azt mondta: De gyönyörű ez a lánc! Öt perc múlva meghalt. Számomra fölemelő érzés volt, hogy földi élete utolsó perceiben valami szép dolgot látott.

A betegek mellett az ember a valóságban is megéli, hogy mennyire igazak az Evangélium sorai: „Szomjas voltam és inni adtatok, éhes voltam és enni adtatok...” Előfordult, hogy a nővér azt mondta, a beteg már nem eszik, nem iszik, mégis, amikor bementem hozzá, jelezte, hogy szomjas. Csak néhányat kortyolt bele a teába, talán életében utoljára vett magához táplálékot.

Előfordul, hogy a beteg már nincs magánál, s látogató sincs az ágyánál. Odamegyek hozzá, a homlokára teszem a kezem, s valami parányi visszajelzést ad, hogy ez neki most jó. Apró dolgok ezek, de a haldokló betegeknél minden ilyen kis gesztusnak megsokszorozódik a jelentősége, szeretetteljes többlettartalommal bír.

Nagyon sokan félnek a haláltól, az ismeretlentől való félelem teljesen érthető, vonatkozik ez a hívőkre és a nem hívőkre is. Vannak,

akik két kézzel csimpaszkodnak belém, szorítják a karomat, semmit nem kérnek, szót sem szólnak, de érzem, hogy ez biztonságot ad nekik, bizonyos megnyugvás a számukra.

Nagyon érdekes, hogy a betegek közül sokan nem vesznek tudomást arról, hogy már csak néhány hét, legjobb esetben hónap van hátra az életükből. A közelmúltban az egyik férfi beteg elmesélte nekem, hogy hamarosan nyugdíjba megy, és tervezgette, hogy mennyi mindent fog csinálni. Szegénykém a következő héten már nem élt. Ezen az osztályon nagyon ritkán lehet kiépíteni hosszú távú kapcsolatokat. Minden beszélgetésben fokozottan van ott a lehetőség, hogy ez egyúttal az utolsó is lesz.

Fűzfa Gézáné

(Özvegy, 76 éves, aktív éveiben a Tungsram munkaiügyi vezetője volt. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat békásmegyeri, Kelta utcai Befogadás Házában működő Idősek Klubjában végez önkéntesi szolgálatot)

Annak, hogy önkéntesnek jelentkeztem, története van. Néhány évvel ezelőtt az akkor már kilencven éves anyós-anyukám éjszaka elesett, és bár nem ütötte meg magát erősen, nem tudott felkelni, csak annyira, hogy megtámaszkodott a falnál a szőnyegen, és várta, hogy valaki rányissa az ajtót. Mivel az apósom már nem élt, és az anyósom nővérei is meghaltak, teljesen egyedül volt a lakásban. Nem tudta elérni a telefont. Magatehetetlen állapotban találtunk rá. Ez az eset rádöbentett bennünket arra, hogy szükség lenne egy olyan riasztókészülékre, amivel anyuka el tudna érni minket, ha ne adj Isten hasonló eset előfordulna. Érdeklődtem az önkormányzatnál, és ők a máltai szeretetszolgálatot ajánlották. Itt nagyon kedvesen fogadtak, minden segítséget megadtak. Éppen volt egy szabad készülék, és akkor anyuka megkapta az első biztonsági medált, ami a családnak rengeteget jelentett. A medál állandóan a nyakában lógott, szükség esetén azonnal értesíteni tudta a szolgálatot, ők pedig minket, a családot. Így kerültem kapcsolatba a máltaiakkal. Mivel anyuka egyre betegebb lett, egyre több segítséget kaptunk tőlük, különösen élete utolsó évében, a fürösztéstől kezdve az öltöztetéséig, mindent. Amikor elment szegény, arra gondoltam, itt az ideje, hogy én is segítsek a máltaiaknak. Anyuka halála után néhány hónappal a férjem — az ő elsőszülöttje — is eltávozott közülünk, ott maradtam egyedül. Van ugyan gyermekem, de Angyalföldön lakik, a két unokám pedig felnőtt, természetesen nem kell már őket olyan rendszeresen segíteni, mint kiskorukban, a maguk életét élik. Nagyon jó kapcsolatom van a fiammal és az unokáimmal is, hetente egyszer találkozom velük. Emellett rengeteg szabadidőm volt és van, ezért valami értelmes, hasznos elfoglaltságot kerestem magamnak. Mivel itt lakom az Elfogadás Házával szemben, kézenfekvő volt, hogy 2013 tavaszán önkéntesnek jelentkeztem az idősek mellé.

Hetente kétszer, hétfőn és pénteken nyolctól délig vagyok az idősek mellett. Működik egy kétszáz személyes szociális konyha, az Idős Klubba jövőknek adok tízórait, kenyeret szeletek, megkenem vajjal, mosogatok. Havonta két alkalommal beszédem a térítési díjat. Ezek mellett játszom is az idejárommal, leginkább malmozni és dominózni szoktunk. Rendszeresen felolvasok nekik

könyvekből, most éppen Gárdonyinak *Az én falum* című regényéből, mert ebben sok önálló rész van, és egyszerűbb a szövege is, nagyon szeretik ezt a könyvet. Ha igénylik, megmértem az idejások vérnyomását is. Van egy gyermekparalízissal élő idősünk, neki segíték a körmét levágni, vagy a cipőjét bekötni. Természetesen vannak egyéb tevékenységek is az Idősek Klubjában, így kézművesfoglalkozások. Az egyik hölgy kiváló iparművész, nyolcvan fölött van már, nagyon szép dolgokat alkotnak a vezetésével, szőnek, batikolnak. Ezekből kiállításokat is szerveznek.

Önmagában nagy élmény számomra, hogy emberek között vagyok. Rendkívül hálásak tudnak lenni, aranyosak, kedvesek, értékelik a velük való törődést. Érzem és tudom, hogy szükség van a szolgálatomra, igénylik azt, és ez felemelő érzés. A térítési díj beszedése sem olyan népszerű dolog, hogy azt bárki elvállalná, mert pénzzel dolgozni nem könnyű. Nekem azonban gyakorlatom van ebben, semmiféle terhet nem jelent ez számomra. Békásmegyeren a panelekben az emberek eléggé elszigetelten élnek egymástól, de amióta itt vagyok önkéntes, úton-útfélen rám köszönnek, érzem a szeretetet az emberek részéről.

A közelmúltban az egyik rokkantnyugdíjas, aki szellemileg enyhén fogyatékos, kapott egy hivatalos levelet, amit nem teljesen értett. Megkért, hogy segítsek neki. Elmagyaráztam, hogy a szerény segélykérését, amit benyújtott az önkormányzat felé, nem utasították el, csak adathiánypótlásra szólították fel. Ha ezt rendezzi, megkapja a segélyt. Ilyen dolgokban is tudok segíteni, ha szükséges.

Ide, az Elfogadás Házába hajléktalanok is betérnek, mert itt étkezhetnek. Az egyik hajléktalanunk, Dénes, valamikor bányász volt. A bányászat leépítését követően hajléktalan lett, és alkalmi munkákat vállalt a piacon. Amikor végzett, gyakran bejött hozzánk, játszott a klubban, nagyon szeretett malmozni, mindig ő győzött. Aztán egyszer csak megbetegedett, kiderült, hogy gégerákos. A Margit-kórházba vitték, de a műtét előtti éjszaka megszökött. Valószínűleg nem akarta vállalni az ezzel járó procedúrát, annak ellenére, hogy az egyik társunk már huszonhárom éve él együtt a torkába helyezett erősítővel, és velünk együtt biztatta, hogy a gégerákkal, ha időben észreveszik és meggyógyítják, sokáig el lehet élni. Dénes azonban megszökött, és néhány nap múlva holtan találta meg a rendőrség, valahol a kórház közelében. Az önkormányzat temettette el, gondoskodott számára végső nyughelyről, a Forgách utcai református templom urnatemetőjében. A temetés előtti napon azonban megtudtuk, hogy nem lesz szertartás. Ezt a hozzátartozóknak kellett volna elintézniük, megrendelniük. Ez engem nagyon megrázott, egész nap azon tűnődtem, mit lehetne tenni, hogy ne ilyen hivatalosan, érzéketlenül, hanem méltóképpen búcsúztassuk el Dénest, szóljunk róla néhány kedves szót. Végül találtam két versidézetet, mindkettőt Kosztolányitól. *A szegény kisgyermek panaszzai* című versében olvasható — „Azon az éjjel / Halt meg szegény, ősz nagyapám” —,

de én kicseréltem „szegény, ősz apám”-ra, mivel ott volt a temetésen Dénes fia is. A másik idézetet a *Halotti beszédből* vettem: „Nem volt nagy és kiváló, / csak szív, a mi szívünkhöz / közel álló (...) Ilyen az ember. / Egyedi példány. / Nem élt belőle több, / és most sem él.”

Remegő hangon idéztem Kosztolányit, és emlékeztettem a megjelenteket, hogy Dénes hajléktalanként sem hagyta el magát, dolgozott, adott magára, mindenkire volt egy kedves szava. Ám ha nem így lett volna, akkor is minden embert megillet az, hogy méltóképpen búcsúzzunk el tőle, amikor elhagyja ezt a földi világot, és átlép a másikba. Számomra mindez hatalmas, megnyugtató élményt jelentett.

Veres Ibolya

(40 éves, takarítónő, három gyermek édesanyja, a Menhely Alapítvány budapesti Kiirt utcai központjában önkéntes)

A barátnőm itt dolgozik a Menhely Alapítványnál, és három évvel ezelőtt egy augusztusi napon bejöttem hozzá ide egyik alkalommal. Az egyik hajléktalan megkérdezte, mikor kezdik el osztani a téli ruhákat. A barátnőm azt felelte, ha majd lesz önkéntesünk, de jelenleg nincs. Én akkor megkérdeztem, mivel jár az önkéntesség, és ő elmagyarázta, hogy heti egy alkalommal kell ruhát válogatni, kiosztani. Ott helyben eldöntöttem, hogy elvállalom ezt a feladatot, mert nem indulhatnak neki úgy a télnek a hajléktalan emberek, hogy nincs megfelelő ruházatuk. Ezt követően egy hónapig mindennap bejártam ide, és kiválogattam a zsákokból a ruhákat, feltöltöttem a raktárt. Jelenleg szerdánként két-három órán keresztül osztom az öltözetet, de ha szólnak, hogy érkezik egy nagyobb szállítmány, akkor külön is bejövök segíteni a szétválogatásban.

Eddig cégeknél takarítottam, és úgy osztottam be a munkámat, hogy legyen időm az alapítványnál az önkéntes szolgálatra. Jelenleg munkanélküli vagyok, így ez most nem okoz problémát. Hamarosan azonban újra lesz állásom.

Arról, hogy mit tudok adni a hajléktalanoknak, őket kellene megkérdezni, de azt hiszem, elsősorban őszinte odafigyelést. Előfordult, hogy egyikük elsírta magát, és azt mondta, vele még ilyen emberi hangon soha senki nem beszélt, még akkor sem, amikor normális körülmények között élt. Igyekszem mindig mosolyogni, jókedvűnek lenni, mert tudom, hogy a derű milyen fontos a többnyire megkeseredett, fedél nélküli emberek számára. Nekem is vannak gondjaim, a férjemtől elváltam, egyedül nevelem a három kiskorú gyerekemet — közülük a két lány gyakran besegít nekem itt a menhelyen, a kisfiam erre még nem alkalmas, hiszen mindössze négy éves —, de akárhányszor ránézek egy hajléktalanra, belém hasít a felismerés, hogy minden problémám ellenére mennyivel könnyebb az én helyzetem.

A legfontosabb, amit kapok a hajléktalan emberektől, az a köszönet. Érzem a szeretetüket, jó érzés számomra, hogy örülnek, ha meglátnak, szavakban is kifejezik ezt, jaj de jó, hogy megint maga van, soha nem idegeskedik, mindig türelmes!

Az alapítványunk mellett van egy senki földje, lepusztult állapotban, melynek egyik oldalát hatalmas fal fedi be. Az egyik hajléktalan

férfi, Baranyecz János „Branyó” képet festett a falra, és verset is írt hozzá: „Lehet még neked is utca a lakásod, / lesz-e még akkor igaz barátod? / Nem sodor-e téged erre? / Fogadj el engem, / hisz én is elfogadlak, / olvasd ezt lassan, / s ne menj a falnak!” Ez a tévé híradójában is lement. Néhány héttel később itt voltam bent, válogattam a ruhákat, amikor csöngettek. Kimentem, egy hölgy állt a kapuban, mondtam, hogy zárva vagyunk. Ő azonban erősködött, hogy azonnal beszélnie kell valakivel, maga is jó lesz, de én csak egy önkéntes vagyok, mondtam. A hölgy akkor megkérdezte, hol van az a fiatalember, aki a képet felfestette, a verset felírta a falra, mert ő a nagynénje. Erre kihívtam az egyik kollégát, Robit, akinek a hölgy sírva mesélte el, hogy az unokaöccse, János három éve eltűnt, nem tartja a kapcsolatot a családjával, nem tudják, mi lehet vele, milyen dolog az, hogy ő hajléktalan, amikor van hová hazamennie. Ám azt, hogy Jánossal mi lett, hazament-e végül a családjához, nem tudom, hosszú ideje nem láttam.

Az egyik ruhaosztáskor egy nem magyar állampolgár — ukrán, orosz vagy szlovák — annyira meghatódott attól, hogy jó minőségű ruhát adtunk neki, hogy sírva szorongatta a kezemet, milyen rendes vagyok, és csak most látja, hogy önkéntesként dolgozom itt.

Megtörtént azonban egy ezzel homlokegyenest ellentétes hangulatú eset is, amikor az éppen nem jó minőségű választék miatt nem tudtam olyan ruhát adni az illetőnek, amelyet szerettem volna. Javasoltam neki, jöjjön vissza egy hét múlva, akkor talán megint lesznek megfelelő ruhák. Ő azonban makacsodott, hogy neki most kell az öltözet, válogassam ki a jobb minőségűeket. Nem értette meg, hogy ezúttal nincsenek ilyenek. A pulóveremen van egy kis tábla, rajta az „Ibolya, önkéntes” felirat. Az említett úr a fejemhez vágta, azért nem adok neki jó ruhát, mert nem érzem át a nyomorúságát. Egészséges vagyok, rengeteg a pénzem. Ez az eset tavaly tavasszal történt. Akkoriban halt meg az anyukám, nálam pedig egy vizsgálat kiderítette, hogy mindkét tüdőmben vannak betegségekre utaló elváltozások. Ezért aztán elég rosszul érintett, hogy ez a hajléktalan ember ennyire igazságtalan velem, és olyan dolgokkal vádol, melyeknek közül sincs a valósághoz. Nem vesztettem el azonban a türelmemet, szép nyugodtan elmagyaráztam neki, ha gazdag lennék, nem itt lennék, hanem egészen máshol. Pont azért vagyok itt, mert nekem is van épp elég bajom, de látom, hogy maguk még rosszabb helyzetben vannak, ezért segíteni akarok magukon, amennyire az erőmből és a lehetőségeimből telik. Megemlékeztem az anyukám halálát meg a betegségemet is, és azt sem titkoltam, hogy egyedül nevelem a három gyermekemet, saját otthon híján albérletben lakunk. Végül ez az ember elsírta magát, és bocsánatot kért. Én próbáltam erőt önteni belé.

Wellner Veronika
(43 éves, egy nemzetközi cég kereskedelmi

Évekkel ezelőtt a Mária Rádióban hallottam egy felhívást, hogy önkéntest keresnek. Először náluk jelentkeztem, itt kezdtem el önkéntesként szolgálni. Az egyik évben Rómába zárandokoltam, teljesen

képviselőjeként dolgozik, a Szeretet Misszionáriusai Nővéreinek önkéntes, hátrányos helyzetűekkel és romákkal foglalkozik)

egyedül, hogy közelebbi kapcsolatba kerüljek Istennel. A Szent Péter téren imádkozva arra kértem a Jóistent, mutassa meg, ki az a Szent, akinek valamiképpen én is fontos lehetek. Hosszasan imádkoztam, de sajnos igazán nem kaptam megvilágosodást. Némileg csalódottan álltam fel, és akkor a lábamnál hirtelen megpillantottam egy kis érmét, rajta Teréz anya arcképe. Teréz anya? — kérdeztem csodálkozva, hiszen addig semmiféle kapcsolatom nem volt Teréz anya Magyarországon tevékenykedő nővéreivel. A Mária Rádióban, ahol akkor a „Napindító” műsorban műsorvezetőként szolgáltam, elmeséltem ezt az élményemet. Nem sokkal később egy kedves hallgatótól megtudtam, hogy Teréz anya nővérei Budapesten működnek, a Tömő utcában. Én pedig az Örökimádás-templom mellett élek, gyakorlatilag a szomszédságukban. Ekkor már nagy késztetés volt bennem, hogy felkeressem a Szeretet Misszionáriusait, és jelentkeztem náluk, tudnék-e valamiben segíteni nekik? Természetesen, válaszolták, hiszen itt mindig van munka. A hajléktalanokat ellátó konyhán kaptam feladatot, emlékszem, egy őszi napon, vasárnap kora reggel készültünk elő az asznapi ételosztáshoz, főzéshez. Ez teljesen más világ volt, mint az a megszokott, kényelmes, csillogó világ, amelyben én addig forgolódtam. Mondtam is magamban, Istenem, nem biztos, hogy én ide vissza tudok jönni, mégis, valami időről-időre mindig visszavonzott. Először az ételosztásban segédkeztem, itt sok hajléktalant, szegényt ismertem meg és egyre jobban belekerültem a Szeretet Misszionáriusai Nővéreinek a mindenapjaiba, majd a nővérek különböző feladatokkal, programok megszervezésével bíztak meg. Szépen lassan beépültem az önkéntes szolgálatba. Az igazi áttörés öt évvel ezelőtt történt, amikor a nővérekben felvetődött, milyen jó volna, ha a mélyszegénységben élő cigány és nem cigány családoknak nyári tábor szerveznénk, hogy legyen nekik is lehetőségük egy kis utazásra, másokkal való vidám együttlétre és lelki feltöltődésre. Roska Péter atya, a tábor lelkivezetője hívott meg engem is, s bár először aggódtam, végül elvállaltam, s azóta is nagy örömmel veszek részt ebben a munkában, immár ötödik éve, minden nyáron. A tábor pár évig Csobánkán Böjte Csaba testvér házában, majd a Jablonka utcában a Szűz Mária Társasága házában tudtuk megszervezni. A tábor főszervezői Schaffler Ágnes és Borhidán Bernadett, jómagam pedig mint fő segítő vagyok jelen, és rajtunk kívül is még sokan vesznek részt a munkában, hiszen a táborban a családokban a csecsemőktől kezdve a nagymamáig mindenki jelen van, ahol rengeteg lelki foglalkozással és szabadidős programmal várjuk őket. Ezenkívül évközben is tartjuk a családokkal, a gyerekekkel a kapcsolatot, hétvégékre szervezünk kirándulásokat, egyéb kulturális, illetve lelki programokat is.

Ha a Jóisten meghív valakit egy szolgálatra, és ma már teljesen bizonyos vagyok abban, hogy Teréz anyával együtt hívtak meg pont ide, a Szeretet Misszionáriusai Nővéreihez és pont erre a feladatra, akkor a Jóisten mindig biztosítja is azt az időt, ami a tábor szervezéséhez szükséges, és hogy személyesen is jelen tudjak lenni

nyaranként. Szerintem az idő a szeretet egyik mérőeszköze, az embernek az a fontos, amire időt tud szakítani, és arra szakít időt, amit szeret, és én nagyon szeretek a Szeretet Misszionáriusai Nővérei mellett szolgálni, ami már az életem részévé vált.

A táborból minden évben úgy mennek el az emberek, hogy már a búcsúzaskor várják a jövő évi találkozást. Ebben a táborban nagyon figyelünk mindenkire, odaadó szeretettel, törődéssel, amit a mindennapokban a társadalmi hátrányos helyzetük miatt sajnos nem igazán kapnak meg. Itt próbáljuk elfelejtetni velük a mindennapok küzdelmeit, és próbáljuk kiszolgálni őket. Én a konyhai szolgálatot vállaltam el, ahol bevonom a gyerekeket is, közösen terítünk, tálalunk, közben beszélgetünk, odafigyelünk rájuk, a felnőttekre és a gyerekekre is egyaránt. Ez alatt az egy hét alatt nem nyomasztja őket az, ami a kinti világban naponta, hogy kevesebbek lennének másoknál, itt teljesen egyenlőként van jelen mindenki.

A táborban minden gyermek mellett van egy pártfogó segítő, aki beszélget a gyerekekkel. Ezek nagyon mély beszélgetések, itt a gyerekek őszintén megnyílnak, megosztják a gondjaikat, örömeiket a pártfogóval, bizalmat szavaznak neki. Nagy örömmel fogadják, ha meghallgatjuk őket, a tanácsainkat pedig nyitott szívvel elfogadják. Amikor a gyerekekkel beszélgetünk, mindig hangoztatják, hogy milyen jól érzik magukat itt a táborban, mennyi szeretetet kapnak, és milyen nehéz nekik visszamenni abba a környezetbe, amelyben mindennap élnek, ahol körülveszi őket az alkoholizmus, drogozás, prostitúció. A táborban védettséget élveznek, de mit te gyenek odakint, amikor megtámadják őket a nagyobb gyerekek, késsel fenyegetik, elveszik a kis pénzüket, vagy megkínálják őket fűvel? Hogyan tudnak ebben a szorongató közegben jók maradni? Gyakran kérdeznak ilyeneket tőlem is, és nagyon nehéz, szinte lehetetlen megnyugtató, előremutató választ adni. Ez a tábor egy kis oázis ezeknek a gyerekeknek, ám egy hét elteltével a mindennapjaikat újra az irgalmat nem ismerő környezetben kell tölteniük. Számomra ez megrendítő, a segítség korlátainak felismerése. Ennek ellenére, amit csak tudunk, mindenképpen meg kell tennünk ezekért a családokért, gyerekekért, hiszen annak ellenére, hogy nem mindig tudjuk, mi történik velük a jövőben, valami mindig megmarad abból, amit mi adtunk nekik! A nyáron volt az esküvője egy fiatal párnak, akikkel évről-évre együtt táborozunk. Meghívtak bennünket, emellett megkértek arra, hogy segítsünk az előkészületekben, szinte családtagként tekintettek már ránk.

Amióta önkéntes vagyok, megtanultam hálásnak lenni, megköszönni a Jóistennek, hogy én milyen szerencsés helyzetben élek. Nem kell nélkülöznom, van munkám, szerető szüleim, testvéreim, keresztgyermekeim, akik nagy szeretettel vesznek körül. Az ember mindezt természetesnek veszi, sőt, rengetegszer a jó dolga ellenére elégedetlenkedik, panaszkodik, és akkor látva ezeket a mélyszegénységben élő családokat, hogy még a nehéz körülményeik ellenére is tudnak

nevetni, szeretni, reggelente felkelni, újrakezdeni, rádöbben arra, hogy az életben mindent meg kell becsülni, és meg kell köszönni. Emellett pedig mindig törekednünk kell arra, hogy jobb emberekké váljunk, legyünk nyitottak a szegénység, a nyomorúság iránt. Ne legyünk kívülállók, hanem keressük meg a magunk személyes szegényeit, próbáljunk meg segíteni nekik, és ebben mi is megtaláljuk a saját boldogságunkat, hiszen egy szerető személyes kapcsolat sokkal többet jelent, mint akármennyi személytelen segély.

Szunyogh Kata

(17 éves, a miskolci Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium és Kollégium 10. osztályos tanulója, a helyi Gyermekvárosban önkéntes)

A gimnáziumunkban a 9. osztályosoknak kötelező önkéntes munkát végezni, a szeretetszolgálat program keretében. Én a Gyermekvárosban teljesítettem ezt a feladatot. Itt egészen a csecsemőkortól kezdve tizenhét éves korig laktak olyan gyerekek és fiatalok, akiket a szüleik vagy eldobtak maguktól, vagy elvették tőlük, mert különböző — mentális, szociális, anyagi — okok miatt alkalmatlanok voltak szülői feladataik elvégzésére. Nagyon megszerettem a gyerekeket, ezért most már önkéntesként visszajárok hozzájuk, két kislányt és egy kislányt — kilenc-tíz évesek — kísérek haza a Gyermekvárosba iskola után, heti egy alkalommal. Két-három órát vagyok velük, játszunk, segítek nekik a tanulásban.

Szerintem az embernek arra van ideje, amit fontosnak tart. Nekem fontosak ezek a gyerekek, ezért szívesen vagyok velük. Próbálok nekik jó példát mutatni, és egy kis állandóságot biztosítani az életükben.

A gyerekektől megtanultam értékelni azt, hogy én velük ellentétben rendezett családi körülmények között, biztonságban élhetek, és ez hatalmas dolog. Az egyik legmeghatóbb élményem az volt, amikor egyszer hazafelé kísértem a gyerekeket, és az egyik kislány odaszaladt a panelház kapujához és becsengetett. Kérdeztem tőle, miért tette ezt, az anyukámat hívtam, felelte. Az anyukáját, akit talán sosem látott, semmit nem tud róla.

Az állandó elhagyatottság érzése miatt sokszor előfordul, hogy a gyerekek rossz hangulatban vannak. Egyik alkalommal az iskolában azzal fogadott a tanár, amikor a gyerekekért mentem, hogy a gondjaimra bízott kislány ki akart ugrani az ablakon. Utána próbáltam erőt önteni belé, de kevés sikerrel. A letargikus pillanataikban nem szabad erőltetni a beszélgetést, legjobb ilyenkor csöndben maradni, és megvárni, míg megnyugszanak végül.

UTCÁK, TEREK, SZÍNES CERUZÁK

Musha szeme körül kék és lila foltok vannak. Azt mondja, csak elesett. Kikapja a kezemből a zöld ceruzát és színez tovább, csöndben, lehajtott fejvel, hogy ne lássuk, ne kérdezzük. Marah szép ruhákat hord. Mindig tiszta az arca, a haja gondosan fejkendővel eltakarva. A szülei meghívják teára, elfogadjuk. A másfélszobás lakásban hullik a vakolat, körben ülünk a földre rakott matrakon. Később vacsora is van, képtelenség visszatartani. Az ajtó egy falra szögelt takaró.

Huszonöt gyerekünk van, huszonötféle megközelítés ugyanahhoz a nehezen körülrajzolható, sötétvörös történethez, ami egy Sz kezdőbetűs országban zajlik. Gaziantep, ahol élek, hatvan kilométerre fekszik a szír határtól. Ez az első nagyváros, amit a háború elől menekülők elérnek.

Nyár óta itt végzek önkéntes munkát, erre az Európai Önkéntes Szolgálat (EVS) adta meg a lehetőséget. Olasz, ukrán, török, bosnyák, örmény, grúz és szír társaimmal azt a célt tűztük magunk elé, hogy összegyűjtsük és foglalkozunk azokkal a szír gyerekekkel, akik nagyrészt az utcán lézengenek, iskolába nem járhatnak, mert nincs elég férőhely, meg amúgy sincs idejük rá. Sokan közülük dolgoznak, van aki krumplit pucol egy kifőzdében, négyen testvérek kenyeret árulnak, más levágott haját söpör egy férfifodrászatban, és így tovább.

A munkába később csatlakozom be, mivel a nyári időszak után két hónapot Pécsen töltöttem. Mire visszaérek, a barátaim újságolják a nagy hírt, hogy találtak valami hihetlent, ezt látnom kell. Az első hónapokban az utcán tartjuk a foglalkozásokat. Énekelünk, játszunk, színezzük, kézműveskedünk. A gyerekek pedig csak jönnek és jönnek, és már nagyon hidegek a délutánok, hiába ugrálunk sokat, és gyorsan sötétedik. Segítséget egy arab információs központtól kapunk; egy fél tanterem nagyságú szobát színes párnákkal, hetente öt délutánra. Az egyesületünk ekkor még nem hisz bennünk, így a foglalkozásokat a napi teendők után (gyermekonkológia, általános iskola, árvaház) után tartjuk meg, estefelé. A szükséges anyagokat, papírt, ceruzákat, fénymásolást egyedül oldjuk meg, a barátaimmal spórolunk rá pénzt.

A színes ceruzák, zsírkréták állandó fogyóeszközök. Egyik gyereknek sincsenek színes ceruzái otthon, ezért hiába nem szabad, gyűjtik zsebbe, cipőbe, pólóba, akárhova. Az első színezős házi feladatot egyikőjük sem oldja meg. Gyűrött, fekete-fehér Micimackókat kapunk vissza.

Nem tudok arabul, ők nem tudnak angolul. Az egyetlen mód, hogy megértsük egymást, az gesz-

tusok, hanglejtések, és a dalok, amiket együtt tanulunk meg. Sokszor beszélnek hozzájuk magyarul. Jó lenne tudni, vajon érzik-e a különbséget. Én érzem.

A kerület elkezdett figyelni ránk. Végre sikerül angol-arab tolmácsot is találnunk, így elfogadjuk az első teameghívást két kislányhoz. A lakások ugyanolyanok; egy-két szoba, a nagyobbban körbe matracok és takarók. A szoba közepén egy régifajta kályha, amit főzésre is használnak. A falak mindig üresek. Személyes holmik sosem látnak, ezen sokszor eltöprengek. Ennyire nincsen semmijük? Vagy ennyire biztosak abban, hogy ez csak egy átmeneti állapot, pár hónap? Néhány családnál a vécé a belső udvarban van, máshol szerencsére a lakáson belül. Az ablakok szigetelése rossz, ennek megoldására eddig kartonpapírt, ragasztószalagot és rongyokat láttam. Általában így laknak együtt; nagyszülők, szülők, gyerekek, mindenki ugyanabban a szobában. Ha a régi lakásunkat látnátok, az gyönyörű, tágas, mondják, de most ez van, talán hamarosan visszamehetünk, insha'allah. Isszuk a túlcukros teát, nehéz mit mondani, bólogatunk, igen, insha'allah, reméljük.

Későbbi látogatások során már elkezdünk száraz élelmiszert, ruhákat, tisztálkodási szereket adni a családoknak. Szinte napi kapcsolat alakul ki, ismerem a kerületnek majdnem az összes utcáját, tudom az összes gyerekünk lakhelyét, körülményeit, szüleit. Egy hete két új kerületből is jönnek gyerekek.

A napok rutinszerűen állnak be. A gyerekek százszor nem hallgatnak ránk, százszor tesznek rosszat, de ugyanannyiszor kapunk ölelést, mosolyt. Ahogy mindig, csak ők valamivel vadabbak, de nem csodálkozom. Sajnos a mai napig gyakran látom őket verekedni, még a lányok is odarúgnak a másiknak. Persze a környék, az „aki erőszakosabb, az nyer” légkör erre neveli őket. A mi foglalkozásunk ehhez képest csak egy háromórás buborék.

A napok túl rutinszerűek lettek, frissítésre van szükségem. Ekkor csatlakozom be tíz napra ahhoz az önkéntescsoporthoz, akik Athénban segítenek. Görög, magyar, brit önkéntesek, szervezeti háttér nélkül, sok lelkes és tennivágyó ember összefogása, ami Athénban történik. A magyar részről rendszeresen érkezik utánpótlás a „Segítsünk együtt” csoporttól, aminek fő profilja a budapesti hajléktalanok, rászorulóknak segítése, nemrég kiegészülve a menekültekkel is.

Az athéni önkéntesek egy többemeletes épületben családokat szállásolnak el, ruhát gyűjtenek, ételt adnak a benn lakóknak, és azoknak, akik a

tereken és utcákon töltenek néhány napot, amíg továbbindulnak Makedónia felé. Ahogy a török projekt, ez is a semmiből épült fel. Mindig elcsodálkozom, mire képes egy maréknyi elszánt ember mások által képtelenségnek titulált elhatározása. Az átlagéletkorunk húsz és harminc év között van; mindenhol én vagyok a legfiatalabb.

Naponta háromszáz adag ételt készítünk, és visszük esténként a terekre, utcákra. Néhány nap elteltével sok menekült már megismer, fejbiccentéssel üdvözlnek, ha napközben átvágok a téren, jó reggelt kívánnak, mosolyognak, vagy az esti ételosztásnál megkérdezik, hogy vagyunk, és ti hogy vagytok, rendben, válaszolják, csak kicsit hűvös van. Látom érkezni a fiút, aki pár napja törött, vérző orral jött oda hozzám segítséget kérni, a középkorú férfit, akit éjszaka a padon találtunk meg összeverve, mert el akarták lopni a mobilját. Sosem félek, sosem érzem, hogy bántani akaróknak, vagy hogy nem vagyunk biztonságban. Ugyanabban az Istenben hiszünk, csak más úton, ugyanúgy csak élni akarunk, ugyanúgy alig fogjuk fel, ami körülvesz minket.

Egyetlen olyan emlékem van, ami kísért. Már eldöntöttem, hogy elfelejteni nem akarom, már hozzám tartozik, elvakarni ezerszer lehet, mint az anyajegy, visszanő, az enyém. Egyik este nem érkezik meg a busz, ami a menekülteket a határ felé viszi. Ahogy befordulunk a saroknál, a járdán körülbelül száz ember didereg. Takarókba bugyolálva gyerekek, még járnai sem tudók, nők, férfiak, mindenféle nemzetség. Néma csöndben gubbasztanak, senki sem szól. Csak ülnek-fekszenek a hideg földön, a semmibe meredt tekintetekkel. A szemek üresek, az arcok a hidegtől összerándulva. A tény, hogy ugyanazt az arckifejezést, rezignáltságot látom kisgyerekek és felnőttek arcán, kiszorít minden mást a fejemből. Csak ácsorgunk, három nagy Ikeás szatyornyi szendvicssel. Nekiállunk osztani, félünk, hogy tolongás lesz. De senki sem áll fel. Kezek nyúlnak felénk, csöndben, adjuk az ételt, bólintanak. Az első sorban valaki olyannyira bele van burkolva a takaróba, hogy csak az álla és az ujjai látszanak ki. Az ujjak lassan kibontják a nejlonzacskót, majd az áll mozogni kezd, rágni.

Csönd van, kibírhatatlan. Kiosztunk mindent. Érzem, hogy nem elég. Itt semmi sem elég. Az összes fotósnak megtiltjuk, hogy képek készüljenek. Ezt sosem mutatjuk meg senkinek, ezt nem szabad.

Ételosztás után gyakran viszünk hálósákokat, meleg ruhát. Akit kinn találunk, annak adunk, görög hajléktalannak és menekültnek ugyanúgy. Munka után pedig táncolunk, hülyéskedünk a csapattársaimmal a „főhadiszálláson”, az épületben, ahol a családokat szállásoljuk el. A nappali közös helyiség, így gyakran megesik, hogy menekültek tanítanak nekünk különböző egzotikus

táncokat. Minden napra úgy emlékszem, mint egy gyorsan emelkedő majd zuhanó hintára: a vicces, szép emlékek, a barátságok, és a szomorú érzés, a reménytelenség, hogy bizony nem lehet többnek, csak háromszáz embernek adni ételt naponta. És a többiek? A többiekkel mi lesz, rajtuk ki segít?

Pár hete ismét Gaziantepben vagyok. Az elmúlt időszakban arab nyelvű iskolát próbáltunk szervezni a gyerekeknek. Csütörtök délelőtt egy egyszerű telefonhívás érkezik egy iskolától: holnap tizenöt gyereket beirathatunk az első osztályba. Rohanás, örömhír elújságolása az összes szülőnek, papírok összegyűjtése, egész nap járjuk a családokat, megenni nem lehet, betelni a hírral nem lehet. Tizenöt a huszonötből, akik hétfőtől már nem az utcákon fogják tölteni a napokat, hanem tanulni fognak, megérteni, amit meg lehet a betűkből és a számokból. Hónapok munkája, utánajárása, elfáradása, újbóli fellelkesülése egyetlen délután leforgása alatt ért be. A körülmények továbbra is nehezek, a problémák és hiányok nagyok, de eddig eljutni felfoghatatlan örömet jelent. Azon a sarkon, ahol novemberben késsel verekedtek a fiúk, most azért gyűlünk velük össze, hogy induljunk az iskolába. Már tudják az angol abc első felét, el tudnak számolni húszig angolul, és tudnak összeadni meg kivonni. Az ember alig bírja elhinni, hogy ebben részt vett, hogy sikerült, hogy meglelt.

Persze az érem másik oldala az a másik tíz, tízezer, ki tudja mennyi gyerek, akik továbbra sem vesznek részt az oktatásban, a többi kerületből érkezők, a többi országból érkezők, az érkezők úgy általában. Akik még bele sem kezdtek, vagy csak most kezdenek bele valamibe, évekre, életbe.

VÖRÖS ANNA

HAJLÉKTALANSÁGHOZ VEZETŐ UTAK (Öt esetleírás)

1.

A hajléktalanság a mai magyar társadalom súlyos és kezelhetetlennek tűnő problémáinak egyike. Olyan probléma, amely nem új keletű, ennek ellenére hatékony, működőképes megoldást a mai napig sem sikerült találni rá. Olyan problémáról van szó, amely — sok más problémához hasonlóan — nem értelmezhető önmagában, hanem csak különféle tudományágak eszközeivel, módszertanával és szemléletével. Éppoly hatékonyan és sikeresen vizsgálható pszichológiai szempontból, mint amennyire szociológiailag vagy épp a művészeteken keresztül. Egy hajléktalannal foglalkozó szociális munkásnak egyesítenie kell magában ezeket az első látásra egymástól igen különböző megközelítési módokat. Egyszerre kell

pszichológusnak, szociológusnak, lelkesnek vagy épp írónak lennie, amennyiben tárgyilagosan és pontosan szeretné közvetíteni a társadalom felé azokat a segélykiáltásokat, amelyeket nélküle nem hallana meg senki.

A hajléktalanság — kissé már elcsépelet közlivel élve — botrány, olyan botrány, amely lassan belesimult hétköznapijainkba, részévé vált életünknek már csak amiatt is, hogy nap mint nap szembesülünk vele, akár akarjuk, akár nem. Megszokottá vált, a városi élet szükséges velejárója lett, szinte már észre sem vesszük. Ettől azonban még ugyanolyan probléma maradt, mint volt kezdetben, sőt, az utóbbi években inkább úgy tűnik, hogy egyre többen vannak azok, akik elérték a mélypontot, a „meder alját”, ahonnan már nem lehet mélyebbre zuhanni, felfelé viszont nem látszik kiút. Egyre magasabb azon embertársaink száma, akik kisodródtak a pálya szélére, akik kihullottak a társadalomból, elvesztettek szinte minden kapcsolatot velünk, a pályán belül lévőekkel. Ezek az emberek a senki földjére kerültek, olyan légüres térbe, amely nem vezeti a hangot, és mozogni sem nagyon lehet benne, mert nincs kapaszkodó és fogódzó, nincsenek irányok.

Hajléktalanokkal dolgozom, így talán közelebről ismerem problémáikat és élethelyzetüket, mint mások. Az alábbi életútinterjúk és esetleírások segítségével megpróbáltam megkeresni azokat a pontokat interjúalanyaim életében, ahol még lett volna lehetőségük arra, hogy megfelelő segítséggel helyrehozzák az életüket.

A hajléktalanokkal kapcsolatos számtalan sztereotípiát megnehezíti visszatérésüket a társadalomba. Ezeket az előítéleteket először is fel kellene számolnunk ahhoz, hogy egyáltalán esélyt teremtsünk számukra az újrakezdéshez. Ezek az előítéletek elfedik előlünk a nélkülözhető embert, és megkönnyítik számunkra a közömbösség fenntartását. Csak abban az esetben válhat sikeres egy hajléktalan reintegrációja, ha egyenrangú félként, valódi partnerként tekintünk rá.

A hajléktalanná válás folyamatának nyomon követésére, illetve a veszélyeztetettség érzékelésére jóval nagyobb hangsúlyt kellene fektetnünk. Valójában persze össztársadalmi feladatról lenne szó, a szolidaritás fogalmának újragondolásáról. Egy megfelelően működő közösség mindig időben észreveszi, ha valamelyik tagja bajba kerül, így az idejekorán nyújtott segítség elejét veheti a későbbi súlyos problémáknak.

A hajléktalanságot egy rövidebb-hosszabb ideig tartó lecsúszási folyamat előzi meg. Ez az a folyamat, amikor a „leendő” hajléktalan lába alól kicsúszik a talaj, és fokozatosan elveszíti addigi életének szereplőit, helyszíneit. Megszűnnek addigi társas kapcsolata, megszűnik addigi lakó-

környezete, egyszóval egy merőben új, számára ismeretlen és rendkívül bizonytalan állapotban találja magát. Mindez azonban az esetek túlnyomó többségében nem egyik pillanatról a másikra következik be, hanem hónapok, vagy akár évek alatt. Kezdődhet válással vagy a munkahely elvesztésével, de az állami gondoskodásból való kikerüléssel, illetve valamilyen betegséggel is. Ezek olyan mozzanatok, amelyek nem okai feltétlenül a hajléktalanságnak, inkább rizikófaktoroknak tekinthetők. Nem törvényszerű, hogy minden munkanélküli vagy elvált ember hajléktalanná váljon, mint ahogy nem is válik azzá. A lecsúszási folyamat nem egykomponensű, sokféle összetevő alkotja. Az elválást megelőzheti a már sokkal előbb kibontakozott alkoholizmus, a munkahely elvesztését és a tartós munkanélküliséget pedig előidézheti a szakképzettség hiánya. A folyamat egy idő után befolyásolhatatlanná válik, ilyenkor már külső segítséggel is nagyon nehéz megállítani. Épp ezért lenne rendkívül fontos, hogy ezt a folyamatot még idejében észrevegyük, és amennyire lehet, fékezzük, illetve a visszájára fordítsuk.

A hajléktalanság egy folyamat végállomása, és a legkritikább esetben valami újnak a kezdete. Olyan egzisztenciális, szociális, pszichés és mentális állapot, amely az ember számára hosszú távon elviselhetetlen.

Ebben az írásban — esetleírások segítségével — igyekszem tetten érni azokat a momentumokat és helyzeteket az általam megszólított hajléktalanok életében, amelyek a lecsúszási folyamat kezdetének vagy főbb állomásainak tekinthetők. Maga a folyamat érdekelt tehát, életüknek az a periódusa, amely aztán a hajléktalanná válásukhoz vezetett.

Ma Magyarországon nagyon magas azon emberek száma, akik fokozottan ki vannak téve a lecsúszási folyamat minden veszélyének. Sokan közülük már rá is léptek erre az útra. A tömeges lecsúszás a hajléktalanok számának ugrásszerű növekedését hozhatja a közeljövőben. A hajléktalanná válás megakadályozásának egyetlen hatékony eszköze az, ha ezt a lecsúszási folyamatot próbáljuk meg kezelni.

2.

Az alábbi esetleírásokat munkahelyem, az Oltalom Karitatív Egyesület hajléktalanszállóján készítettem. Hét éve dolgozom ott. Korábban azt gondoltam, viszonylag egyszerű lesz interjúkat készíteni néhány hajléktalannal. Aztán beláttam, hogy ez egyáltalán nem könnyű feladat, és sokkal több nehézséget rejt magában, mint gondoltam. A hajléktalanok között sokan vannak, akik egyébként szívesen beszélgetnek a szociális munkásokkal, amikor azonban „hivatalosra” fordul a dolog, ma-

gyarán amikor előkerül egy papír és egy toll, esetleg egy diktafon, legtöbbször szótlanná válik, és nem egyezik bele a beszélgetés rögzítésébe. Van bennük valami bizalmatlanság és félelem mindenfajta őket érintő, hivatalosnak tűnő eseménnyel szemben. A hivatalos formákkal szembeni gyanakvás teljesen érthető esetükben, hisz számukra az állam vagy egyéb szervezetek képviselői egyet jelentenek a többségi társadalommal, amellyel kapcsolatban úgy érzik, hogy az kivette őket magából. Van köztünk egy „láthatatlan fal”, ahogy egyikük kifejezte. A hajléktalan kívülről, a társadalom határain túlról beszél, egész személyisége ennek jegyében működik. Számára mindenki, aki ezeken a határokon belül tartózkodik, elérhetetlen messzeségben van, még akkor is, ha esetleg napi kapcsolatban áll ilyen emberekkel. Jó példa erre, amikor egyik ügyfelünk este odajött hozzám azzal, hogy szeretné elmondani, milyen sokat jelentett számára, amikor aznap reggel az utcán találkoztunk, és én hangosan köszöntem neki. Azt gondolta, hogy intézményen kívül észre sem veszem majd, átnézek rajta, szándékosan nem ismerem meg. Magyarul azt várta tőlem is, amit a társadalom részéről általában kapni szokott: az elutasítást.

A hajléktalanok a diktafonnal kapcsolatban még bizalmatlanabbak, mint a kézírásos lejegyzés esetében. Egyikük úgy fogalmazott, hogy a diktafon jelenléte a beszélgetésben olyan, mintha rendőrségi kihallgatáson venne részt. Ezért inkább a jóval körülményesebb, de talán a részükre könnyebben elfogadható módszert választottam: a kézírásos rögzítést. Ennek a módszernek megvan az a hátránya, hogy a beszélgetést nehezebbé teszi, viszont vállalnom kellett annak érdekében, hogy az interjúk egyáltalán elkészüljenek. Egyetlen esetben vettem diktafonra a beszélgetést, azt viszont interjúalanyom kérésére le is töröltem, miután leírtam.

A beszélgetéseket igyekeztem úgy irányítani, hogy interjúalanyaim kronologikus sorrendben mondják el életük fontosabb epizódjait. Ez néha nem volt könnyű, mert sokan közülük egész nap szinte senkivel nem beszélnek, ezért hajlamosak arra, hogy aktuális problémáikat, vélt vagy valós sérelmeiket, illetve egyéb oda nem illő történetet is beleszójának az interjúba. A beszélgetések forgatókönyvét úgy próbáltam meg kialakítani, hogy a rövid élettörténet után arról is tudjunk beszélni, hogy a megkérdezett szerint mi vezetett ahhoz, hogy hajléktalanná váljon, és lát-e kiutat a helyzetéből. Azt figyeltem meg, hogy a kezdet mindig elég nehéz volt, dőcögösen és nehezkösen indultak az interjúk, aztán egy idő után felengedtek interjúalanyaim, gördülékenyebben és felszabadultabban tudták elmondani történetü-

ket. Volt, aki megjegyezte, hogy így egyben még soha nem mondta el senkinek élete vázlatos eseményeit, és már az is segítség volt a számára, hogy elmondta, mert így utólag megértett bizonyos momentumokat személyes élettörténetéből.

Az esetleírások során a megkérdezettek nevét természetesen megváltoztattam, még a monogramok sem egyeznek a valódiakkal.

(M. G.)

M. G. 1960. március 5-én született Budapesten. Szülei munkás emberek voltak, édesanyja szakácsnő, édesapja pincemester egy szállodában. G.-t korán érdekelni kezdték a különböző hangszerek. Zenei általános iskolába járt. Már ebben az időben játszott harmonikán. A zenei általános iskola után zenei szakközépiskolában folytatta tanulmányait. Ebben az időben a főiskolán (konzervatóriumban) nem volt harmonika-tanszak, ezért a harmadik évben G. otthagyta az iskolát, és elment dolgozni. Közben viszont járt különböző énekkarokba énekelni. Életének erre az időszakára jó szívvel emlékszik vissza. A metróhoz került dolgozni, ahol betanított villanyszerelőként helyezkedett el. Metrószerelvényeket javított. Közben fejlesztette a hangját is, és fel is vették a Magyar Néphadsereg Művészegyüttesébe énekkari tagnak. Ez a lehetőség csak három hónapig tartott. Az együttesnél három hónapos próbaidő volt, de G. ekkoriban már igen sokat ivott, és emiatt nem hosszabbították meg a szerződését. Ezt a momentumot G. a mai napig kudarcként és súlyos hibaként értékeli. Az együttesnél főállásban énekelt, mellette nem is kellett munkát vállalnia. Később próbálkozott még más énekkarokkal is (Operettszínház, Temetkezési Intézet Énekkara), de hosszabb-rövidebb idő elteltével mindenhol tanácsolták az ital miatt. („Akkoriban már keményen ment a tüdő” — ahogy G. megfogalmazta.) Miután G. belátta, hogy ezen a vonalon nem számíthat előrejutásra, elhelyezkedett az egészségügyben. Volt műtősfő, betegszállító és boncsegéd is különböző fővárosi kórházakban (Nyíró Gyula Kórház, I. számú szemkliniká stb.) Ekkoriban még édesanyjával élt, annak budapesti lakásában. A szemklinikán ismerkedett meg későbbi feleségével, aki ott ápolóként dolgozott. 1983-ban összeházasodtak. Először az anyósáéknál laktak Pestlőrincen, majd hozzájutottak egy komfort nélküli tanácsi lakáshoz a főváros VIII. kerületében. Közben megszületett első gyermekük 1984-ben, aztán a második 1986-ban. Mindketten fiúk. A nagyobbik gyermek asztmás volt, és mivel ekkoriban vált lehetővé az, hogy a férj is elmehet GYES-re, G. maradt otthon gyermekével. Döntésében nyilván közrejátszott az is, hogy felesége jobban keresett nála. 1986-ban el-

váltak, G. szerint valójában azért, mert így a felesége, aki a két gyermeket nevelte, jogosult lett egy nagyobb lakásra. Persze emellett sokat nyomott a latban az is, hogy sokat „linkeskedett”, barátjánője volt, és többször előfordult, hogy havi fizetése jelentős részét elitta. Az új lakásban azért még együtt éltek egy darabig. Volt felesége közbenjárására innen utalták be egy hathetes elvonókúrára, amit G. tisztességgel végig is csinált, bár utólag úgy értelmezi, hogy „ez csak egy álca volt valahol”. Ebben az időben már nem az egészségügyben dolgozik. Egy barátja révén ismerkedett meg L.-el, egy építőiparban tevékenykedő állalkozóval, akivel aztán hosszú ideig dolgozott együtt. Főleg földmunkákat vállalt, árokásást, kábelfektetést. Elköltözött felesége lakásából, és visszaköltözött édesanyjához. 1992-ben ismerkedett meg későbbi élettársával, E.-vel, akinek két gyermeke volt előző házasságából, de a nagyobbik nem élt már vele. Oda is költözött E. lakásába. Ezt a lakást E. nagyobbik fia valahogy „elrekvirálta”, ezért leköltöztek Monorierdőre, E. rokonaihoz. Onnan rövid idő elteltével Újszilvársra, ahol szintén E.-nek valamilyen hozzátartozója élt. G. közben Budapesten dolgozott, ahol barátoknál lakott, fizetése egy részét pedig rendszeresen hazaküldte. Egy alkalommal, amikor hétvégén hazautazott, E. nem engedte be a házba. G. szerint kapcsolatuk zátonyra futásában az ital játszott döntő szerepet, de itt már az élettársa is ivott, és G. szerint ebből származtak aztán a problémák.

G. édesanyja is vidékre költözött szülőfalujába, Mórahalomra. Budapesti lakását, ami nem volt a sajátja, csak „valami főbérletszerűség”, visszaadta.

G. olykor különböző szállókon élt, máskor a barátainál lakott szíveségi lakáshasználóként. Viszonylag sokáig élt egy barátja VII. kerületi lakásában, aztán amikor a barátja meghalt, kiköltözött Budaörsre egy másik ismerőséhez. Itt már egy nehezen fűthető faházban volt a szállása. G. ettől az időszaktól számítja magát hajléktalannak. A budaörsi telek után különböző hajléktalanszállókon élt, majd egy pomázi ismerőse befogadta magához másfél évre. Ez az ismerőse kőműves volt, mellette látott el segédmunkási teendőket. Aztán elfogyott a munka, nem akart ismerőse nyakán maradni, akinek családja volt, ezért visszajött Budapestre 2007 decemberében, és azóta egy hajléktalanszállón él a VIII. kerületben.

Elmondása szerint még visszamehetne E.-hez, volt élettársához, akivel egy-két évvel ezelőtt beszélt utoljára, de nincs hozzá kedve, mert arrafelé nincs munka, és E.-vel sem szeretne egy fedél alatt élni már. Gyerekeivel nagyon ritkán találkozik. A nagyobbik külföldön él, a kisebbiket évente egyszer-kétszer látja a nagynénjénél. Úgy érzi, még

vissza tudna menni dolgozni az egészségügybe, csak attól fél, hogy alkoholizmusa miatt nem alkalmaznák, és ő sem bírná sokáig a rendszeres munkával járó, viszonylag absztinens életmódot.

M. G. életútjában meghatározó az alkohollal való kapcsolata. Fiatalon nyitva állt előtte a zenészi, énekesi pálya, de ezekkel a lehetőségekkel nem tudott élni alkoholizmusa miatt. G. kifejezetten intelligens, jó beszélgetőpartner, szókincsén érezhető, hogy széleskörű műveltséggel rendelkezik. Saját bevallása szerint akkor került a lejtőre, amikor a Néphadsereg Művészegyütteséből kirúgták. Ez valóban sorsfordító pontnak tűnik élet-történetében. Ha sikerült volna ott maradnia az együttesnél, életútja egészen más irányt vehetett volna, hisz akkoriban nagyon nehéz volt oda bekerülni, de akinek sikerült, a kórustagságból szépen meg tudott élni.

G. szerint élete ezek után kényszerpályára került. Voltak ugyan még próbálkozásai egyre alacsonyabb színvonalú kórusoknál, de sokáig azokban sem volt képes megmaradni. Aztán eljött a pillanat, amikor belátta, az éneklést és a kórustagságot el kell felejtene, és egészen más irányban kell elindulnia. Azonban ez az irány már nem a saját választásán alapult, hanem a szűkös lehetőségek kényszerítő erején.

Bármibe fogott, az előbb-utóbb szétesett, felbomlott, megszűnt. Házassága nagyon hasonló módon ment tönkre, mint énekesi karrierje. A „linkeskedést”, italozást, valamint azt, hogy fizetéséből gyakran alig vitt haza, nem sokáig tudta tolerálni a felesége. Alkoholizmusa miatt esett ki az egészségügyből is, és került az építőiparba, ahol amúgy a legtöbb hajléktalan elhelyezkedik. Későbbi élettársa szintén alkoholista volt, akivel gyakran voltak tettelegességgig fajuló konfliktusai. Egyébként G. egyáltalán nem tűnik agresszívnek, van benne valami eredendő finomság és elegancia (még akkor is, ha ez jelenlegi állapotában egyáltalán nem látszik rajta). Törvényszerű volt, hogy élettársi kapcsolatának is előbb-utóbb vége szakad, és ezek után G. már különböző szállókon élt, vagy szíveségi lakáshasználóként ismerősöknél töltött több-kevesebb időt.

Azt mondja, szerinte még alkalmas lenne rendszeres munkavégzésre, csak attól fél, hogy az ital erősebb lesz nála, és emiatt hamarosan megszabadulnának tőle. G. nem magányos ember, van egy nagyon jó barátja, F., akivel több mint húsz éve ismerik egymást, még azokból az időkől, amikor mindketten családos emberek voltak, és munkahellyel rendelkeztek. A sors különös fintora, hogy mindketten hajléktalanná váltak, ráadásul nagyjából egy időben. Pillanatnyilag kúráznak, tüveget gyűjtenek, ritkábban fémek.

G.-nek jelenlegi állapotában nem sok esélye van arra, hogy rendszeres munkához jusson. Sokéves alkoholizmusa erősen megviselte szervezetét, jóval idősebbnek is néz ki a tényleges koránál. Úgy tűnik, valójában beletörődött abba, hogy számára innen már nincs kiút, és életének hátralévő részét hajléktalanként fogja eltölteni.

(L. Z.)

L. Z. 1967-ben született Székesfehérváron. Egy öcsce és egy bátyja van. Édesanyja konyhai takarító, édesapja zöldséges volt. Gyermekkorát egészsében véve nyomasztónak és boldogtalannak élte meg. Apja súlyos alkoholbeteg volt, aki nem egyszer a gyerekek szemé láttára verte meg anyjukat, de az is előfordult, hogy anyjukkal együtt a gyerekeket is bántalmazta. Általános iskolában közepes tanuló volt, egyedül a sport volt az, amivel kitért a többiek közül. Testnevelő tanára javaslatára kezdett el kilenc éves korában futballozni, aki észrevette, hogy nagyon jó labdaérzéke van. A helyi sportegyesületbe járt, ahol edzője is nagyon meg volt vele elégedve. Sikeresen szerepeltek különböző körzeti bajnokságokon, sok érmet és oklevelet gyűjtött össze. Futballkarrierjének a pályaválasztáskor lett vége, amikor édesanyja megtiltotta neki, hogy továbbra is eljárjon az edzésekre. A szakma megszerzését fontosabbnak tartotta, mint a sportot, a kettőt együtt viszont nem engedte a fiának.

Z. szakmunkásképző iskolába került, ahol karosszerialakatosnak tanult. Később sosem dolgozott a szakmájában, szerinte azért nem, mert rossz képzést kapott. A szakma gyakorlati oldalát egyáltalán nem tudta elsajátítani, inkább az elméleti képzésre helyezték a hangsúlyt. Az iskola elvégzése után különféle segédmunkákat vállalt, volt vonatfékező a vasútnál, illetve árufeltöltő különböző áruházakban. Ebben az időben is a szüleivel élt, közben a testvérei elköltöztek otthonról. A szülei között ekkorra már végképp elmérgesedett a viszony, külön szobában éltek, hogy lehetőleg ne is találkozzanak egymással.

1995-ben édesapja az alkoholizmusa miatt kialakult májzsugorban meghalt. Z. szerint ebben döntő szerepe volt annak, hogy egyik barátjával házilag készítették pálinkát különböző vegyszerek segítségével. Miután édesapja meghalt, Z. édesanyja eladta a lakást, mivel rendkívül sok adósságuk halmozódott fel. Z. és édesanyja egy albérletbe költöztek, amit közösen fizettek. Ekkoriban már Z. édesanyja is rendszeresen ivott, napjainak nagy részét kocsmákban töltötte. Z. ebben az időben egy csiszolóüzemben dolgozott betanított munkásként, de a gyárban leépítésre került sor, és őt is elbocsátották. Z. az utcára került. Édesanyja időközben megismerkedett egy férfival, aki az albérletükbe költözött, majd ketten kö-

zös erővel kirúgták Z.-t az albérletből, mondván, hogy nem tudja fizetni a maga részét, ezért nem lakjon ott. A férfi Z. szerint gyűlölte őt, látni sem bírta, édesanyjának megtakarított pénzére „utazott”, és mivel maga is alkoholista volt, együtt ittak édesanyjával. Z.-nek el kellett jönnie az albérletből, ekkor harmincegy éves volt. Egy szintén hajléktalanná vált ismerősével együtt egy budaörsi hajléktalanszállóra mentek, mivel otthon, Székesfehérváron csak fizető szállók voltak, amit ők nem tudtak igénybe venni. Két évet töltött Budaörsön, közben alkalmi munkákból élt. Testvéreivel és édesanyjával megszakított minden kapcsolatot. 2000-ben egy ismerőse közvetítésével egy Százhalombatta környéki tanyára került állatgondozónak. Két évet töltött ott, fizetést nem kapott, csak teljes ellátást. A tanya lakott területen kívül volt, a tulajdonos hetente kétszer vitt ki Z.-nek élelmiszert és egyéb alapszükségleti cikkeket. Z. egyedül élt az állatokkal, nagyon magányosnak érezte magát. Két évig bírta, végül visszatért Budapestre, ahol a Fűtött Utca nevű hajléktalanszállóra került. Különböző építőipari segédmunkákat vállalt, de főként csak a nyári időszakban volt munkája. Ingázott különböző hajléktalanszállók között, egy-egy szállón hónapokat, fél éveket töltött. Nagyon ritkán van munkája, ideje nagy részét a szállón és környékén tölti.

L. Z. introvertált, szótlan ember. A hajléktalanszállón kevesekkel van beszélő viszonyban. Ideje nagy részét a délelőtti és a délutáni melegedőben tölti, a szállón is ebédel minden nap. Sokszor előfordul, hogy órákig ül az udvaron egy padon, és csak néz maga elé.

Z. életútjában meghatározó a gyermekkorától eredeztethető agresszív és szeretetlen légkör. Ilyen környezetben nőtt fel, durva és érzéketlen apja mellett, valamint édesanyjával, aki lassan maga is alkoholistává vált férje oldalán.

Z. egészében véve fásult és megkeseredett ember benyomását kelti. Életútjáról tómondatokban, halkan beszél, olyan hangon, mintha valaki másnak az életéről beszélne. Sem a testvéreihez, sem a szüleihez nem fűzi semmiféle viszony, úgy tűnik, hogy számára már nem is léteznek a családtagjai.

Z. gyenge akaratú, nagyon nehezen motiválható, amit az is mutat, hogy harmincegy éves koráig a szüleiével, illetve édesanyjával élt együtt, miközben egyre elviselhetetlenebb volt körülötte a légkör, ám ez sem készítette életkörülményeinek megváltoztatására. Testvérei, miután elköltöztek otthonról, nem keresték a kapcsolatot Z.-vel, és ő sem velük. Mint mondta, lenézték őt azért, mert „nem tud semmit kezdeni az életével”. Az egyetlen pozitív előjelű életszakasz, amiről beszámolt, a futballhoz köthető. Mint mondta, miután édes-

anyja nyomására abba kellett hagynia a futballt, többé már nem érdekelt igazán semmi. Élete kényszerpályára került, olyasmivel foglalkozott már csak ezután, amihez semmiféle viszony nem fűzte. Úgy érzi, hogy lehetett volna belőle valaki futballistaként.

Ezek után már csak „tengett-lengett”, ahogy kifejezte magát, nem találta sehol a helyét. Tizenegy éve került az utcára, ebből kilenc évet hajléktalanként töltött, kivéve a két, állatgondozóként ledolgozott évét, de tulajdonképpen ebben az időben is hajléktalan volt, egy istállóhoz kapcsolt melléképületben élt, távol az emberektől, magányosan.

Z.-t nem mozgatja semmi, nincsenek céljai, önerőből képtelen kimozdulni helyzetéből. Szeretne stabil, bejelentett munkát, de amikor megkérdeztem tőle, milyen munkára gondol, nem tudta megmondani. A hajléktalanságból való kikerülésre nem lát esélyt. A környezetéből nem ismer senkit, akinek sikerült volna kitörnie a hajléktalanságból. Egy-két emberről tud, aki átmenetileg albérletbe költözött, de hosszabb-rövidebb időn belül ők is visszatértek a hajléktalanszállókra.

Z., bár még csak negyvenegy éves, olyan módon viszonyul az életéhez, mintha legalább húsz évvel idősebb lenne. Valójában soha nem volt képes az önálló életre, harmincegy éves koráig gyermeki státuszban élt otthon, de olyan gyermekként, akit nem szeret senki. Ebből a hosszúra nyúlt függőségi viszonyból került hirtelen az utcára, és ez a változás csak még inkább elmélyítette bizonytalanságait és félelmeit. Képtelen önálló döntéseket hozni, nem bízik magában, jövőjét sötétnek látja. Saját erejéből nem tud változtatni helyzetén, viszont nagyon nehéz együttműködni vele, mert zárkózottsága miatt nem lehet megközelíteni. Minden bizonnyal számos traumatikus, nehezen kibeszélhető élménye van, de ezekről nem mesél, inkább magába zárja történeteit.

(B. L.)

B. L. 1953. április 6-án született Budapesten. Kispesten, a Wékerle-telepen nőtt fel. Négyen voltak testvérek. Ötéves volt, amikor édesapja elhagyta a családot. B. L. édesapja a II. világháború előtt egy textilgyár tulajdonosa volt, majd az államosítást követően ugyanennek a gyárnak lett alkalmazottja. Inni kezdett és nagy tételekben kártyázni, feleségével egyre többször volt agresszív. B. L.-t az anyai nagyapja nevelte fel, édesapját csak tizenhét éves korában látta újra, akkor verekedésre is sor került köztük.

Az általános iskolában jó tanuló volt, tanáira szeretettel és tisztelettel emlékszik vissza. Rendszeresen járt hittanra és ministrálni, a vallás ma is nagyon fontos a számára. Még általános

iskolás korában figyelt fel rá a „grundon” egy edző, aki levitte a Spartacus sportegyesületbe kézilabdázni. A kézilabda olyan jól ment L.-nek, hogy később többszörös magyar bajnok lett csapatával. Sportkarrierjének egy súlyos sérülés vetett véget.

Már gyerekkorában nagyon szerette az autót. Kézenfekvő volt, hogy az általános iskola elvégzése után egy autószerelő szakközépiskolába menjen továbbtanulni. Itt 1971-ben végzett, és egy Volán-telepre került autószerelőként. Mivel volt érettségije, magasabb órabért kapott, mint sok régóta ott dolgozó munkatársa. Ebből elég gyakran adódtak konfliktusai. 1977-ben otthagyta a műhelyt, és hivatásos gépkocsivezető (kamionos) lett.

Katonaként az ejtőernyősöknél szolgált, s az egyik Pécsen rendezett díszbemutató alkalmával ismerkedett meg későbbi feleségével, aki a tanárképző főiskolára járt. 1974-ben házasodtak össze. Budapestre költöztek, L. édesanyjához, ahol megkapták a lakás egyik szobáját. Hivatásos gépkocsivezetőként nagyon jól keresett, ezért feleségének, aki nem talált a végzettségének megfelelő munkát, nem is kellett dolgoznia, háztartásbeli volt. 1975-ben született meg fiuk.

Munkahelyéről már külföldi fuvarokra is küldték. L. szerint itt kezdődtek a bajok. Az első külföldi fuvarok alkalmával már érezte, hogy ennek nem lesz jó vége. Rákapott a külföldi prostituáltakra, és mivel pénze bőven volt, egy-egy ilyen út során több lány szolgáltatásait is igénybe vette. Amikor hazajött, a felesége már tudta, mi történt. Mint L. mondta: „a nők megérik az ilyesmit”. A vége az lett, hogy harag nélkül, közös megegyezéssel elváltak 1984-ben. L. egy sportszatyorral hagyta el a lakást, ami időközben már az övék lett, miután L. édesanyja elhunyt. Felesége a lakást eladta, és fiával együtt Pécsre költözött a szüleihez. L. rendszeresen és lelkiismeretesen támogatta a gyermekét, egészen addig, amíg az meg nem szerezte főiskolai diplomáját.

Miután L. elköltözött otthonról, főleg albérletekben lakott, vagy barátoknál, ismerősöknél. A barátok, mint mondta, főleg piások voltak, fizetnie nem kellett nekik, csak itallal és cigarettával hozzájárulni a közös fogyasztáshoz. Ez az albérletezés és barátoknál meghúzódás nyolc éven keresztül ment, közben sok nő is megfordult L. életében, de ezek a kapcsolatok általában két-három hónapig tartottak csak.

A rendszerváltás után is folytatta a kamionozást, de mivel a cég, ahol addig dolgozott, megszűnt, feketén kezdett dolgozni magáncégeknek, ahol régi kollégái lettek a vezetők. Ezt az időszakot L. tengődésként írja le. Nem volt otthona, nem volt bejelentett munkahelye, bár viszonylag jól keresett. Az idősebb nővére ajánlotta neki olykor, hogy

menjen hozzájuk lakni, de L. sosem állt kötélnek, mert már így is sokan éltek abban a lakásban.

L. ezekben az években már keményen ivott, mellette kártyázott is nagy tétekben. Mint mondta, ezt biztos az apjától örökölte. Többször előfordult, hogy a havi fizetését egyetlen éjszaka alatt eljátszotta és elitta.

2001 elején az akkori albérletéből élettársával együtt kirakták, és abból az albérletből aztán már azonnal egy hajléktalanszállóra került. Azóta kisebb-nagyobb megszakításokkal itt él. Alkalmatosan dolgozik egy kínai vállalkozónak, ruhákat fuvaroz a különböző üzleteibe.

Másik nővére egyedül él Budapesten, és felajánlotta L.-nek, hogy a lakásában kialakít neki egy galériát, ahol lakhat. Van egy ismerősük, aki ács, és vállalta, hogy megcsinálja a galériát. Tavaszra van megbeszélve a munka, L. szerint biztosnak tűnik, már várja, hogy költözhessen. Mint mondta, „a hajléktalan élet egy iszapos, lápos valami. Nem akarok elsüllyedni benne.”

B. L. magányos ember. A hajléktalanszállón nem barátkozik senkivel, és vele sem barátkozik senki. Mindig egyedül érkezik, és reggel egyedül is megy el. Mint elmondta, taszítja őt a többiek durvasága, alpári viselkedése és ápolatlansága. Nem talál egyikükkel sem közös témát, nem szereti a vicceiket, ezért inkább nem is kezdeményez semmiféle kapcsolatot velük. Külsőre különös gondot fordít, fekhelyét — ami az esetek jó részében csupán egy matrac — mindig tisztán tartja, kevése holmiját hosszasan rendezgeti esténként. Nem tülekszik az ételosztásnál, hanem mindig türelmesen kivárja, míg rá kerül a sor, és ha esetleg nem jut neki, akkor sem dühöng. Látszik rajta, minden megnyilvánulása arról árulkodik, hogy a hajléktalanszállón töltött időt átmenetinek tekint, és nem hagyja magát abba az apatikus, keserű állapotba sodortatni, ami az itt élők többségére jellemző. Sem külsőleg, sem belső, pszichés vonatkozásban nem akarja átvenni a hajléktalankra jellemző vonásokat.

Tisztában van azzal, hogy elsősorban magának köszönheti, hogy egy hajléktalanszállón él, nem vádol senkit és semmit. Tudja, hogy mindaz, amit élete utolsó húsz-huszonöt évében „elkövetett”, egyenesen vezetett ide. Tapasztalataim szerint egy hajléktalannak csak akkor van esélye életének jobbra fordítására, ha hajléktalan-léte idején sem felejtkezik el arról, milyen céljai vannak még, ha egyáltalán akar még az életével valamit kezdeni. Ha nincs célja, esélye sincs a hajléktalanságból való kikerülésre. Fontos, hogy megőrizze identitását még ilyen körülmények között is, és ne süllyedjen el abban az arctalan, akarattalan masszában, ami az ilyen közegre olyannyira jellemző. Aki fel-

adja, és csak vegetál, nem mozdítható ki ebből a helyzetből.

B. L. egyáltalán nem ilyen alkat, ő magát sem tartja effektív hajléktalannak, csupán olyasvalakinek, akinek egy ideje nincs hol laknia. Elmondása szerint ugyanazt élte meg, mint édesapja, aki elég magasról zuhant le, és lett alkoholistá rokkantnyugdíjas. Hasonló módon akarta megoldani a problémáit, mint az édesapja (kártya, ital.)

Most már jó ideje nem iszik, hetente többször jár szentmisére, és erősen bízik abban, hogy a nővére által felajánlott lehetőség hamarosan realizálódni fog. Maga is tenni akar ezért, és alkalmi munkáiból befolyt pénzének egy részét külön erre a célra nyitott bankszámlán tartja. Minden esélye megvan arra, hogy életének hátralevő részét ne hajléktalanként élje le.

(E. A.)

E. A. 1974. június 25-én született Budapesten. Egy újjalotai panellakásban nőtt fel két nővérel és az öccsével együtt. Édesanyja a BKV-nál dolgozott takarítónőként, édesapja targoncavezető volt egy építési cégnél. E. A. életének első éveit, mint elmondta, nagyon rosszul teltek. Mindkét szülője alkoholistá volt. Két és fél éves, amikor édesanyja leforrázta A.-t egy kanna forró kamillateával. A. akkor idegsokkot kapott, hónapokig volt kórházban, több műtéten esett át, de a baleset nyomai a mai napig jól láthatóak felsőtestén. A. szerint édesanyja részeg volt, amikor ráesett a forró teával. Az esemény kiváltotta idegsokk A. szerint nem múlt el, azóta nem tudja kontrollálni az indulatait, és mindebből komoly problémái származtak eddigi életében. Tízéves, amikor édesapja meghal az alkoholizmusából eredeztethető májbetegségben. A. igen korán elkezdett inni, állítása szerint tizenkét-tizenhárom évesen. Tizenhárom éves alig múlt, amikor 1987 őszén alkoholmérgezéssel kórházba szállították. A. azt mondja, öngyilkos akart lenni, és úgy gondolta, addig iszik, amíg meg nem hal.

Az általános iskola első két osztályát „normál” közösségben végezte, aztán osztályfőnöke javaslatára kisegítő osztályba került. A. szerint azért, mert nem tudott beilleszkedni az osztályba, a legkisebb nézeteltérés is agressziót váltott ki belőle. A. az elszenvedett idegsokknak tulajdonítja, hogy kisegítő osztályba került. Az általános iskola elvégzése után dísznövénykertész-virágkötő szakiskolába kerül, de onnan három hét után kirúgatta magát. Mint mondta, nem szerette azt az iskolát, nem érdekelte az egész. Ezek után egy postahivatalban kezdett dolgozni, a levélszortírozó osztályon.

Újjalotán ismerkedett meg későbbi élettársával, aki egy környékbeli vegyeskereskedésben dolgozott. A. édesanyjához költöztek. Kapcsolatuk

három és fél évig tartott. A szerint édesanyja gyűlölte az élettársát, élettársa édesanyja viszont A.-t nem volt képes elviselni.

2000 júniusában született meg gyermekük, egy kisfiú. A. édesanyja ezek után kitette őket a lakásból, mondván, hogy nem bírja már tovább elviselni őket. A. élettársa a gyerekekkel egy újpesti anyaotthonba költözött, A. pedig egy ismerőséhez. A. élettársa két hónap múltán eltűnt a gyerekekkel együtt az anyaotthonból. A. csak később tudta meg, hogy élettársa időközben megismerkedett egy férfival, és hozzá költözött Szolnokra. Az eltelt években A. kétszer vagy háromszor látta a fiát, legutoljára 2006-ban.

Miután kitették őket otthonról, A. egy telken, ismerőse faházában húzta meg magát. Henteseknél dolgozott, baromfit bontott, később zöldségeseknél dolgozott, ahol ládákat pakolt, de bejelentett munkahelye sosem volt. Később lakott más ismerőseinek picéiben, és az utcán is. Alkalmi munkái, kisebb kihagyásokkal, mindvégig voltak. 2001 óta tartja magát hajléktalannak. Idősebb nővérel rossz a kapcsolata, sosem jöttek ki jól egymással. Fiatalabb nővérel jó a kapcsolata, vele és családjával egy-kéthetente szokott találkozni, de náluk nem lakhat, mert egy kis lakásban élnek három gyerekkel. Öccsével is jónak mondható a kapcsolata, de vele nagyon ritkán találkozik, ő külföldön dolgozik.

2004 óta él hajléktalanszállón. Amióta itt él, soha nem vett részt balhéban vagy verekedésben. A. szerint az, hogy hajléktalan lett, legfőképp az itálnak köszönhető. Az ital robbantotta szét a családját, és az élettársi kapcsolata is erre ment rá szerinte. Az italozás húzódik meg a mögött is, hogy a közelmúltban elvesztette munkáját, és azóta nem is dolgozik. Az újsálpalotai vásárcsarnokban dolgozott amolyan mindenesként, árut pakolt, takarított. Utolsó munkanapján részegen összeesett a csarnok előtt, ezek után nem tartottak igényt a munkájára.

A.-nak van egy ismerőse, akihez hetente kétszer-háromszor jár kutyát sétáltatni, cserébe ételt kap és cigarettát.

Az alkohol és a „saját hülyesége”, ami hajléktalanná tette, így fogalmazott. Ezen azt érti, hogy soha nem tudott uralkodni magán, amikor kellett volna, és emiatt sokszor keveredett balhéba, sokszor rúgatta ki magát különböző munkahelyeiről.

A.-nak nincs elképzelése arról, mi lesz vele a jövőben. Semmiféle kiutat nem lát a hajléktalanságból. Esetleg azt, ha bejelentett, tisztességes munkahelye lenne, normális fizetésért, amiből el tudna menni egy fizetős szállóra vagy olcsó alberletbe. De erre pillanatnyilag kevés az esélye.

E. A. jellegzetes figurája a hajléktalanszállónak. Igazi „fontoskodó” alkat, mindenhez jobban ért, mint mások, minden felmerülő problémára tud valamilyen megoldást. Erőtlen motivációja van mások irányítására, vezetésére. Szereti, ha az van, amit ő mond, és elképzeléseit megpróbálja ráerőltetni a többiekre. Emiatt számos konfliktusa volt már a szálló lakóival, akik között jócskán vannak öntörvényű, kompromisszumokra képtelen emberek. A gyerekkori balesetéből származó maradandó idegi károsodás nehezen körvonalazható, annyi azonban elmondható, hogy A. jellegzetesen infantilis alkat, aki különböző képességeinek hiányosságait élénk fantáziájával próbálja elfedni. Sosem lehet igazán eldönteni, igazat mond-e, vagy az általa elképzelt eseményekről beszél valóságként.

A. komoly hátránnyal indult, keményen italozó szülők gyermekeként. Gyerekkori balesete miatt egy életre megharagudott édesanyjára, aki szerinte részegsége miatt forrázta le őt. Az, hogy az általános iskola első két osztályának elvégzése után kisegítő osztályba került, csak fokozta a már addig is meglévő hátrányos helyzetét. Valójában egyáltalán nem biztos, hogy ott lett volna a helye, hisz értelmi képességeivel szemmel láthatóan nincsenek komoly bajok, inkább a magatartásával lehetnek súlyos problémák, és ezt nem tudták kezelni tanárai. Mivel az általános iskola elvégzése után nem tanult tovább, helyzete még kilátástalabb lett, ehhez hozzájárult még alkoholizmusa, ami serdülő éveitől kezdve jelen van életében. Mindig is alkalmi munkákból tartotta el magát, helyzete folyamatosan bizonytalan volt. Élettársának eltűnése óta nem volt kapcsolata senkivel, és ahogy elmondta, már nem is tudja elképzelni, hogy valaha lesz. A gyereke különösebben nem hiányzik neki, akkor sem igazán akarta, és különben is van egy nevelőapja, akire a gyermek már édesapjaként tekint. Mint mondta, a hajléktalan-létet már megszokta, és a szállóra is úgy tekint, mintha az otthona lenne. Ez a szemlélet a hajléktalanok számára talán megnyugtató, helyzetük megváltoztatását azonban jócskán megnehezíti. A. számára nagyjából kielégítőek a körülmények, sokkal többre nincs szüksége, számos haverja van a hajléktalanok között. Abban, hogy a szállón viszonylag jól érzi magát, valószínűleg az is közrejátszik, hogy számára ez az egyetlen közeg, ahol akadnak olyanok, akik fölött hatalmat gyakorolhat. Erre „odakint” nem lenne lehetősége, és ezt ő is jól tudja.

Mióta kirúgták utolsó munkahelyéről, egyáltalán nem iszik. Azóta nincs munkája, bár több ígéretet kapott különböző alkalmi munkalehetőségekre. Arra, hogy bejelentett munkahelye legyen, kevés az esélye, mert nehezen kezelhető személyisége miatt valószínűsíthető, hogy rövid

időn belül kirúgják mindenhol. Számára a hajléktalanság néha már olyasmi, amire büszke tud lenni, lényeges pontjává vált identitásának. Valószínű, hogy önerőből képtelen lesz kikerülni a hajléktalan-létből. Számára a hajléktalanság elfogadható életforma, mert itt legalább már nem érhetik további komoly csalódások és kudarcok. Itt még embernek érezheti magát, míg a kapun kívül csak egy kicsit furcsa, „bogaras” alak, akit úgysem vesz komolyan senki.

(N. M.)

N. M. 1974-ben született Budapesten, és egy Budapest környéki községben, Inárcson nőtt fel. Édesapja sofőrként dolgozott, édesanyja adminisztrátorként. Testvérei nincsenek. Három éves korában elváltak a szülei, M. szerint elsősorban apja alkoholizmusa miatt. Édesapja visszaköltözött a szüleihez Budapestre, édesanyja pedig eladta inárcsi házukat, és az anyai nagymamához költöztek. Édesanyja megismerkedett egy helybeli férfival, nemsokára hozzá is költöztek. M. nem szerette ezt az embert, aki agresszív alkoholistá volt, édesanyját többször megverte, és őt is megütötte olykor. Nevelőapjának volt egy fia valamelyik korábbi kapcsolatából, vele törődött a maga módján, M.-et azonban semmibe vette és gyűlölte. Egy időben az is felmerült, hogy M.-et állami gondoskodásba adják, de aztán ebből nem lett semmi. M. szerint az édesanyja sem szerette őt, mert külsőleg túlságosan emlékeztette az édesapjára, és ez elég volt neki ahhoz, hogy rideg és elutasító legyen iránta. Édesapja hétvégként magával vitte a fiút a nagyszülőkhöz. Az egyik ilyen hétvége után, amikor édesapja hazavitte M.-et, nevelőapja és három ismerőse brutálisan megverte az édesapát, aki olyan súlyos sérüléseket szenvedett, hogy agyműtéten esett át, és többé nem is jött helyre az állapota. 1993-ban bekövetkezett haláláig szülei ápolására szorult. A nevelőapa megúszta az esetet, M. szerint azért, mert az elkövetők egyike maga is rendőr volt. Az eset után az édesapját soha többé nem látta.

Az általános iskola elvégzése után szakmunkásképzőbe került, ahol kőművesnek tanult. 1992-ben tette le a szakmunkásvizsgát. Ezek után kőművesként dolgozott különböző építőipari vállalkozásoknál, a nevelőapa házában élt, akivel egyre inkább elmérgesedett a viszonya. 1995-re annyira megromlott a viszonyuk, hogy M. a nagyanyjához költözött. 1998-ig élt ott, amikor megismerkedett egy helybeli lánnyal, akivel kisvartatva összeköltöztek, s a lány szüleinél laktak. 1998-tól vagyónórként dolgozott. Egy ismerőse javasolta neki, hogy végezzen el egy ilyen tanfolyamot, mert kőművesként a téli időszakban nem jutott munkához. Élettársi viszonyuk más-

fél évig tartott, a lány többször is megcsalta őt. M. szerint a lány szülei miatt ment tönkre a kapcsolatuk, akik lenézték őt, és ez idővel a lányukra is átragadt. (A lány szülei tehetős emberek voltak, dohányáru-nagykereskedéseket működtettek.)

M. vagyónórként dolgozott cégek telephelyein, üzletekben. Élettársi kapcsolatának megszűnése után visszaköltözött a nagyanyjához, de nem bírta sokáig. Tett egy utolsó kísérletet, hogy nevelőapjához és édesanyjához költözzön, de ez végül a mostohaapjával való verekedésbe torkollott. A verekedés után édesanyja azt mondta neki, hogy nem szeretné, ha még egyszer átlépné a ház küszöbét.

M. ezután Budapestre költözött albérletbe. Egy fegyvergyárban dolgozott szerelőként. Nagyjából fél évet töltött az albérletben. 2006 tavaszán kirúgták munkahelyéről, így nem tudta tovább fizetni az albérletét. Ezután néha még hazalátogatott a nagyanyjához, de főleg budapesti haverjaival csavargott és kocsmázott, közben pedig alkalmi segédmunkákból élt.

2007 telén került a hajléktalanszállóra, miután nagyanyjával is végleg megromlott a kapcsolata. Ekkor még csak néhány hetet töltött a hajléktalanszállón. Egy ismerőse hozta össze 2008 tavaszán egy vállalkozóval, aki balatoni házának építésére toborzott munkásokat. M. vállalta a munkát, leutaztak a balatoni házhoz, ahol fizetést ugyan nem kapott, csak teljes ellátást. A vállalkozó e munka lejártával ajánlotta M.-nek, hogy ha akar, külföldön is vállalhat munkát kőművesként, ő mindent elintéz neki. M. természetesen kapott az ajánlaton, és 2008 áprilisában többedmagával egy angliai kisvárosba utazott. A vállalkozó azonban itt sem fizetett, csak nagyritkán valami zsebpénzre valót, általában a teljes ellátást biztosította csak. M. fél év után, miután megelégelte a helyzetét és nem sikerült a vállalkozóval sem tisztáznia a problémáit, 2008 októberében hazautazott.

A repülőtérről szinte az első útja a hajléktalanszállóra vezetett. Nem tudott elhelyezkedni, mert vagyónóri bizonyítványát időközben ellopták, kőművesként pedig nem talált állást.

N. M. zaklatott gyermekkorra és hanyatttört életútja ellenére derűlátó és optimista ember. Nem tekinti magát hajléktalannak, ezt az állapotot átmenetiként fogja fel. A sok kudarc és kilátástalan helyzet nem taszította apatikus állapotba. Gyermekkoráról szinte kizárólag csak rossz emlékei vannak, egyedül édesapjára emlékezik szeretettel, akit viszont brutális bántalmazása után nem látott többé. Nevelőapja megtiltotta neki, hogy meglátogassa, és édesanyja is megfenyegette, hogy ha mégis találkozik vele, nem teheti be a lábát hozzájuk. Mire mégis találkozhatott volna vele, édesapja meghalt.

Élettársi kapcsolata is rosszul sikerült, a lány szülei mindvégig éreztették vele, hogy nem közejük való. Alantas, „örök vesztes” típusú emberként kezelték, aki soha nem juthat be az ő köreikbe. Önállósodási kísérletei rendre elbuktak, az albérletet sem volt képes sokáig fenntartani. Külföldi munkavállalásával is úgy járt, mint sok más hajléktalan. Gyakran fordul elő ugyanis, hogy megjelenik egy vállalkozó, aki munkát ajánl nekik, majd miután eljönne a fizetés ideje, nem fizet, vagy csak a töredékét az előre kialakított összegnek. Mivel ezek sosem bejelentett munkaviszonyok, a hajléktalanok nem tudnak hová fordulni jogorvoslatért, sőt, előfordul, hogy ha mégis szóvá teszik sérelmeiket, még meg is verik őket.

M. a hajléktalanságának fő okát zilált családi körülményeiben jelöli meg, bár nem bújik ki saját felelőssége alól sem. Voltak időszakok, amikor M. is ivott, csavargott, de ezek a periódusok aztán nem váltak tartóssá az életében. Nap mint nap az álláshirdetéseket böngészi, és szeretne mihamarabb valamilyen munkát találni. Elsősorban kőművesként szeretne elhelyezkedni, de a vagyonszerzésről sem zárkózna el, ellopott bizonyítványának pótlása folyamatban van. Amennyiben sikerülne bejelentett, tartós munkaviszonyt létesítenie, átmeneti szállóra akar költözni, és miután egzisztenciája valamelyest megerősödik, albérletbe.

M. nincs elkeseredve, azt mondja, nem szeretne beleragadni ebbe az életformába, mert úgy tapasztalta, minél több időt tölt el valaki hajléktalanként, annál nehezebb lesz majd visszakerülnie a „normális” életbe. Később szeretne családot is alapítani, hogy gyerekeinek megmutassa, hogy — mint megfogalmazta — másképp is fel lehet nőni, mint ahogy neki sikerült.

3.

A fenti öt esetleírás elemzése során óhatatlanul is észre kell vennünk olyan momentumokat, amelyek ismételtelen felbukkannak mindegyik történetben. Ezek olyan hasonlóságok, amelyek nem valamiféle véletlen egybeesés következményei, sokkal inkább egy olyan jelenség rendre ismétlődő felbukkanásáról van szó, amelynek feltárása talán közelebb vihet minket a hajléktalansághoz vezető utak megértéséhez.

Az egyik ilyen visszatérő elem interjúalanya im elbeszéléseiben a szülő (vagy mindkét szülő) alkoholizmusa, illetve az ezzel sokszor együtt járó agresszív viselkedésük. Mind az öt általam megkérdezett hajléktalan olyan családban nőtt fel, ahol az apa, de előfordult, hogy az anya is ivott. Az alkoholizmushoz kapcsolódó agresszió, amely általában a házastárs, de a gyerek ellen is irányult, szintén mind az öt esetben felbukkan. Ebből adó-

dik az is, hogy gyermekkorukat általában szorongásokkal telinek és zaklatottnak írják le, amelyben nem volt helye a törődésnek, az odafordulásnak, a szeretetteljes családi légkörnek. A megkérdezett hajléktalanok mindegyikénél már korai szakaszban hiányok és zavarok léptek fel, amelyek később csak halmozódtak, így már eleve, életük első éveiben a veszélyeztetettség állapotába kerültek. A bizonyos fejlődési szakaszokon való sikertelen átjutás, megoldatlan krízis mind hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az ezeket elszenvedő gyermek a későbbiekben további súlyos problémákkal szembesüljön majd, amelyekkel nagy valószínűséggel szintén nem lesz képes sikeresen megbirkózni. Ennek alapján azonban korántsem lehet azt állítani, hogy az alkoholisták és agresszív szülők gyermekei az esetek nagy részében később hajléktalanná válnak — erre vonatkozó statisztikák valószínűleg nincsenek is —, az azonban biztosan elmondható, hogy a hajléktalanná vált emberek szülei között nagy gyakorisággal találunk olyanokat, akik alkoholisták és ezzel együtt agresszívok voltak. Mindez alátámaszthatja azt a feltételezést, mely szerint az ilyen családban felnövő gyermek már élete első éveiben rendelkezik egy olyan rizikófaktorról, amely (a később még erre ráépülő egyéb rizikófaktorokkal együtt) sokszorosán megnöveli annak az esélyét, hogy egyszer majd hajléktalanná váljon.

Két interjúalanyomnál is megjelenik az a motívum, mely szerint volt valami fiatal éveikben, ami igazán érdekelte őket, és amiben tehetségek voltak — egyiküknél az éneklés és a zene, a másikuknál a futball —, de bizonyos körülmények miatt fel kellett hagyniuk ezzel az általuk szívesen űzött tevékenységgel. Egyik esetben az alkoholizmus lett akadály a kórustagságnak, a másik esetben a szülő ellentmondást nem tűrő akarata a sportolás befejezését illetően. Mindketten fordulópontként élték meg életüknek ezt a szakaszát, olyan fordulópontként, ami súlyos veszteségként jelent meg a későbbiekben. Választott pályájuk kényszerű befejezése után már nem sok örömet találtak a munka világában, lehetőségeik szűkre szabottak voltak, és semmiféle kibontakozást nem kínáltak a számukra.

A munka világával való kapcsolatukat általában a kényszer, és semmi esetre sem az önmegvalósítás vágya határozta meg. Ugyanez érvényes társas kapcsolataikra is, a házasságokra és az élettársi kapcsolatokra. A szülői mintakövetés előbb vagy utóbb mindegyiküknél „beérett”, azaz főbb vonalaiban megismételték szüleik zátonyra futott kapcsolatait. Mind az öt esetben tönkrement házasságok vagy élettársi kapcsolatok tűnnek fel, ahol pedig nem, ott a kapcsolatra való képtelenségről beszélhetünk (L. Z. esetében).

A zaklatott vagy sivár gyermekkorra általában korai és kényszerű felnőttkor következik esetükben, de csak abban az értelemben beszélhetünk „felnöttségéről”, ha ezen a kenyérkereset kényszerét értjük elsősorban. Mindaz, ami a felnőttéletet érzelmileg árnyaltta és harmonikussá tehetné, hiányzik az életükből. A tönkrement házasságot egyre gyorsabb lefolyású élettársi kapcsolatok követik, amelyek végül a társtalanságba torkoltnak. Ijesztően egyedül vannak. Az öt általam megkérdezett hajléktalan közül mindössze egyikük nevezett meg valakit, akit igazi barátjának tart (M. G.), a többiek nem tudtak ilyen mélységű kapcsolatról beszámolni, legfeljebb haveri vagy ismerősi szinten említettek kapcsolatokat. A kapcsolatlanküliség, a kapcsolati tőke szinte teljes hiánya rányomja bélyegét életük nagy részére. Mindez azt eredményezte, hogy bizalmi kapcsolatokat most is csak nagyon nehezen tudnak kialakítani, ezért a szociális munkásnak nagyon körültekintően és türelmesen kell építgetnie azt. Jól jellemzi ezt az is, amikor többségük nem volt hajlandó diktafonra mondani történetét, mert túlságosan hivatalosnak és épp ezért gyanúsnak tűnt számukra a beszélgetés ilyenfajta rögzítése. Ha nem kérem meg őket többször a beszélgetésen való részvételre, némelyikük szándékosan megfeledezett volna róla. Furcsa paradoxon ez, mert eközben viszont határozottan azt éreztem, hogy vágyanak is arra, hogy valaki meghallgassa őket. Inkább arról van szó, hogy kezdeményezni nem akarnak vagy nem képesek, a kapcsolat kialakításához szükséges motiváció hiányzik belőlük, vagy olyan rejtett formában működik, hogy időre van szükség a felszínre hozatalához. A sorozatos csalódások — a szülőkben, a házastársban, élettársban, de önmagukban is — idővel a kapcsolatteremtési készség és kedv fokozatos leépüléséhez vezettek.

A lecsúszási folyamat, amely a hajléktalansághoz vezet, az esetek nagy részében nem rövid idő alatt játszódik le, hanem hosszú évekig tart. Az effektív hajléktalanná válást megelőzi egy olyan időszak, amikor ugyan van még fedél a fejük felett, ez azonban már tényleg csak arra szolgál, hogy ne legyenek kitéve az időjárás viszontagságainak. Egyfajta érzelmi és szociális hajléktalanság ez az állapot, amikor már nincsenek normális emberi kapcsolataik, magukra maradtak, nem számíthatnak senkire. A szülők és a házastársak elfordultak tőlük, vagy ők fordultak el szüleiktől, házastársuktól, és nincs semmiféle biztos pont, amibe kapaszkodhatnak. Ekkorra már munkahelyüket is elvesztették, esetleg alkalmi munkákból tartják fent magukat, ami nem biztosítja számukra a lakhatási és az egyéb költségeket. Innen már csak egy lépés — például a főbérleti ki-

rakja őket az albérletből, a szülővel véglegesen megromlik a viszony, vagy a házasság megromlása miatt kell elköltöznie — a tényleges hajléktalanná válás, ami még mindig nem jelenti azt, hogy az utcán vagy éjjeli menedékhelyen töltik az éjszakáikat, hanem eleinte még haveroknál, ivócimboráknál tölthetnek egy-egy hetet vagy hónapot. Ez az állapot azonban nem tarthat sokáig. Rövid időn belül mindenhol menniük kell, és mivel innen már nincs hová menniük, következik az éjjeli menedékhely vagy az utca.

Robert Castel egy tanulmányában¹ a társadalmi zavarok zónáit vázolja fel. A társadalmi tér több zónára osztható fel, amelyek abban különböznek egymástól, hogy a társadalmi kohézió milyen fokát biztosítják. A *betagolódás* zónájában azok találhatóak, akik rendelkeznek az állandó, biztos munka nyújtotta garanciával, és erős kapcsolati tőkéket képesek mozgósítani. A *sebezhetőség* zónája egyesíti a munka bizonytalanságát a kapcsolatok törekenységével, a *kiilleszkedési zóna* jellemzője pedig az, hogy a munkanélküliség együtt jár a szociális elszigeteléssel. Az egyes zónákat elválasztó határok bizonytalanok és átjárhatóak. A *sebezhetőség* zónája sok tekintetben egybeesik a *kiilleszkedési zónájával*. Természetesen előfordul olyan helyzet is, amikor a munkanélküliséggel együtt jár egy erős szociális kötődés, ez azonban a hajléktalanságra egyáltalán nem jellemző.

A fenti öt eseteírásból egyértelműen kivehető, hogy a megkérdezettek mindegyike már *elvéve* a *sebezhetőség* zónájából indult, még ha különböző „erősséggel” is. (B. L. életének korai szakasza ilyen szempontból távol áll mondjuk L. Z. hasonló életszakaszától, ám mindketten a *sebezhetőség* zónájában éltek már akkor is.) A *betagolódási zónát* egyedül B. L. érte el életének egy periódusában, amikor jól kereső kamionsofőr volt, és a házassága is működőképesnek tűnt, ezen a viszonylag rövid ideig tartó szakaszon kívül azonban jórészt ő is a *sebezhetőség* zónájában élt, mielőtt a *kiilleszkedési zónába* jutott volna.

A *sebezhetőség* zónájában élőknek jóval nagyobb esélyük van a hajléktalanná válásra, mint azoknak, akik a *betagolódási zónába* tartoznak. A *kiilleszkedési zónában* élők jó része viszont már ténylegesen hajléktalan. A kapcsolati háló szét szakadása, ha tartós munkanélküliséggel párosul, már elegendő ahhoz, hogy hajléktalansághoz vezessen. Az általam leírt esetekben jól nyomon követhetőek azok a folyamatok, amelyek a *sebezhetőség* zónájából a *kiilleszkedési zónába* juttatták a hajléktalanná vált embereket.

Az itt megkérdezett hajléktalanoknak még most, életüknek ebben a szakaszában is az így vagy úgy meglévő kapcsolati hálójuk adhat reményt a helyzetük javítására. Az igazi megoldás-

hoz azonban a kapcsolati hálók ilyen működése nem elég. Ezek a kapcsolati hálók legfeljebb csak arra elegendőek, hogy ideig-óráig valamilyen alkalmi munkalehetőséghez vagy átmeneti lakhatáshoz juttassák a hajléktalanokat, arra azonban nem, hogy magának a hajléktalanságnak búcsút mondjanak. Az ilyen kapcsolati hálóval rendelkezők „keringenek” egyik hajléktalanszállótól a másikig, megszakítva időnként egy-egy szívességi lakáshasználattal vagy munkásszállással, amelyekből előbb vagy utóbb megint visszakerülnek egy éjjeli menedékhelyre.

Jól látszik, hogy a sebezhetőség zónája az, amelyik „újratermeli” a hajléktalanságot. Ma Magyarországon a sebezhetőség zónájában élők száma növekvőben van, ezzel párhuzamosan egyre többen kerülnek át a kiilleszkedési zónába is. A folyamat csak olyan módon lenne megelőzhető, ha már eleve mindent megtennénk annak érdekében, hogy a sebezhetőség zónájába minél kevesebben kerülhessenek. Ott hajléktalan interjúalanyom mind a sebezhetőség zónájában töltötte életének első húsz-harminc évét, és ezek után billentek át a kiilleszkedési zónába, amely esetükben a hajléktalanságot jelentette.

Hajléktalanszállón dolgozó szociális munkásként az ember már csak egy folyamat végső állomásával tud szembesülni, és akkor is csak igen felszínesen, mert egyszerre száz-százötven ember tartozik a lehetséges klienskörébe, akik közül csak kevesekkel nyílik alkalom alaposabb beszélgetésre. A hajléktalanok életében a szállóra kerülés egy olyan folyamat — általában utolsó — állomása, amely sok évvel azelőtt kezdődött el. A kérdés elsősorban nem az, hogy mit tegyünk a hajléktalanokkal — bár ez is nagyon lényeges kérdés —, hanem sokkal inkább az, hogy milyen módon előzhető meg a hajléktalanná válás. A jelenlegi gazdasági és társadalmi folyamatokat tekintve azonban éppen ez az a kérdés, amellyel kapcsolatban a legtöbb kétségünk merülhet fel.

GYÖRFFY ÁKOS

¹ Robert Castel: *A nélkülözéstől a kivetettségig — „a kiilleszkedés” pokoljárása.* (Ford. Léderer Pál.) Esély, 1993/3. 3–23.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA 20% kedvezménnyel

Újdonságok:

<i>Walter Kasper: Ferenc pápa – a gyengédség és a szeretet forradalma</i>	2.300,-	1.840,-
<i>Alois testvér: Taizé ma</i>	2.400,-	1.920,-
<i>Notker Wolf: Életszabályok – a Tízparancsolat</i>	2.500,-	2.000,-
<i>Karácsony titka</i>	3.200,-	2.560,-
<i>A csend történései. Szakralitás, Biblia a mai magyar irodalomban és művészetben</i>	2.900,-	2.320,-
<i>Teréz Anya: Ahol szeretet van, ott az Isten</i>	3.800,-	3.040,-
<i>Notker Wolf: Ne nyugtalankodjék a szívetek!</i>	2.800,-	2.240,-

További akciós könyvek:

<i>Teréz Anya: Jöjj, légy a világosságom!</i>	3.000,-
<i>XVI. Benedek: Isten velünk van minden nap</i>	2.000,-
<i>Hans Joas: A hit választása</i>	2.000,-
<i>Az ismeretlen Rónay György</i>	1.800,-
<i>Elisabeth Kübler-Ross – David Kessler: Élet-leckék</i>	2.500,-
<i>Timothy Radcliffe: Vesd bele magad!</i>	1.500,-
<i>Timothy Radcliffe: Miért vagyok keresztény?</i>	1.200,-
<i>Timothy Radcliffe: Miért járunk misére?</i>	1.200,-
<i>Lukács László: Az Ige asztalánál</i>	1.000,-

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigília Kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 36-1-317-7246; 36-1-486-4443; Fax: 36-1-486-4444;

E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu

„KÖTÉLTÁNC KÉT ÁLLÁSPONT KÖZÖTT”

Széljegyzetek Balogh Margit Mindszenty-monográfiájához¹

Két hete súlyos csomagot hozott a postás: Balogh Margit történész Mindszenty-monográfiájának két vastos kötetét — a szerző jóvoltából. Azóta, főleg az elmúlt héten belemerültem olvasásába; *újraélem korom egyház- és politikatörténetét*: kezdve zalaegerszegi diákéveimtől a vegyes emigrációs tapasztalatokig. A negyvenes évek második felében az egerszegi Deák Ferenc gimnáziumban ellenálltam a fokozódó Mindszenty-ellenes propaganda-hadjáratnak; az ötvenes évek első felében megtapasztaltam a Rákosi vezette kommunista diktatúra megerősödését és az elszánt egyházüldözést. Budapesten, mint egyetemista és titokban szentelt jezsuita, átéltem az '56-os forradalom kegyetlenül szép napjait. November végén Nyugatra szöktem, ahol láttam: a magyar menekülteket ugyan szeretettel fogadták, de a nyárspolgárok, miután, mint egy meccset, megtapsolták szabadságharcunkat, „felvették házi-papucsukat és elfelejtették” azt (Camus). Nem szólva a baloldali írástudók árulásáról! Belgiumi rendi tanulmányaim és párizsi doktori disszertációm előkészítésének éve alatt figyeltem a II. Vatikáni zsinattal beköszöntött egyházi megújulást; majd 1967-től a Vatikáni Rádiónál töltött 25 év során hivatalból is bepillantottam az *Ostpolitik* kulisszatitkaiba.² A mai napig követem a Mindszenty-kutatásokat, tanulmányozom a külföldi és hazai szakirodalmat.

Balogh Margit monográfiája figyelembe vette az eddigi szakirodalmat (jó félszáz oldal a forrás- és irodalomjegyzék: 1412–1478.), de saját kutatásával jelentősen kiegészítette, esetenként kiigazította még saját korábbi munkáit is.

A *Bevezetés* (15–22.)³ tájékoztat a kötet megszületéséről, a Mindszenty-irodalomról, a levéltári kutatásokról: 38 hazai, 20 külföldi levéltárból, könyvtárból mintegy másfél évtized alatt összegyűjtött anyagot dolgozott fel. Az eddigi kutatások alaposabb kiegészítéséhez,⁴ továbbá a háttérösszefüggések rekonstrukciójához új forrásokat használt fel.

A szerző részletesen bemutatja a 20. század második felének politikatörténetét és ennek keretében az egyházi élet és az *egyházpolitika*⁵ változását a II. Vatikáni zsinat pápaival. E háttér-információban helyezi el Mindszenty történetét. Néha talán sok is a részletező kitérő, amelyek megtörik a Mindszenty-dráma lendületes megelevenítését. Gondolok itt főleg az egyes országok Mind-

szentyre vonatkozó diplomáciai jelentéseire: feloldozásuk néha ugyan megvilágítja az események egy-egy szempontját, de — szerintem — ezek sokszor torzító információk, mivel a diplomaták nem ismerik az üldözött főpásztor egész életművét. Újak az utalások moszkvai forrásokra, bár a KGB irattára még nem áll rendelkezésre. Hasonlóképpen a szentszéki források egy része is feltárára vár. Jelentősek *Giovanni Barberini monográfiái*, mert teljesebb fénybe állítják Agostino Casaroli szerepét és emlékiratait.⁶ Az *Ostpolitik* főszereplője iratainak Pármai Archívuma még jobban kiaknázandó (vö. 21.).

Bevezetése végén (21–22.) Balogh Margit így foglalta össze *szándékát*: „Célunk szerénytelenül nem kevesebb, mint a dolgokat úgy láttatni, ahogy voltak. Hogy hitelesen, élményszerűen és mégis dokumentáltan végigvezessük Mindszenty József életét, s hogy eközben megpróbáljuk *feltárni személyiségét* a maga kételyeivel és bizonyosságaival. Az *embert* közelebb hozni az Olvasóhoz sokszor nehezebb feladat, mint az egyházfőt vagy a politikust. Mindszentyt közszereplése során soha nem vezette semmiféle egyéni érdek. Személyében teljesen feloldódott, egyesült a köz- és magáncél, ugyanakkor egyéni és egyedi karaktere meghatározta, hogy miként kívánta megvalósítani közcéljait. (...) A hatalmas ívű életútból nem könnyű megragadni a legfontosabb állomásokat, még kevésbé egyszerű kihámozni a tényeket a propagandaszólások és illúziók ködéből...” (*Kiemelések tőlem* — Sz. F.)

A szerző igyekszik megtalálni a *középutat* a szélsőséges, „pártos” vélemények között, főleg, amikor Mindszentynek a politikát érintő nézetéről („első zászlósúr-cím”)⁷ és ezzel kapcsolatban az „első közjogi méltóság” hangoztatásáról van szó. A *Bevezetés* végén hangsúlyozza: „Csatlódni fog, aki egy hajlíthatatlan és tévedhetetlen ember, ám az is, aki egy bigott és csökönyös főpap portréját várja. Mindszenty József tagadhatatlanul vitatott személyiség és az igazság — mint mindig — ezúttal is a végletek között van.”

Balogh Margit, amikor Mindszenty József életútját végigkíséri, ismertette és értékelte főpásztori tevékenységét, az üldözött egyház és személyek jogait védő primás állásfoglalásait, majd keresztútjának állomásait, bőséges dokumentációra támaszkodva igyekszik bemutatni a személyére és helytállására vonatkozó, sokszor egymásnak végtelenen ellentmondó véleményeket. Végző soron az olvasóra bízva a döntést, de előbb azért maga a történész — dilemmák felállításával is — a *középut* keresésében véli megjelölni az „igazságot”.

Szeretném megmutatni, hogy bizonyos életfordulók, döntő események, egymásnak ellentmondó szélsőséges vélemények között haladva, mennyire sikerült ez a (saját hasonlatával) „költő két épület (álláspont) között”.⁸

✱

Egyetérthetünk a *Bevezetés* végkövetkeztetésével: Mindszenty bíboros „sorsa alkalmat kínál, hogy választ keressünk magunkban egy olyan kérdésre: mit is jelenthetett a 20. század Magyarországon kereszténynek (és nem csak katolikusnak) lenni, és mi a kereszténység — világnézeti falakat is átlépő — üzenete a jelen világnak”.

Ugyanezt hangsúlyozza Balogh Margit összegzésében (*Zárószó*, 1391–1400.): „E könyv megírása során végig az vezényelte tollunkat, hogy Mindszenty József életpályáját ne az áldozat és a bűnösök, ne a bálvány és a rágalom szembenállásaként ábrázoljuk. (...) Törekvésünk a kiegyensúlyozottság volt, és hogy ez mennyiben sikerült, azt a tisztelt Olvasó megítélésére bizzuk.”

A történész Balogh Margit szándékát és terve jórészt sikeres megvalósítását elismeréssel nyugtázhatjuk. (Persze itt saját véleményemet rögzítem.)

Szerencsére több ponton helyreigazítja a pártos és hazug torzításokat, illetve kiemeli az életpálya számos elhallgatott *pozitív mozzanatát*. Fel-sorolásszerűen említek néhányat:

— Pehm József zalaegerszegi apátplébános negyedszázados lelkipásztori és egyházszerző működése,

— minden üldözött emberi jogainak védelme,

— az 1947/48-as Mária Év során a hercegprímásnak az ország lelki-erkölcsi megújulását célzó, tömegeket mozgató beszédei,

— a koncepciók per torzításainak és hazugságainak helyreigazítása (*Sárgakönyv*),

— 1956-os szereplése (meghamisított beszéde),

— börtönveleinek és szenvedéseinek részletes elemzése stb.

Monográfiáját olvasva *itt-ott kérdőjelet* tettem: főleg amikor — a megalkuvásra nem hajlandó „acélember” Mindszentyvel ellentétben — a „valós szocializmussal” párbeszédet, *modus vivendi* keresők (Casaroli, Barankovics, Czapik) irányvonalát igyekezett igazolni.⁹ Erre a témára a szerző visszatér a *Zárószó*-ban (1394.). Tény az, hogy a hazai világi és egyházi vezetők a „túlélésért” engedményeket tettek, kompromisszumot kötöttek, de — a történész logikáját követve — visszakérdezek: *mi haszna lett?* Csak az erősödő diktatúra malmára hajtották a vizet. Végül is Mindszenty jól látta a „népi demokrácia” *diktatúrává* fajulását, az ateista egyházat elnyomó, üldöző rendszer taktikázását. A kommunizmus bukása

után mindez nyilvánvaló lett, de egyes volt kommunisták vagy „nyugati” baloldali értelmiségiek még továbbra is hittek (hisznek ma is?) a gyakorlatban totalitarizmussá fajult, de elméletileg igaz, világmegváltó marxista messianizmusban.¹⁰

Itt idézek egy a *diktatúrát jellemző — szimbólumnak is tekinthető* — esetet, amely a megkínzott, börtönben szenvedő Mindszentyvel történt. A primás visszaemlékezését történetileg igazoltnak mutatja be Balogh Margit (975–979.). Mindszenty hosszan ír arról (*Emlékirataim*, 347.), hogy a Conti utcai börtön udvarán 1949. október 15-én kivégezték Rajk Lászlót. A primás a börtöncella ablakából végignézett egy kivégzést, ez lehetett az. Utána a hatalmasok (Kádár János, Péter Gábor, Farkas Mihály) elővezették, és szórakozásból gúnyt űztek a megkínzott főpapból. De hamarosan őket is letartóztatták, elítélték, börtönbe zárták. A diktatúra gépezetének fogaskerekébe kerültek sorra a diktátorok. (Gondoljunk a francia forradalom szép eszméire és azok gyakorlati elfajulására: „a forradalom felfalta saját gyermekeit”.)

A *Zárószó* reflexióival csak részben értek egyet. Igaz, hogy a közéletben a „minden vagy semmi” stratégiája ritkán vezet célhoz, és hogy Mindszenty politikai nézeteit (legitimizmusát) és merev magatartását még a nem kommunisták is bírálták, mondván, hogy a világ és az egyház változott, míg ő börtönben vagy az *amerikai követéségen* másfél évtizedig félrabságban szenvedett. Mintha Balogh Margit is (1192–1194.) ez utóbbi bírálókhöz csatlakozna. „Ha tudomásul is vette Mindszenty, hogy közvetlenül nem vehet részt a politika formálásában, de a Kádár-rendszert nem ismerte el, és arra az igényre is folyamatosan emlékeztetett, hogy Magyarország hercegprímása/primása státuszából eredően ő a magyar nép egyetlen »legitim« politikai és szellemi vezetője. Ahogy idősödött, a követség bezártságában gondolatai folyvást visszatértek a primási funkció közjogi szerepéhez.” Majd enyhítve e bírálaton, hozzáfűzi: „A különleges — ami a 21. századból nézve már lehet anakronisztikus, ugyanakkor most is őszinte és mély hittel átélt — küldetésűdat a bíboros magatartásán is átsugárzott.” Valójában az amerikai követségről küldött sűrű levelezésében az ország *valós, súlyos erkölcsi* helyzetét tárta fel; *miért vétek az*, hogy ezt „Magyarország nevében” tette? Mert az „igazságot” kereső történész így folytatja: Követségi leveleiben „szüntelenül ostromozta a kommunista rendszerek valóságellenességét és a magyar egyház üldözését, illetékesnek tartotta magát, hogy »nemzeti, jogi, gazdasági, vallási és erkölcsi szempontból Magyarország nevében« beszéljen”. Így összegzi a történész egyesek vádját, újra csak megkérdőjelezve a fél-

rabságban szenvedő primás *illetékességét*, belekötve információi *pontatlanságába*. Majd Balogh Margit helyrebillenti az egyensúlyt: „Nem önös cél, hanem az ország és az egyház szabadsága iránti határtalan vágy vezérelte akkor is, amikor túlzásokba esett, hiszen a sajtóból vett adatait nem állt módjában ellenőrizni.”¹¹

„A Kádár-rendszert nem ismerte el.” Ez a megállapítás vádként hangozott el. Nem ismerte el, mert lényegében ismerte, a követségről is figyelte a szomorú magyar valóságot. Ha túlzott is a megtorlások emlegetésével, deportálások számának növelésével, a tényeket nem lehetett tagadni. Mert az elnyomás (megtorlások!), az egyházüldözés '56 után is tartott, és a Kádár-féle „gulyáskommunizmus” csak a naiv nyugatiakat téveszthette meg. Szerzetesek (például jezsuiták) sorozatos letartóztatása folytatódott még az 1964-es részleges megengedés előtt, alatt és után is.¹²

Balogh Margit ezt jegyzi meg Mindszenty mentésére (1394.): „A változások irányát (bolsevizálódás) helyesen látta, politikailag ő bizonyult a tisztánlátóbbnak, de nem tudott belenyugodni abba, hogy azon nem változtathat. (...) Útja így a kiépülő diktatúrával szemben szükségszerűen vezetett összeütközéshez, az összeütközés pedig — legalább politikai értelemben — bukáshoz. Az erkölcsi győzelem azonban az övé, amennyiben az utókor benne látja a modern kori önkényuralmi rendszerekkel való szembenállás példáját.” Megint a két szélsőség ugyanazon személy magatartásáról két szempont szerint: „politikai bukás” — „erkölcsi győzelem.”

Kritikusan olvasom a továbbiakat (1395–1396.). Szerzőnk először *elismeréssel* szól Mindszenty hitének szilárdságáról, akaraterejéről, aki kész volt életét is adni az „ügyért”, majd így folytatja: „Ám épp ebből a kikezdehetetlen *elvi következetességéből eredt politikai gyengesége* is. Mindezért Mindszentynek súlyos árat kellett fizetni. Hősiességéért elnyerte ugyan a *fehértúr-koszorút*, de ebből sem neki, sem a katolikus papságnak, sem a hívőknek *nem származott előnye*. A második világháború utáni korszak kulcsszavává a *kompromisszum* vált. Az atomfegyverek árnyékában ez lett a *világ túlélésének játékszabálya*.”

Az általam kiemelt fogalmak ismételtlen jelzik a szerző értékítéletét és az általa megfogalmazott dilemmát: szilárd hit — politikai gyengeség, vértanúság — kompromisszum. Tehát a túlélés véggett kötött kompromisszumok azok az értékek, amelyekent nem fogadott el a „hajlíthatatlan” Mindszenty, alkalmat adva így ellenfeleinek a közvélemény áthangolására. Balogh Margit megismétli a sokszor elhangzott *hamis dilemmát*: Vajon mi az egyház feladata a konkrét magyar helyzetben, az ellenséges politikai közegben és

társadalomban: „*a lelki gondozás — vagy a politikai ellenállás*”? Azért lep meg ez a primást bíráló kérdésfelvetés, mert a szerző monográfiájában — egy nagyon egyoldalú véleményt ellensúlyozva — többször kiemelte, hogy Mindszenty elsősorban *lelkipásztorként a lelkek javát és egyháza jogainak védelmét* kereste, tehát célja *nem a politikai ellenállás* volt, hanem minden üldözött, szenvedő ember *jogainak védelme*. E jogokért harcolt, ezért bírálta a kialakuló diktatúrát, és ezért lehetetlenítette el a diktátor Rákosi, és ítélték el koncepciós perben mint a rendszert megdönteni akaró „összeesküvőt”.

Következik (a vádnak beillő) kérdések sorozata a főpásztor ellen. Szerzőnk szerint Mindszenty a „*lehetséges optimum*” helyett az „*elvi maximumhoz*” ragaszkodott, „amikor az már belső táborokra szakadással fenyegetett és gyengítette az egyház hosszú távú hatékonyságát”.

Sajátos „*dialektikája*” (vagy a „*kötéltánc*” logikája) szerint Balogh Margit a következőkben ismételtlen *elimeri* a rendíthetetlen Mindszenty érdemeit a szenvedő, üldözött, jogfosztott emberek, valamint a vallásszabadság, az egyház működési szabadsága és a nemzeti érdekek védelmében, *majd kifogásolja*, hogy a korszak még demokratikusnak mondható törekvéseit (a Kisgazdapárt, Barankovics István, Varga Béla, Nagy Ferenc politikai vonalát) nem tudta elfogadni. Erre csak egy sokatmondó tény említek: e valóban demokratikus irány képviselői — látván sorsukat — külföldre menekültek az erősödő diktatúra elől! Balogh Margit a bírálat után Mindszenty felmentését így fogalmazza meg: „Mégis, minden ellentmondásával együtt az *adott történelmi pillanatban Mindszenty József, egy konzervatív-legitimista főpap volt az, aki ténylegesen védte a demokrácia értékrendjét* — szemben azokkal, akik harsányan hirdették magukról, sőt rendszerük, a népi demokrácia magasabb minőségéről szónokoltak, ám ténylegesen diktatúrát építettek.” (*Kiemelés az eredetiben.*) „*Minden ellentmondásával együtt*”? — Miért bűn az, hogy ellene mondott az akkor erősödő diktatúrának?

A szerző tovább kérdez (1397.): „Történelmi távlatokban vajon mi mentette meg inkább az egyházat, mi biztosította a túlélést? *A kompromisszumok, a behódolások vagy a mártírium*?” Mindszenty utóda, Lékai László bíboros választott: a *reálpolitikát* helyezte a *vértanúság* elé.¹³

Nem folytatom a szerző morfondírozását a *két út közötti konkrét választásról*, csak annyit jegyzek meg: *nem osztom* azt a megállapítását, hogy „*az utókor szemében [e választás] szinte jelentőségét veszti*”.

Itt ismét Balogh Margit saját vállalkozását jellemző hasonlata jut eszembe, a választás általa javasolt két lehetőség kapcsán: „*Ez egyfajta kö-*

téltánc két épület között a mélység fölött, meg kell próbálni nem lezuhanni.”

A Zárószó utolsó oldalán (1400.) Balogh Margit a II. Vatikáni zsinat lelkiismeretről (*Gaudium et spes*, 16), valamint a vallásszabadságról (*Dignitatis humanae*, 3) szóló tanítását idézi, majd megállapítja: „Ha figyelmesen olvassuk újra és újra ezeket az igazságkeresésről szóló sorokat, akkor a valóban modern zsinat az — bármily meghökentőnek is tűnik, hiszen látszólag pont ellentétes szellemiségek —, amely igazolja az intranzigens Mindszentyt. Mert ha nem csupán egyetlen síkon akarjuk értelmezni az ő életét, hanem mélyebben is, akkor tevékenységének, döntéseinek, későbbi tételődéseinek, sőt címével járónak tulajdonított »alkotmányos jogainak« gyökere az igazságkeresés és a lelkiismereti kényszer. Az embert mint személyt »saját természete ösztökéli és készíti az igazság keresésére«. Mindszenty szándékainak őszintesége megkérdőjelezhetetlen. Ugyanakkor az igazság keresésének útján és a lelkiismeretben meghozott döntései lehetnek tévesek is, amire egy történésznek rá kell mutatnia.” (Az utolsó mondatot én emeltem ki — Sz. F.) De, kérdem én: Mi az igazság, illetve az igazságtól eltérő tévedés, amelyet a történész mutat meg a lelkiismeretes, de az igazságtól eltérő keresőnek (a jelen esetben Mindszentynek)? Milyen alapon, milyen normához viszonyítva bírálja el a történész, hogy bizonyos döntésekben, választásokban a kérdéses — lelkiismeretét követő — személy tévedett, objektíve rossz megoldást választott? Milyen összefüggés van a történés/történelem és az igazság között?

✱

A hegeli idealizmus szerint az igazság az Eszme kibontakozása, az Abszolút Szellem fejlődése a végső kiteljesedés felé. A fiatal Marx az idealista Hegel dialektikáját a történelmi materializmusba gyúrta, visszautasított minden transzcendenciát, de azért azt állította, hogy megoldja a történelem rejtélyét, megszüntetve az ember elidegenedését. Ám a történelmi *materializmus* nem mondhat semmi biztosat a történelem végpontjáról, amint ezt a háború után az ateista Sartre magyarázta az ateista Lukács Györgynek egy híres vitában.¹⁴ A haladás, fejlődés irányáról sem beszélhet a materialista, aki egy szem a történelmi változás láncolatában, és így nem ismeri a véget, a teljes történetet, és ezért nem tudhatja, mi a jobb, a célravezető. Talán ezt vallja eszménynek: az igazsághoz közelít az, ami az ember elidegenedését megszünteti, nagyobb szabadságát biztosítja, a demokráciát, a közjót, a nép javát szolgálja. A gyakorlatban a cél a hatalom megszerzése, vagy a párt érdekeinek biztosítása a könyörtelen osz-

tályharc, az ellenfél megsemmisítése eszközeivel. Maga az igazság gazdasági-politikai jellegű: a történelem által közvetített. A marxizmus számára tehát az igazság kritériuma a praxis, a társadalmi és politikai hatékonyság. Az igazság a történelem terméke, tehát viszonylagos, megkérdőjelezhető.

Henri-Iréné Marrou francia filozófus a *történeti megismerésről* szóló könyvében¹⁵ megmutatta, hogy a *pozitivist* történelemtudomány a történelmet, a „tényeket” úgy akarta tekinteni, mint a természettudományos tapasztalat tárgyát, és az ilyen (empirikus) objektivitást az igazság legfőbb és egyetlen kritériumának fogadta el. E szemlélet számára csak a „történeti igazság” létezik. De a történeti tényeket, amelyek az emberi szabadságtól is függnek, nem lehet a fizikai valóságok mintájára felfogni. Valójában nincs teljesen „objektív” történetírás: a megtörtént valóság/igazság közvetítését mindig befolyásolja a történetíró világnézete, pártállása, esetleg érdeke, előítélete — kezdve a tények rögzítésén, kiválogatásán, a meghatározott szempontú értékelésig és értékítéletig.

Itt idézem Szabó Csaba történészt, a Magyar Nemzeti Levéltár fősztályvezetőjét, aki Balogh Margit monográfiájának bemutatóján rámutatott a történész nagy felelősségére: „Munkája közben nemcsak a szakmai követelményekre kell tekintettel lennie, hanem a végeredmény társadalmi üzenetére is. A történetírónak mindig kétféle kihívással kell szembenéznie. Számolnia kell a társadalmi elvárásokkal, igazságérzettel és a közvéleményben már elfogadott, a tényektől gyakran független ítéletekkel, de számot kell vetnie a politika felől érkező nyomással is. Különösen így van ez napjaink emlékezetpolitikai vitáiban, amelyekből világosan látszik, hogy a politikusok a kutatás eredményeit rugalmasan kezelve, érdekeik és kommunikációjuk alátámasztására kívánják felhasználni a tudományos műveket. A történésznek azonban a közvélemény és a politika elvárásaival szemben a mindenkor ellenőrizhető tények apostolának kell lennie. A tényekhez való hűség nem jelent egyfajta értéksemlegességet vagy illuzórikus objektivitást, de jelenti azt a közös és biztos alapot, ahol a párbeszéd a szakma, a politika és a történelem »fogyasztói«, a közvélemény között kialakulhat.”¹⁶

✱

Végül röviden megfogalmazom válaszomat Balogh Margit fentebb felvetett *dilemmájára*. Hitünk szerint az *egyház túlélését* végig a történelemben, a sokfajta üldöztetés közepette is — a hierarchia hiányakor is,¹⁷ vagy vezetői árulása, kompromisszumai ellenére — a feltámadt Krisztus Lelke, az

egyházi Testben működő Szentlélek biztosítja. A zsinat egyháztana szerint (*Lumen gentium*, 8) Krisztus egyháza szent, mert a Szentlélek élte, és benne szentek tanúskodnak az isteni életről, ugyanakkor az egyházi Testnek bűnös tagjai vannak, ezért állandó reformra megújulásra szorul: az földön vándorló egyház — Isten újszövetségi népe — a bűnbánat útját járja. Az éltető Lélek tanú nem a „reálpolitikusok”, kompromisszumkeresők, hanem a szentek és a vértanúk.

Balogh Margit a *Zárszó* utolsó mondataival szépen megfogalmazta a magyar mártír bíboros nekünk szóló üzenetét: „Mindszenty József a magyar történelemben ritka személyes autoritással és fölényes erkölcsi erővel képviselte meggyőződését, szó szerint az utolsó szívdobbanásig. Élete méltán magasztosult a diktatúrákkal szembeni ellenállás jelképévé és a hűség példájává, aki mindenkor hű maradt Istenéhez, egyházához, hazájához és népéhez.”

SZABÓ FERENC SJ

¹Balogh Margit: *Mindszenty József (1892–1975)*, I–II. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2015, 1570 oldal. (Cérnafűzött, keménytéblás. A kötet mondanivalóját fényképek, dokumentumok és tárgyfotók erősítik fel vagy épp egészítik ki. Számuk meghaladja a kilencszázat, többnyire színes nyomtatásban.) A szerző jelenleg a monográfia rövidített, angol nyelvű változatán dolgozik.

²Lásd Szabó Ferenc SJ: *A Vatikán keleti politikája. Az Ostpolitik színe és visszája*. JTMR – L’Harmattan, Budapest, 2012. Ebben a „Mindszenty-ügyet” az *Ostpolitik* összefüggésében tárgyaltam, nem foglalkoztam a „fehér vértanú” teljes élettörténetével, személyével és az egerszegi lelkipásztor, majd a hercegprímás egész apostoli tevékenységével, az egyház szabadságát és jogait védő, diktatúra elleni harcával. — Újabb tanulmányaim: *Boldogasszony Éve (1947/1948)*. Zalai Múzeum, 21., Zalaegerszeg, 2013, 7–10.; *Mindszenty József bíboros — apostol és vértanú*. Vasi Szemle, „Mindszenty József emlékezete”, LXIX. évfolyam, 5. szám, 2015, 665–672.; *Megjelent Mindszenty bíboros emlékiratainak teljes változata. Giovanni Cheli (1918–2013) és a „Mindszenty-ügy megoldása”*. ARACS, XV. évf., 4. sz., 2015. október 23., 87–95.

³Mivel a két kötet lapszámozása folyamatos, ezennél csak az oldalszámot adom meg a szövegben.

⁴Balogh Margit korábbi kutatásaiból itt megemlítem előző Mindszenty-életrajzát, amely mostani monográfiája vázlatának („vázának”) tekinthető: *Mindszenty József. Élet-kép sorozat*, Elektra Kiadóház, Budapest, 2002.

⁵Erről lásd fentebb jelzett monográfiámat (*Ostpolitik*) és az ARACS-ban megjelent tanulmányomat.

⁶Balogh Margit egyikre hivatkozik: *La politica del dialogo*; Barberini előző könyve — *L’Ostpolitik della Santa*

Sede. Un dialogo lungo e faticoso (II Mulino, Bologna, 2007) — Casaroli emlékiratait és szándékait igyekszik igazolni, közben feltárja a Vatikánon belüli véleménykülönbségeket.

⁷Vö. Mészáros István: *Az „első zászlósúr”-cím*. In: *„Állok Istenért, egyházért, hazáért”*. METEM, Budapest, 2000, 73–84.

⁸http://www.ma.hu/tudomany/266665/Ketkotetes_monografiat_irt_Mindszenty_Jozsefrol_Balogh_Margit_tortenesz

⁹Véleményemet bőven kifejtettem az *Ostpolitik*ről szóló könyvemben. Részletesen elemeztem az *Ostpolitik* kibontakozását, XXIII. János és VI. Pál szándékait, Casaroli és Cheli szerepét, és e politika Mindszenty bíboros sorsára vonatkozó kihatásait. Végkövetkeztetésem ez volt: a „diplomácia egyháza” a *modus vivendi* keresésében megfeledezett a „vértanúk egyházáról”.

¹⁰Vö. Szabó Ferenc SJ: *Az Ostpolitik mérlegéhez*. In: *A Vatikán keleti politikája közelről. Az Ostpolitik színe és visszája*, IV. fejezet, 225–281.

¹¹Itt Mindszenty az ’56-os forradalom utáni retorziókról, a deportáltakról túlzó adatokat rögzített.

¹²Minderről lásd Szabó Csaba: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*. Szent István Társulat – MOL, Budapest, 2005; Bánkuti Gábor: *Jezsuiták a diktatúrában*. L’Harmattan, Budapest, 2011; Szabó Ferenc SJ – Lázár Kovács Ákos (szerk.): *Pálos Antal emlékezete*. Szent István Társulat, Budapest, 2009.

¹³Itt eszembe jut egy magánbeszélgetésem a Vatikáni Rádiónál az Amerikából hazatért Lékai László bíborossal. Mindszenty utódát az amerikai magyar emigránsok keményen bírálták a „kis lépések” kompromisszumos politikája miatt. Kiterítette asztalomra az *Amerikai Magyarok Vasárnapja* című nagy formátumú újságot. Ennek első oldalán fent Mindszenty színes fényképe, lent Lékai kisebb fekete-fehér fényképe. Lékai a cikk lényegét összefoglalta, majd a lapot tenyerével ütögetve nekem kijelentette: „Ma reálpolitikusok kellene, nem vértanúk!” — Megjegyzem még: *Paskai László* bíboros is bírálta Mindszenty merevségét, és a kompromisszum útját választotta.

¹⁴Vö. Szabó Ferenc SJ: *Mai írók és gondolkodók*. Coll. Hungaricum, Louvain, 1965, 199–202.

¹⁵Henri-Irénée Marrou: *De la connaissance historique*. Seuil, Paris, 1954, 222–223.

¹⁶*Megjelent Balogh Margit Mindszenty monográfiája*; <http://barankovics.hu/cikk/idoszeru/megjelent-balogh-margit-mindszenty-monografiaja>

¹⁷Casaroliék keleti politikájának egyik sarkpontja volt a megüresedett püspöki székek betöltése, ezért sokszor kompromisszumot kötöttek a kommunista hatalommal. Pedig éppen a II. Vatikáni zsinat egyházképe (*Lumen gentium*) tette át a hangsúlyt a hierarchiáról a világiak, Isten újszövetségi népére. Ezt az örök haza felé vándorló népet a feltámadt Krisztus Lelke élte és vezérli minden viszontagságon keresztül.

KÖNYVEK KÖZÖTT

MEGNYÍLÁS ÉS MEGTAPASZTALÁS

William A. Barry és William J. Connolly jezsuita szerzetesek *A lelkivezetés gyakorlata* című útműtőjét (Lukács János SJ fordítása; Jezsuita könyvek/Lelkiség) természetesen nem a lelkivezető, hanem a tanár szemével olvastam, és sokat okultam. A valósággal szembesít, amely persze egy hivatására készülő vagy annak tudatában lévő, az embereket Isten felé vezérlő szerzetes számára más feladatokat jelent, mint egy nevelésnek is elkötelezett tanárnak, ez azonban nem jelenti azt, hogy a kétféle tevékenység nem érintkezik egymással. Kivált napjainkban, amikor a tanárnak sokszor szülői kötelemeket is el kell látnia. A lelkivezetés természetesen magasabb cél felé vezet, mint a nevelőé, sok vonatkozásuk azonban hasonló. Nagyon fontos például, hogy a vezetett és a nevelt személyisége nyitott és elfogadó legyen, s ha mégsem az, megfelelő, tapintatos ráhatással ilyenné kell formálni. A könyv két szerzője a következőképp határozza meg az eredményes lelkivezető felkészültségének egyik összetevőjét: „Aki tehát másokat lelkiileg segíteni kíván, annak nem pusztán magának kell lelki személynek lennie, aki jól bánik spirituális tapasztalataival, hanem elégséges pszichológiai ismeretekkel is rendelkeznie kell (anélkül azonban, hogy abba a hibába esnék, hogy pszichoterápiás segítséget akarjon nyújtani, attól a tévedéstől vezetve, hogy pszichológiai tudását ehhez elégségesnek gondolja).” Számomra a zárójeles megjegyzés fontos útmutatás: ismernek pszichológusokat, akik sokszor csődöt mondanak, mert a hétköznapiokban szerzett tapasztalataikat a tankönyvekből tanultaknak alárendelik. „Lelkivezetővé válni egész életre szóló folyamat.” Ez a megállapítás a hivatását komolyan vevő tanárra, nevelőre is érvényes: tanítva magunk is tanulunk, olyan tapasztalatokkal gazdagodunk, amelyek egyre eredményesebbé teszik tevékenységünket. Mindez nem jelenti a pszichiáterek és pszichológusok felismeréseiből adódó tapasztalatok lebecsülését. „Minden személyes kapcsolat kialakulása titokzatos folyamat, tehát aki arra adja a fejét, hogy segít másoknak személyes kapcsolatok kialakításában, az alázatosan és tisztelettel közelítsen feladatához, inkább egy társ lelkiületével, semmint olyasvalakiként, aki törli előttünk az utat” — olvassuk a figyelmeztetést, melynek hasznos voltát mindenki igazolhatja, aki másokkal foglalkozik, s nem vezényelni, hanem megnyitni akarja őket. Rossz eredményre jutunk, ha azt a benyomást keltjük, hogy a tudás csalhatatlan letéteményesei

vagyunk, elég egyetlen apró tévedés, és máris nagy csalódást okozhatunk.

Manapság, amikor el akarják készíteni a pedagógusok etikai kódexét, érdemes fontolóra venni a lelkivezetőknek szánt figyelmeztetést: „A lelkivezetés természetéből következően a lelkivezetőknek igyekezniük kell elkerülni minden modorosságot és olyan öltözködést, irodai berendezést, amely azt sugallhatja, hogy tudják az utat, a válaszoknak birtokában vannak (...).” A modern pedagógia is emberközelséget sugall méltóságos távolságtartás helyett. A mai világ tapasztalataiból lesűrhetjük azt a tanulságot, hogy minden változik, ezért is van hangsúlyos jelentősége azoknak az erényeknek, amelyek képviselője és megvalósítója egyensúlyosabbá és igazságosabbá teheti létünket, s amelyek szomorú hiánya gyűlölködővé és önzővé tesz bennünket.

Rendkívül fontos a kapcsolatteremtés képessége. Egy 1972-es felmérés a lelkipásztorok és a papok „pszichológiai növekedésének” hiányait elemzi, a leírtak azonban minden pedagógus és nevelő számára is figyelmeztetőek lehetnek: „A legfontosabb terület, ahol a személyes fejlődésükben elmaradt papok pszichológiai növekedésének hiánya megmutatkozik: az a másokkal való kapcsolatuk. E kapcsolatok általában távolságtartók, nagy fokban merevek, és gyakran sem a pap, sem a másik személy számára nem jelentenek örömet (...), kevés közeli barátjuk van (...). A személyes fejlődésükben elmaradt papok gyakran mutatkoznak passzívnak, túlzottan alkalmazkodónak és inkább a papi szerepükben, mint saját személyiségük révén találják meg identitásukat (...). Nem bíznak magukban, értéktelennek érzik magukat, és ritkán fejtik ki képességeik teljességét (...). A férfiak e csoportjában meglepően általános jelenség, hogy mély személyes hitüket kevésbé tudják kifejezni.” Ki ne ismerne kiégett, hivatásában csalódott tanárt? Az illetékeseknek komoly kihívást jelenthet, miképp orvosolhatják ezt az egyre általánosabbnak mondható jelenséget. Ahogy a papok, talán a tanárok esetében is már az alapoknál kellene változtatni, valamiképp megéreztetve a hivatás, az emberekkel — akár diákokkal, gyerekekkel — való foglalkozás örömszerző szépségét.

Korunkat az intézmények és a bennük való hit megrendülése is jellemzi. „Az általuk hangoztatott állítások hálójába felsezakad, és mind többen érzik úgy, hogy kaotikus és egyre értelmetlenebb világban lebegnek. Szeretnének valamiképpen értelmet adni életüknek, vagy legalább enyhíteni fájdalmaikat.” Akár általánosnak is nevezhetjük e jelenséget, melynek gyökerei sokszor a családi közösség bomlásáig

nyúlnak vissza. A szerzők szerint az eredményes lelkipásztor állandó figyelemmel kíséri és segíti vezetője fejlődését. Hasonló a feladata a tanárnak is. A pályaelhagyások és a kiábrándulás egyik oka, hogy épp e kapcsolat megteremtésére és fenntartására nem jut elég idő. Sokan panaszkodnak, hogy az adminisztráció megnövekedett terhei miatt nem jut elég idejük a tanítványaikkal való kapcsolattartásra, nehezen tudnak megfelelni a jó és eredményes nevelők iránt támasztott várakozásnak. Jó tanár volt-e a remekül felkészült, kemény követelményeket támasztó Novák Antal, Kosztolányi *Aramysárkányának* tragikus főhőse? Ez a kérdés egy tudományos konferencián is felvetődött. Talán az a helyes válasz: jó tanár volt, de rossz nevelő, és ez okozta tragédiáját. A tanárnak mindkét vonatkozásban jónak kellene lennie, csak így érhet el eredményt, mely a társadalomnak is hasznára van.

Bár nem érzem magam feljogosítva arra, hogy véleményt mondjak a lelkipásztorok és lelkipérezők itt felsorolt negatívumairól, azt azért elmondhatom, hogy szerintem merőben különbözhetnek egy szerzetesi közösségben szerzett tapasztalatok azoktól, amelyeket egy magányos, gyakran négy filiáját ellátó pap tevékenységéből szűrhetünk le. Izgalmas tanulmány tárgya lehetne a papok magánya. Ezzel persze a jezsuita közösségben született tanulságos elemzés nem foglalkozhat.

A Jezsuita könyvek/Lelkiség sorozatban jelent meg Mustó Péter SJ *Megszereted, ami a tiéd* című könyve, amely voltaképp a szerző Hári Ildikóval folytatott párbeszédének eredményeképp született. Műfaját nehéz megnevezni: nem lelki olvasmány, nem lelki napló, viszont tele van találó és hasznosítható megfigyelésekkel, amelyek mélyebb, tartalmasabbá tehetik a keresztény ember életét, gondolkodását. Ezek az apró élettények és megfigyelések sokszor hasznosabbak, mint komoly, tudományos elemzések. Azokra a gondokra kínálnak megoldást, amelyek mindenkiben felmerülnek, ha élete menetével és céljával szembesül. Úton vagyunk, sokszor hiába keressük a helyes irány jelzőtábláit. Ezeket lelhetjük meg ebben a gyűjteményben, amelyből hiányzik az elvonatkoztatás és a tudományosság, viszont éppen egyszerűségével és hétköznapiaságával segít eligazodnunk és „fölfelé” tekintenünk, a küzdelmesen elérhető csúcsok irányába. Jellemzője a kis fejezeteknek, hogy majdnem mindegyikben felbukkan egy evangéliumi jelenet vagy Jézus valamelyik példabeszéde és tette. Ezeket fordítja le Mustó Péter a mi kis életünkre. Nem magyarázatokat fogalmaz, hanem analógiákat, s ezzel közelebb visz legfontosabb gondolatához: Isten mindenütt velünk van, csak figyelniük kell, nyitott szívvel és lélekkel. „Ha komolyan veszem, hogy Isten mindannak, ami van, akarja a létét, és minden létezőben talál kedvelnivalót, akkor radikáli-

san megváltozik a hozzáállásom önmagamhoz, a másik emberhez, Istenhez is” — olvassuk az öszszefoglalásban. Ez a radikális változás merőben átalakítja életszemléletünket, céltudatossá tesz, arra készítet, hogy ne sodortassuk magunkat az eseményekkel, hanem igyekezzünk tartalmassá tenni napjainkat. Ki-ki a saját szintjén. Lassú folyamat: számot kell vetnünk magunkkal, fel kell tárunk frusztráltságunk okait, magyarázatukat keresve. (Magány és hiábavalóság érzése általános!) Megbékélésünk folyamatának kezdetén azt érezzük, valahol, valamiért kisiklott az életünk. Szorongunk, de okát nem ismerjük pontosan. A körülöttünk élők is észreveszik pesszimizmusunkat, szóvá teszik, okait firtatják.

Csak apránként jövünk rá, hogy mindennek okát magunkban és nem a körülményekben kell keresnünk. Ezért kell tudatosan törekednünk hibáink megvallására. „A liturgikus szövegek nem szűnnek meg bocsánatkérésre buzdítani. Ezek az imák azt hangsúlyozzák, hogy bűnösök vagyunk, de Isten megbocsájt.” Tehát Istenhez kell fordulnunk, megbékélésünket tőle remélhetjük. Ám, hogy lelkünket átjárja Isten megbocsájtó kegyelme, nem magától értetődő. Figyelniük kell nekünk szavaira. A vér folyásos asszony tizenkét évig várt és remélt, mígnem meggyógyult. Ezt a figyelmes várakozást őrizhetjük meg a meditáció által. Ma emberének természetesen kevesebb ideje adatik a meditációra, de megvan a lehetőségünk, hogy szóljunk az Úrhoz, és eléje tárjuk életünk nyugtalanító kérdéseit. Sokszor meglepődve tapasztaljuk, hogy válaszol és kínálja a megoldást, amely valóban radikális változást eredményezhet. „Isten mindenfelől” — írta Sík Sándor. A rendház bármelyik ablakát tárta is fel, mindenütt az Úr házára látott. Akár jelképesnek is értelmezhetjük a képet: ha készségesen, reménykedve nyitjuk meg lelkünk zárt ablakait, megérezzük a megoldást.

Nagyon érdekes és tanulságos sorokat olvashatunk a nagy szentek meditációiról. Ösztönzéseket adhatnak, de nem utánozhatjuk őket. Ez már egy másik világ, másféle odafordulással, imádságokkal. Igazi élményeket, tapasztalatokat szerezhettek ennek igazolására Jan Twardowski *Egy remete skrupulusai* című verseskötetéből. Az egyik, három csillaggal jelölt versében ekként fordul a Szűz Anyához (a címe akár ez is lehetne: Meditáció Szűz Máriával. Már csak azért is ide illik, mert fordítója ugyancsak jezsuita: Sajgó Szabolcs, szerzetes-költő):

*Nem tört le semmi
sem az úr egy kedves tekintet után
sem a perselyezés a misén
sem hogy kevés híján kificamodott az ujjam kopogtatva
a gyóntatószékben*

sem a tizennyolc évesek kérdései
sem a névtelen levelek melyeknek már a borítékjai is
szíszegnek
sem az istenbizonyítékok amiket előbb el kell hinni
sem a hívek akik a villamoson gyűlölik egymást
sem a síró erény ez a boldogtalan boldogság
sem az aranyfogú prédikátorok
sem a félelem hogy nem bírom nem érek oda
kinyúlok még a Mennysország kerítése előtt
sem az egyre gazdagodó gazdagok és szegényedő sze-
gények
s hogy a madarak is félelemből énekelnek
nem tört le semmi
mert mindig Téged látlak legszentebb Anyánk
jogar helyett cérnagombolyag kezében
stoppolod a teológiát

„Nézem az eget szóltanul — a csillagokból roz-
da hull” — ez a két sor már magyar lírikus, Fecs-
ke Csaba *Akinek arcát viselem* című szép és elgon-
dolkodtató kötetéből való. Sokszor valóban az az
érzésünk, hogy a csillagok sem eligazítók, roz-
dásak. Ilyenkor kell elkezdni azt a folyamatot,
amelyről Mustó Péter ír. Meglehet, nem építjük fel
a belső várkastélyt, de ha nekirugaszkodunk, már
az alapozásával is sikert érhetünk el. Ebben a szí-
vós, lemondásokkal, apró sikerekkel járó tevé-
kenységünkben sokat segít Mustó Péter könyve,
amelyből arra is ösztönzéseket nyerhetünk, hogy
a kakofóniában, hazug értékek kavalkádjában el-
találjunk a lélek békés és gazdagító csöndjébe, ahol
az élet igazi kincsei rejtőznek. Ezek felszínre ho-
zatalában segít bennünket a magyar jezsuita rend-
tartomány köztiszteletben álló nesztorá, Nemes-
hegyi Péter SJ, akinek lelki gyakorlatos beszédeit
Isten éltető jóságában címmel rendezte kötetbe Bar-
tók Tibor SJ (Jezsuita füzetek / Küldetésben).

Nemeshegyi Péter atya majdnem négy évtize-
den át működött Japánban. Megragadó az a mód,
ahogyan ottani hallgatóit megismertette az euró-
pai kultúrával és fogékonnyá tette őket például Mo-
zart zenéjére. Erről írt könyvét nagy gyönyörűséggel
olvastam, s ajánlottam, akiknek tudtam. 1993-ban tért
vissza Budapestre, s egyre-másra jelennek meg lel-
kiségi könyvei, amelyek kivétel nélkül azt sugall-
ják, hogy a hittel átszótt élet magasabb össze-
függések birtokába juttat. Mostani műve a jezsuita
lelkiségbe kalauzol, s megismertet Szent Ignác szel-
lemiségével, szellemi örökségének lényegével.

Az atya beszédeiből és írásaiból nemcsak mély-
séges hit árad, hanem a hit szilárdságából fakadó
derű is. Egész életszemléletére jellemző az az epi-
zód, amelyet a „fordulat éve” környékéről jegy-
zett föl (s nyilván hallgatói derűjétől kísérve mon-
dott el lelki gyakorlatos beszédében). A jezsuiták
szegedi rendházába kommunista fiatalok tanonc-
otthonát telepítették. Sajátos helyzet: egymás mel-

lett szerzetesek és az új rendszer reménységei. El-
képzelhető, mennyire feszült volt a hangulat. „Ben-
nünk egyre inkább kezdett lángolni Szent Ignác
hite” — emlékezik akkor húszegynéhány éves ko-
rára Nemeshegyi Péter. Találtak egy baszk nyelvű
Szent Ignác-indulót. A házban senki sem ismerte
ezt a nyelvet. Így írtak a dallamra egy magyar szö-
veget. „Aligha hasonlított az eredetire, de akár jobb
is lehetett annál.” Sokkal később megkísérelték visz-
szaidézni a szöveget. Ilyenformán hangzik:

Ignáció! Mennyi mindent mond e szó.
Békességben riadó, küzdelemben ez nekünk biztató.
Jézus szép, szent nevét vesszük szét, szerteszét.
Jézusért, a szent hitért járjuk a földtekét.
Tűzön át, vízen át, jégen át harcolunk.
Érte él, érte dobog a szíviünk.
És Övé az életünk!

Fél világ ellenünk. Egyedül Ó van velünk.
Dalolunk, mind megyünk, szívének üteme az életünk.
És az ő nyomában, hűen, bátran ott lépdelünk.
Szűzanyánk nézz le ránk, nem hagyunk, nem soha.
Harsona szól, reng a pokol, összeomol táborá.
Mert amikor szél támad, ár dönti búzáinkat, villámok
cikáznak
a pokol föllázad, üldözik egyházad.
Akkor az egyházad fekete serege elindul,
ajkán megcsendül a szó: Ignáció!

A történet teljességéhez tartozik, hogy egyik
külföldre menekülő rendtársukat elkapták a ha-
táron, és a zsebében megtalálták a szöveget. El-
képzelhető, mekkora izgalommal vallatták a fi-
atal jezsuitát, ki is valójában a fekete sereg és kik
a pokolfajzatok. Persze azokban az években a tör-
ténetek akár tragikus végkifejlete is lehetett.

A valóban csak idézőjelben jellemezhető „re-
mekműnek” hatása és értéke mégsem lebecsülén-
dő: megismertet a megingást nem ismerő Szent Ig-
nác-i magatartással, amely a magyar történelem
során többször is szemet szúrt elnököknek és ki-
rályoknak. A lelki gyakorlatos beszédek középpont-
jában természetesen nem a Nemeshegyi Péter
szellemiségétől távolabb álló riadó, hanem a sze-
retet és megértés áll, ez sugározza be beszédeit.

Érdekessége a kötetnek, hogy a válogató és köz-
readó kérésének engedve az atya utószavában fog-
lalta össze a jezsuita lelkiség és a pápák kapcsola-
tát. A rend alapító okmányában nyomatékosan
szerepel a mindenkori pápa iránt tanúsítandó hű-
ség és odaadás. Szent Ignác és a jezsuiták az egy-
ház reformját szorgalmazták, de a pápa iránt enged-
elmességet tanúsítva. A rend és a pápák viszonya
azonban nem volt felhőtlen, jöllehet a rendtagok-
ra fontos feladatok teljesítését bízták. A felvilágo-
sodás szószólói számára a jezsuiták voltak a leg-

veszedelmesebb ellenség. A Bourbon uralkodók a janzenistákkal szövetkezve a rend ellen fordultak, és XIV. Kelemen pápa végül 1773-ban feloszlatta Jézus Társaságát. Súlyos csapást jelentett az intézkedés: megrendítette a missziókat és a vallásos nevelést. Csak Oroszországban működhetek zavartalanul, Katalin cárnő ugyanis nem engedélyezte a pápai bréve kihirdetését, így az nem lépett érvénybe. Végül VII. Piusz pápa 1814-ben visszaállította a rendet, amely a korábbiakhoz hasonlóan az egész világon eredményesen tevékenykedett. VI. Pál és II. János Pál pápasága idején a rend iránti bizalmatlanság erőre kapott, de talán a Szentlélek közreműködésével Ferenc személyében jezsuita lépett a pápai trónra (bár rá aligha jellemző a kifejezés). Ferenc pápa legfőbb célja a szegénység csökkentése, ez jezsuita hagyomány, ahogy egyszerűsége is.

Nemeshegyi Péter emelkedett szavakkal zárja áttekintését: imádkozik, hogy a pápa Isten segítségével megvalósíthassa céljait. Mi pedig Nemeshegyi Péterért is imádkozunk, hogy még sokáig vezessen a lelki tökéletesedés útján.

RÓNAY LÁSZLÓ

A SZEMBENÁLLÁSTÓL A KÖZÖSSÉGIG Evangélikus–római katolikus közös megemlékezés a reformációról 2017-ben

A kerek évfordulók mindig jó alkalmak arra, hogy ébren tartsák az egység helyreállításának a vágyát Krisztus valamennyi tanítványa között. *A szembenállástól a közösségig* című könyvet az Evangélikus–Római Katolikus Közös Bizottság állította össze, felhasználva a reformációra való emlékezés 2017-es évfordulóját.

A most megjelent dokumentumkötet nagy előrelépés és példaadás a keresztény egység útján, mely bátran szembenéz az egyházak közötti múltbeli megosztottsággal, és az Évangéliumhoz való hűség alapján arra törekszik, hogy a keresztény közösségek együtt hallják meg, „mit mond a Lélek az egyházaknak” (Jel 1,7).

Az utolsó vacsorán elhangzott krisztusi felszólítás, „legyenek mindnyájan egy” (Jn 17,21) mellett a korunkban megtapasztalható új történelmi, társadalmi és kulturális helyzet is válaszára készíteti a keresztényeket. A kötet magyar fordítása lehetővé teszi, hogy a múlt sebeit, az egyházszakadásokat, eltérő teológiai értelmezéseket tárgyilagosan mérjük fel, hogy legyen bátorságunk kimondani és bevallani az egység ellen elkövetett bűnöket, ahogy ezt a zsinat kérte: „Alázatosan könyörögve kérjük bocsánatot Istentől is, különvált testvéreinktől is, viszont mi is bocsássunk meg az ellenünk vétkezőknek” (*Unitatis redintegratio*, 7).

Maga a kiadvány is arról tesz tanúságot, hogy minél jobban törekszünk az evangéliumi életre, és minél szorosabb a közösségünk az Atyával, a Fiúval és a Szentlélekkel, annál bensőségebb és könynyebb lesz majd a növekedés a kölcsönös testvériségben is.

Pontokba szedve hat fejezetben találunk összegző, konszenzusos és a teológiai párbeszéd számára fenntartott kijelentéseket. Az átfogó megállapításokat az utolsó fejezet öt felszólítása zárja a felismert közös szempontok, a találkozásban létrejövő folytonos átalakulás, a látható tettek, az Évangélium öröme és a közös tanúságtétel vágyának megvalósítására. A függelékben rövidítéseket, bibliográfiát és az Evangélikus–Római Katolikus Közös Bizottság szerzői listáját találhatjuk.

Ahogy az irgalmas szamaritanus példabeszédében, úgy az elmúlt évtizedekben a történelem ura — aki „bölcse és türelmesen valósítja meg hozzánk, bűnösökhöz lehajló kegyességének tervét” (UR 1) — bőségesebben, mint valaha, ársztani kezdte napjainkban a lassan gyógyuló sebekre, az egymástól különvált testvérekre az önbírálat és az egymás utáni vágyakozás kegyelmét (Lk 10,33–34). Mert Krisztus is, amikor „meglátta a bajba jutottat, megesejt rajta a szíve, odament hozzá, olajat és bort öntött a sebeire, és bekötözte azokat”.

Az összeállított kötet kétszáznegyvenöt tartalmi üzenete most nekünk ad vigaszt, hogy felkelhetünk elesettségeinkből, az emlékezet megtisztításával meggyógyíthatjuk sebeinket, és a Krisztustól kapott gondoskodás által eljuthatunk arra a közösségre, amelyben testvérnek ismerjük el egymást.

Köszönet a fordítónak, a kiadónak, és az ötletgazdának, Fabiny Tamás evangélikus püspöknek a könyv megjelenéséért, hogy ne csak más országokban nyíljk meg e kötet új szemléletet adó hatása, hanem a magyar egyházak között is legyen egy olyan — máshol már a gyakorlatba átvitt — útmutató, mely az őszinte szembenézés szándékával fogalmaz meg továbbvívó meglátásokat.

A 20. század utolsó esztendejében a megigazulásról szóló Közös Nyilatkozat 1999. évi megjelenése után egy újabb mérföldkő elérése történt, hazai egyházi viszonylatban is, mert *A szembenállástól a közösségig* című új kötet segítségével eljáthatjuk az egyházak közötti bensőséges testvériséget, a bővülő egység, és a most már a nem széthúzó, hanem az összetartó közösség erejét.

Az igazságról szóló párbeszédet éppen ebben az évben még valami más is kiegészítheti. A római katolikus egyházban az irgalmasság szentéve kezdődött el, mely katolikus részről szinte rímelt Luther Márton 500 évvel ezelőtti kérdésére, hogy „hol van a kegyelmes és irgalmas Isten?” Luther kérdésére napjainkban mintha Ferenc pápa válaszol-

na, amikor kijelenti, hogy Jézus Krisztus az Atya irgalmasságának az arca (*Misericordiae vultus*, 1. Szent István Társulat, Budapest, 2015, 5). Az isteni irgalmasság az egyházak között is egy olyan forrás, mely soha nem apad el, mert Isten irgalmassága végtelen. (Ford. Pap Kinga Marjatta; *Luther Kiadó*, Budapest, 2016)

KRÁNITZ MIHÁLY

HALMAI TAMÁS: REZERVÁTUM

Egy dogmákon túli spiritualitás esztétikai lehetőségeire utal Halmi Tamás *Rezervátum* című kötetének ajánlószövege. A könyvben található versek mintha valóban arra törekednének, hogy minél szélesebb horizontot öleljenek körbe, egyre inkább elkerülve azokat a poétikai buktatókat, melyeket önkéntelenül gördít maga elé az a szerző, aki a varázstanított világot kívánja újra és újra megigézni. Halmi Tamás esetében nyugodtan beszélhetünk szakralizációs szándékról is, hiszen írásainak hangvétele, jelképrendszere szorosan kötődik a szent tanok teremtő *logoszférájához*.

Számos ősi hagyományt megmozgatva, megannyi szellemi síkot egymásba úsztatva jut el a lírai elbeszélő ahhoz a tulajdonképpen egyetlen konkrét vallási irányzathoz sem sorolható lelki-séghez, amely már-már összkomfortosan veszi körbe magát különböző rendű és rangú angyalokkal, démonokkal, mágusokkal, tündérekkel, sárkányokkal, androgünökkel, orkokkal és elfekkel. De a földöntúli vagy képzeletbeli lények jelenléte, úgy tűnik, nem minden esetben feltételez elemi tapasztalatot, foglal magában felkavaró belső folyamatot. (A költői én személytelen, közvetítő szerepe sem oldja fel az előbbiekből fakadó ellentmondást.) Egy helyen a *szenvedés metamorfózisát* említi a költő, a hangzatos, lebegő fogalmak szóigáját azonban nem húzza maga után, egészen elemelkedve az ige terheitől. Lábat így olyan *szűzföldön* veti meg, ahol megszűnik mindenféle szabadesés, éterivé szublimálódnak még a szavak szellemképei is. „Aki a tárgyakat a földből / aki a fényeket a sárból / és megtisztítja a fölöstől / és kiemeli a sivárból / a kezes holmikkal kezébe / foghatja-e a kincsek lelkét / a tagolt anyag szívverése / kihagy-e ha paragon léték” — Halmi Tamás talált tárgyai mintha egy pillanatra sem hevernének paragon, megtisztításuk pedig mintha csak egy mozdulatba kerülne. Az ehhez szükséges varázsütés viszont többnyire csak láttatni képes — áttetsző szerkezeteket, letisztult formákat, gondolatmeneteket — az átváltoztatás helyett, amely akár merőben más minőséget is létrehozhatna.

„...csak égnek eredt gondolat / nyomába érdeemes eredni” — hirdeti az egyik részlet, és a *Rezervátum* egésze rendre megfelel ennek az elvárásnak, olykor elmés szösszeneteket („Magával üzletel hogy

elcserélje / a nemjóját / az isten serelmére — *A boldog kalmár*), olykor végletekig sűrített aforizmákat („a szeretet az Isten / halmazállapota” — *Szeretők*) perdítve ki magából; de vannak itt példázatszerű mesék (*Kilenc utazó, Mese a megváltásról*) és nagyobb ívű mini eposzok, mitikus darabok (*Szűzföld, A halandóság mítosza*) is, összecsiszolt rímekkel, műves metaforákkal, allegorikus képzetrendszerrel. Kérdés, hogyan tudunk — a szerzői intenció szerint — a *nyelv gondolataiban olvasni*, ha ennyire lekerekített (ezzel együtt valamilyen szinten körbekerített) szövegegységekkel szembesülünk? Halmi Tamás kötetének rezervátum jellege tehát egyfajta korlátozást is jelenthet, holott éppen egy vallási vagy világnézeti horizont-összeolvadás kívánja meghatározni azt a láthatatlan keretrendszert, amelyen belül szinte észrevétlen átmenetben, elidegeníthetetlen egységben jelennek meg a fentebb említett lények, a lélek végeláthatatlan alakváltozatai. Természetesen nyomon követhető, hogy a keresztény üdvtörténet lesz az, amely mintegy alakot ölt a többi spirituális szinten: teljesen mindegy, hogy a zen, az indián kultúra vagy Tolkien fantasy világa kölcsönzi (vagy ezek együtt alakítják) a versek szimbolikáját, végül is mindig ugyanaz a „metafizikai mantra” adja az alaphangot.

De aki eddig *szóközökbe búj*t, mikor fog megszólalni? „...eljön majd ki virradatra / a dolgok nevét visszaadja // kezünk ügyébe szebb kezét / nyelvünk alá csöndet varázsol / megolvás mint a szenteket / s minden szót ért a hallgatásból” (*A hófehér mágus*). E versek olvasója vajon miféleképpen, milyen lelki hangoltságban találhat a szóközök között olyan csöndet, amiből újra kibetűzheti a dolgok neveit, olyan rejteket, ahol nem várt jutalmat kaphat hallgatag imájáért, s ahol megszólítva érzi magát? (Hisz akárhogy is, a valamirevaló versek szakrális cselekedetre, önátadásra hívnak, az újjászületés, az újjáteremtés spirituális lehetőségét kínálják fel.) „A *Szilencium* (2012) versei immár kifejezetten a katolicitás szellemiségéhez próbáltak esztétikai formát, érvényes versnyelvtant keresni — óvatos kitekintéssel a távol-keleti érzékenységre, gondolatiságra” — írja előző kötetéről az *Egy östrofás regény* című önelemző esszéjében (in: *A csend történetei*. Vigilia Kiadó, Budapest, 2015, 72.) a szerző, majd a *Rezervátumra* utalva a derű, a bizalom és a szeretet „*praktikus eszményét*” említi meg, mint szellemi fókuszpontot. Bár problematikus e három fogalom kapcsán praktikusságról beszélni, Halmi Tamás költészetében mégis olyan evidenciaértékkel vannak jelen ezek az erények, hogy óhatatlanul készítenek érzünk, hogy megmerítkezzünk az általuk áthatott szövegvilágban, melynek esztétikai hozadéka mindinkább etikai mércével lesz mérhető. Így pedig már korántsem találtatnak könnyűnek a fentebb súlytalannak ítélt szavak, hiszen olyan fogódzókat jelenthetnek, amelyek dogmatikus didaktikus

nélkül szilárd hitet alapozhatnak meg, reményt kelt-
hetnek az olvasóban.

Naposabb homályban tapogatózhatunk hát, ha el-
indulunk Halmai Tamás költészetének *éggel elön-
tött földrészén*. Szentek, sámánok, szerzetesek, jógik,
szamurájok nyomában járhatunk, Isten kifür-
készetetlen — a Távol-Keletről Európáig, majd
Krisztusországig tartó — útjaiban gyönyörködhe-
tünk, hogy aztán megpihenhessünk, készséges an-
gyaloktól övezve, megszelídített bibliai szörnyek-
től körülvéve — egy időre elfeledkezve a versekben
felbukkanó, de valamiképpen mégis a szigetszerű
rezervátumon kívülre száműzött (vagy szóközök
közé zárt?), mély vizekben forgolódo leviatánról,
a megöszült tenger énekéről... (*Pro Pannonia Kia-
dó*, Pécs, 2015)

PAPP MÁTÉ

BARTIS ATTILA: A VÉGE

Az elmúlt év egyik legfontosabb, és egyik legjobb
könyve lett Bartis Attila *A vége* című regénye. A mo-
dern magyar irodalom megkérdőjelezhetetlen pri-
mátusával összhangban olyan nagypróza született,
amely műfaji értelemben teljesíti a kritikai és olvasói
elvárásokat. Huszadik századi literatúránkban ez
az elsődlegesség egyértelműen érvényes. Az új év-
század e tekintetben még tartogathat fordulatokat,
bár 2016-ban a meglepetés erejével hatna, ha mű-
faji összevetésben a regény vesztené súlyából. A dol-
gok e pillanatban nem így állnak, és ebben nem el-
hanyagolható Bartis Attila szerepe sem, aki a szó
legalább két értelmében is nagyregényt írt. Ez a
minősítés egy hatszáz oldalas műtől aligha tagad-
ható meg. Mégis tartalmi összetevői, világábrázó-
lásának totalitása, az elbeszélés korának (Kádár-
rendszer) nagyigényű bemutatása mutatnak
leginkább abba az irányba, hogy megszületett —
megkockáztatom — egy régen várt nagyregény.

Magától értetődő módon megannyi külső és bel-
ső oka lehet annak, hogy a szerző új nagyprózá-
jára tizennégy évet kellett várni. Bár nem *A nyu-
galom* című regényével lépett be Bartis Attila a hazai
irodalmi életbe, a mű zajos sikere egyszeriben más-
ként pozícionálta őt idehaza, mint az általában a
pályájuk elején állókkal történni szokott. *A séta*
(1995) és *A kéklő pára* (1998) után jelent meg *A nyu-
galom* (2001), és az akkor még csupán harmincegy
éves író nem kizárólag irodalmi értelemben ke-
rült a középpontba. Felkérésre színdarabnak írta
át regényét (*Anyám, Kleopátra*), amelyet Garas De-
zső rendezésében mutattak be 2003-ban a Nem-
zeti Színházban, majd 2008-ban Alföldi Róbert ren-
dezett filmet Bartis művéből, *Nyugalom* címmel.

Az első regény elementáris hatást váltott ki,
amit részben magyarázhatott a témaválasztás —
egy anya–fiú kapcsolat ábrázolásának kendő-

zetlen őszintesége —, de ennél is jobban indo-
kolhatta a felfokozott érdeklődést az a (látszóla-
gos) egyszerűségében lehangoló prózanyelv,
amelyre korán talált rá a szerző, és amely — azó-
ta már tudjuk — amolyan írói védjegyévé vált Bar-
tis Attilának. Újraolvasva ellenőriztem, hogy nem
az emlékek csálnak-e meg a két regény stílári-
s hasonlóságának kérdésében, és ekkor vált nyilván-
valóvá, hogy Bartis Attila hangja a nagy alkotókra
jellemzően összetéveszthetetlen.

A regénybeli Szabad András története 1960-ban
kezdődik, amikor a börtönből szabadult apjával Bu-
dapestre, a Szív utcába költöznek szülővárosából,
Mélyvállról. A fiú édesanyja nem sokkal korábban
halt meg, de a regény hangulatának komorsága
nem kizárólag a családi tragédiák árnyékában
érthető meg. *A vége* bizonyos értelemben a Kádár-
kor regénye. Nagyjából-egészéből cselekmény-
idejének határai egybeesnek a néhai pártfőtítká-
r nevével jelzett korszakéval. Harmincegy év
eseményeit öleli fel a regény (ha egy emberöltőnek
nem is, de tekintélyes időnek nevezhető), amely-
nek elbeszélésideje — hogy véletlen vagy tudatos,
nehéz eldönteni — Kádár országzásának negyedik
évében indul, és a rendszerváltást követő negye-
dik évben zárul.

Szabad András — beszélőnév, kell-e bizony-
gatni? — maga lesz saját történetének elbeszélője,
akit életútján koravén kamaszságától kísérhetünk
el az öregedés előszobájába. A narrátor kétfajta ér-
telemben is megörökítője a bő három évtizedet fel-
ölelő időnek. A kezdetben fotográfusnak tanuló fiú
— ebben a státuszában atipikus figurája a kornak,
nem résztvevője a szokványos érvényesülési (kar-
rier) törekvéseknek — ötvenkét éves korára ismert
fotóművészé válik, aki ekkor határozza el, hogy
„leírja az életét”. Ne várjunk könnyű válaszokat a
„miért?”-re. A regény egésze felel erre a kérdésre,
amelybe belesűrűsödik legkevesebb harmincegy
év tapasztalata, de talán ennél is több. Anyja és apja,
nagyapja életének egzisztenciális és ontológiai ki-
vonata is beleíródott ebbe a hatszáz oldalba, ilyen
módon kiolvasható belőle annak a szabadsághiá-
nyos kornak a lényege és lenyomata, amit egy em-
ber (és mögötte a családja) megélt és magában és
magával hordoz. Az egyszerre fényképező és író
ember egy személyben kétfajta módon dokumen-
tálja életét és korát. A regénybeli alak, aki sok te-
kintetben a szerző alteregójának tekinthető, alko-
tói célkitűzések nélkül végzi munkáját. A róla szóló
regény nem kizárólag a gondviseles kézjegyet vi-
seli magán, hanem a retrospektív nézőpont lehe-
tőségét ad a szerzőnek, hogy a vele megtörténte-
ket, élete anyagát — áttételeken keresztül —,
végső soron saját fejlődésregényét művészetté
szublimálja. Írónak lenni, regényt írni sokszor ezt
jelenti. Ennyit jelent.

Ebben a pillanatban nehezen fel- és megbecsülhető kötetet kaptunk Bartis Attilától, és gyanítom, hogy az elkövetkező években sokat fogunk még írni és beszélni *A vége* című kötetéről. Nem fenyegeti az a veszély a regényt, hogy az értelmezés lomtárába kerül, ahogyan a frissen megjelent kötetek többsége. (*Magvető*, Budapest, 2015)

BOD PÉTER

WELTEN DER ROMANTIK Kiállítás a bécsi Albertinában

2015. november 13. és 2016. február 21. között volt látogatható a bécsi Albertina Múzeumban a *Welten der Romantik* (A romantika világi) című tárlat, amely mindenekelőtt a bécsi Lukasbund (Szent Lukács Testvériség), később pedig az abból alakuló római nazarénus kör művészeinek alkotásain keresztül mutatta be azt a látásmódot, amelyet ma romantikaként nevezünk meg.

A kiállítás az álom motívumának különböző képzőművészeti alkotásokban megjelenő ábrázolásával indított, ahol Jean Paul és Karl Ferdinand Gutzkow költő, író egy-egy szövegrészlete fogadta a látogatót, segítve a kiállított képek értelmezését. Az álom mint az ismeretlennel való találkozás tere jelent meg a szövegekben és a hozzájuk kapcsolódó képeken: az álomban az álmodó önmaga ismeretlenségének borzalmát éli át; az önmegismerés folyamatában az álom kitüntetett szerepet foglal el, hiszen a személyen belüli idegenség tapasztalatára hívja fel a figyelmet. Jean Paul és Ferdinand Gutzkow az idegenséggel szembeni félelemtől és rettenetről írnak, az „unheimlich” tapasztalatáról, amely majd a későbbi pszichoanalízisnek is központi fogalmává válik. Az első teremben olyan képek kerültek kiállításra, mint például Johann Heinrich Füssli *A pásztorok álma* (*The Shepherd's Dream*, 1786), vagy Vincenz Georg Kininger *Marguerite von Flandern grófnő álma* (*Der Traum der Gräfin Marguerite von Flandern*, 1795), illetve Goya *El sueño de la razón produce monstruos* (*Az értelem álma szörnyeket szül*, 1797–98) című képei, amelyek a fenti sorokban leírtakra reflektálva az elme és a tudat álombeli felszabadulását tematizálták. A tárlat, annak a ténynek köszönhetően, hogy az Albertina alsó kiállítóterében került megrendezésre, és így a látogatónak mozgólépcsőn kellett leereszkednie, az alászállásnak ezzel a gesztusával hangsúlyozta az első terem álom-tematikáját, mint a személynek a saját, belső világához való közeledését és az abba való belépést.

A kiállítás álom-felütése ugyanakkor talán hiányos maradt, hiszen a romantika nemcsak az álom során felébredő belső szörnyekről tud, amelyek például Goya képén jelennek meg, hanem arról a bol-

dogság utáni vágyról is, a boldogság szüntelen kereséséről, amelynek talán legszebb leírását Novalisnál találhatjuk meg. A *Heinrich von Ofterdingen* az ismert kék virág-álommal kezdődik: „A fiú lassacskán elmerült édes ábrándjaiban, és elszunnyadt. Beláthatatlan távolokról és ember nem járta, vad vidékekről álmódott elébb” — kezdődik az álom leírása, amelybe majd beékelődik egy újabb: „Lágy pázsiton találta magát szegélyén egy forrásnak, amely a légtérbe szökelt, és ott akárha szerteporlalt volna. Sötétkéken színlő, tarka erezetű sziklák magaslottak valamivel messzebb; a körülöttük csillanó napfény szelídebb és tündöklőbb volt a szokottnál; az égbolt feketébe játszó kék volt, és makulátlan. Ami azonban őt minden erejével jobban vonzotta, egy magas, világoskék virág volt, amely a forrás mellett állt, és megérintette őt széles, fénylő leveleivel. (...) Már éppen odament volna hozzá, amikor a virág megmozdult és alakulni kezdett: még fénylőbbek lettek levelei (...), a szirmok széles, kék nyakfodorra váltak, amely fölött gyöngéd vonású arc lebegett...”¹

A kék virág, amely a boldogság szimbólumává válik, és amelyet Heinrich elindul megkeresni, tágabb értelemben az egész romantikát átjáró képként is értelmezhető; jobban mondván a kék virág motívumán keresztül a boldogság keresésének tapasztalata belülről hatja át a romantika látásmódját. Éppen ezért a kiállítás álom-terméből hiányzott az erre való utalás, azaz annak felismerése, hogy az idegennyelvi találgatás, akár a személyes, belső világban (az álomban), akár a természeti tájban a boldogság forrása lehet, így mindenekelőtt a boldogság utáni sóvárgás az, amely elindítja a vándort, és talán mindazokat, akik beléptek az Albertina termébe. Már csak azért is hiányolható a reflektálatlanul hagyott, és éppen a Novalisnál is megjelenő, a történet kezdeténél leírt allegorikus értelemben vett boldogságvágy, mivel a későbbiekben nem egyszer lehattunk figyelmesek olyan képekre, amelyek a virág (liliom) motívum központi helyet foglal el, és valamiképpen a teljesség és boldogság szimbólumává válik. Így például Philipp Otto Runge *Die Lichtlilie* (*A fényliliom*, 1809) című metszetén, amely a tárlaton megelőlegezi a napszakokról készült munkáit (*Vier Tageszeiten*, 1805), szintén központi motívumként tűnik fel a napfénytől kinyíló virág. Runge képei mintha a Novalisnál megjelenő, vágyott világot tárnák a befogadó elé, amelyben a természet, az ember és Isten harmóniában van egymással. Ahogyan Novalisnál a kék virág egy álombeli, vágyott tájban jelenik meg, úgy Runge alkotásai is mintha egy elképzelt harmóniát jelenítenének meg, a világ isteni jelenléttől áthatott teljességét, vagyis a boldogságot.

A kiállítás kezdőpontja bár a romantika legalapvetőbb motívumára épített, éppen a későbbi-

ekben látható festmények és metszetek felől tekintve tehát részben lezárt maradt. Egyfelől azért, mivel a második terembe lépve mintha a felvetett szálát rögtön el is rejtették volna a bécsi akadémia portré-tanulmányainak bemutatásával. Másrészt pedig a tárlat további termeiben nemcsak az ismeretlennel való találkozás belső rettenetére pillanthatunk rá a tájkép-ábrázolásokkal összefonódva, hanem, éppen ellenkezőleg: az egész tárlat középpontját alkotó Caspar David Friedrich-képek is a tájábrázolásokban az emberi lélek legfinomabb rezdüléseit adták vissza. Képein megjelenik éppen úgy a boldogság ígérete, reménye és vágya, mint a sötétség és kilátástalanság belső tapasztalata, amelynek legszebb példájaként említhető a *Köd* című kép (*The fog*, 1807). A nyitás gyengeségét mutatja továbbá az is, hogy a romantika transzcendensre való érzékenységét kizárólag az álomban, mint az ismeretlen világgal való találkozás egyetlen lehetőségében láttatták a kurátorok, miközben a kiállítás anyagában sokkal szélesebb és színesebb spektrumot járt be. Carl Blechnen, Peter Birmann, Ferdinand Olivier, illetve Johann Evangelist Scheffer von Leonhardshoff vagy Julius Veit Hans Schnorr von Carolsfeld tájképein a középkori architektúra a természettel való összhangban jelenik meg (illetve sok esetben volt látható a természetet a gótikus katedrális mintája szerint ábrázoló festmény), amely rámutathat földi és égi világ találkozásának lehetőségére. Ily módon tehát az álom-tematika kitágítását lehetővé tették a kiállításon, noha, furcsamódon erre nem hívták fel a látogatók figyelmét.

Caspar David Friedrich képei éppen erre a „meghaladásra” irányíthatják figyelmünket, amennyiben festményei egy belső táj látására hívnak (ahogyan valamiképpen az első terem álom-leírásai és megjelenítései is erre utaltak), ami azonban nem kizárólagosan a szubjektum álomképeivel terhes: ahol a transzcendens, isteni világ találkozik a földi, emberi perspektívával. Ilyen értelemben természetesen az idegenség-élmény újra előkerült, csak talán más előjellel: a saját magunk és a világ idegenségén érzett fájdalom és rettetet Caspar David Friedrichnél a látóhatárba olvadó tekintet nyugodt szemléletévé alakul át. Képei a tájábrázolás „csúcspontját” jelentették a kiállításon: mintha minden addigi terem csupán felvezette volna alkotásait, amelyek egyfajta belső szemlélődésbe hívják a látogatót. A hátsó terem falain elhelyezett idézetek a képekkel harmonizálva kerültek elhelyezésre. Caspar David egyik idézete alátámasztotta képeinek hangulatát és mélységét: „Egy festőnek nemcsak azt kell lefestenie, amit maga előtt lát, hanem azt, amit önmagában. Ha azonban nem lát önmagában, elszalasztja annak lefestését is, amit önmaga előtt lát.” Caspar David Friedrich volta-

képpeni saját festészetére tett reflexiója kapcsolódva az álom-tematikához, mégis attól elrugaszkodva, sokkal inkább egy olyan befelé figyelő tekintetről ír, amely szüntelenül kutatja és fűrkészi az emberi lélek mélységeit.

Mindazonáltal a *Welten der Romantik* című kiállítás nagyon tisztán és követhetően engedett bepillantást a bécsi romantika alkotóinak világába, és külön erénye volt a tárlatnak, hogy nem volt bőbeszédű, nem erőltette rá a látogatóra az információkat, hanem csak annyit ismertetett, amely elengedhetetlen volt a képek mélyebb megértéséhez, segítségül hívva nem egyszer a német romantikus költőket is. A klasszika szépségeszményének bemutatásától, ahol a bécsi akadémia szellemében készült portréképek kerültek elhelyezésre, a személyesebb, a romantikára jellemző, a belső karakter megragadására törekvő arcképeken át vezetett a tájábrázolások sokféleségéig, amelyek közül, Caspar David Friedrichen kívül meg kell még említeni Ferdinand Olivier litográfiasorozatát (*Sieben Gegenden aus Salzburg und Berchtesgaden Geordnet nach den sieben Tagen der Woche, verbunden durch zwei allegorische Blätter*). Műve a hét napjait ábrázolja, hét különböző helyszínen. A tájak, amelyek előttünk megjelennek, nem érintetlen, vadregényes erdőrészetek, hanem az ember által lakott és megmunkált természet képei. A hét nap mintha a teremtés hét napjának felelne meg, amelybe beilleszkedik az élet és a halál körforgása, szoros összefüggésben Krisztus passiójával, amelyre a képeken szereplő finom utalásokból, például egy útszéli keresztből lehet következtetni. Azért is különleges ez a fajta ábrázolásmód, mivel a termekben nagyobb hangsúlyt fektettek a természet olyan jellegű ábrázolására, amelyet a burke-i fenséges fogalmával lehet összekapcsolni, azaz: amelyben a természet erői, a hegyek, a fák, a sziklák és vízesegek embert meghaladó fenségessége tükröződik. Ezek a képek az emberek általában madártávlatból láthatóak, míg Olivier képein a hétköznapi munkafolyamatokra látunk rá, így közvetlenebb, bensőségebb kapcsolatba kerülünk az ábrázolt jelenettel. (Ez a fajta bensőségebb Caspar David Friedrichnél is megjelent, aki szintén a befogadóhoz képest pozícionálta az ábrázolt képek látószögét.)

A kiállítás egyik legszebb termében tematikusan elhelyezett, egymással párbeszédbe lépő festmények kaptak helyet, így a csend, a köd, a holdfény és a temető motívumait különböző képekkel érzékeltették. Ezek közül kiemelkedett Johann Heinrich Füssli *Das Schweigen* (*A csend*, 1799–1801) és Caspar David Friedrich *Frühsschnee* (1828) című képpárhuzama.

A kiállítás vallásos témájú képekkel zárult, majd visszaérkezett a kiindulópont, hogy az alá-

szállás dinamikájával újra a felszínre „lökje” a kiállítás vándorát.

VÁRKONYI BORBÁLA

¹Novalis: *Heinrich von Ofterdingen*. (Ford. Márton László.) Helikon, Budapest, 1985, 9; 11.

VÉGSŐKIG KÍSÉRNI Tanácsadó füzet súlyos betegségben szenvedők hozzátartozóinak

A Magyar Hospice-Palliatív Egyesület címben jelzett negyvenhat oldalas kiadványa a palliatív terápiában (kínzó tüneteket enyhítő kezelésben) résztvevő hospice szakemberek, hozzátartozók munkamódszereit, viselkedésmintáit, problémakezelését foglalja össze. Mi a Hospice? Idézzük korábbi számunkból (2014/4.) Muszbek Katalint, a Magyar Hospice Alapítvány orvos-igazgatójának szemléletes és mérvadó megközelítését: „A hatvanas években elindult Nyugat-Európában egy sajátos gondolkodásforma azokról a betegcsoportokról, akik az élet végén nemcsak az elmúlástól szenvednek, hanem a fizikai és a lelki szenvedésük is igen nagy. Az életbe ugyanis betörnek olyan betegségek, amelyek (főleg akkor, a hatvanas években) még szinte teljesen gyógyíthatatlanok voltak. A rákbetegség, a rosszindulatú daganatok, a rossz vérképzőszervi betegségek — ennek a betegcsoportnak a fizikai fájdalma, ami az által alakul ki, hogy a daganat nyomja a környező szerveket — nagyon nagy, embertelen fizikai és lelki fájdalommal járhatnak. Ezért Angliában egy Cicely Saunders nevű hölgy, aki eredetileg ápolónő volt, szociális munkás, majd orvosi egyetemet is végzett, elindította a rákbeteg részére azt a speciális ellátást, amit hospice-nak nevezett el... A hospice ellátásnak az a lényege, hogy azt az időszakot, amikor egy betegre kimondják, hogy már gyógyító kezeléseket sem kaphat, mert vagy egy áttét jelenik meg, vagy kiújult a daganat, és nem érdemes már kezelésekkal terhelni a beteget, akkor jön az, hogy tele van tünettől, tele van fájdalommal, panasszal és ezekre úgynevezett palliatív, tüneti kezelés szükséges, ami a hospice ellátás orvosi alapja. Az a lényege, hogy a fizikai és a lelki terheket a lehető legoptimálisabbra kezeljük. Mondjuk egy tízes beosztású vizuális-analóg skálán a tízes fájdalmat vigyünk le kettesre, ha lehet nullásra, szüntessük meg, hogy a beteg és a családja részesülhessen további lelki természetű támogatásban. Nagyon sok beteg nyolcas, kilences, tízes fájdalommal jelenik meg a hospice ellátásban, mert nem megfelelő az orvosok fájdalomcsillapítása. Nagyon fontos szempont az, hogy az életminőség áll a középpontban. Nem az élet mindenáron való meghosszabbítása gépeken,

csöven keresztül, hiszen ne felejtjük el, itt a szervezet már egy nagyon beteg szervezet. A betegnél el kell fogadni, hogy ez a vég, hogy nem kell újraéleszteni, nem kell meghosszabbítani az életét, viszont az is nagyon fontos a hospice ellátásban, hogy teljesen eutanáziaellenes. Mert tudja, hogy a betegek a leggyakrabban a szenvedés, a fájdalom, a magány, az izoláció miatt vágnak arra, hogy mielőbb meghaljanak. A hospice mindkettőben alternatívát nyújt, mert nagyon fontos a tünetek enyhítése, és az is, hogy megszervezze a beteg köré azt az ellátó rendszert, ami egyrészt a saját szakértelme, másrészt a beteg köré épített kapcsolatrendszer.”

A Magyar Hospice-Palliatív Egyesület tízezer példányban megjelent kiadványának műfaját az alcíme jelzi, és valóban, negyvenhat oldalon pontos, rendezett és érzékeny mondatokat, bekezdéseket olvashatunk mindarról, ami egy ilyen helyzetben szóba jöhet. Értelmes szavakat többek között a betegekről és az őket ápolókról, szomjazásról, éhségről, lázról, demenciáról, testi és lelki szükségletekről, kómáról, halálról és gyászról. A füzet a Hospiz Austria már korábban megjelent szakmai anyagának magyar viszonyokra adaptált változata, kiadásához az Erste Bank Hungary Zrt. nyújtott segítséget. A magyar változatot Kegye Adrienne, Schaffer Judit (az Egyesület vezetője) és Zana Ágnes készítette, a fordítás Meyer Krisztina és Temesi Ildikó munkája.

Társadalmaink, pártjaink, egészségügyeink, egyházaink, családjaink nagyon messze vannak attól, hogy ezzel a füzetben is összefoglalt hospice-feladattal a maga valójában pusztán csak szembenézzenek. Az évtizedek óta Magyarországon tevékenykedő különböző szakmai hátterű szakemberek (gondoljuk itt csak a kezdeteknél Polcz Alaine munkásságára) elkezdték a szembesítést önmagunkkal, életünkkel, embertelenségeinkkel, azzal a hazugságözönnel, melynek utolsó megalázó állomása az, ahogyan elbánunk haldokló szeretteinkkel, és velük együtt önmagunkkal. Hiszen ha nem tudunk élni, dolgozni, ünnepelni, gyereket nevelni, felelősséget vállalni, hogyan is tudnánk egy életre, vagy egy örökkévalóságra elbúcsúzni apánktól, anyánktól, haldokló gyerekünkötől? Barbár életünk utolsó nagy barbársága az, ahogyan elhazudjuk a szenvedést, a félelmet, a halált, a katarzist. Nem a halál a kérdés, hanem az élet, még ha annak csak utolsó keserves, ugyanakkor megtisztító hónapjairól is emlékezik meg, erre készít fel ez a kicsi és hasznos, első pillantásra ártatlannak tűnő, ám perzselő füzetecske. (*Magyar Hospice-Palliatív Egyesület*, Budapest, 2015; <http://www.hospice.hu/docu/Vegsokig-kiserni.pdf>)

LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS

SOMMAIRE*Sur la miséricorde*

- FERENC JANKA: La miséricorde de Dieu et le sens de la souffrance
 L. BALÁZS MARTOS: Justice et miséricorde dans l'épître aux Romains
 ZOLTÁN BALÁZS: Iustitia, Fortuna et Misericordia
 ■ Entretiens avec des aides bénévoles
 ÁKOS GYÖRFFY: Chemins qui mènent à devenir sans domicile fixe
 ■ Poèmes de Tamás Halmi, Valéria Simek et Péter Vasadi
 JÁNOS KELEMEN: Umberto Eco (1932–2016)
 BÉLA POMOGÁTS: Sur la poésie de Zoltán Jékely

INHALT*Über die Barmherzigkeit*

- FERENC JANKA: Die Barmherzigkeit und der Sinn des Leidens
 L. BALÁZS MARTOS: Gerechtigkeit und Barmherzigkeit im Brief an die Römer
 ZOLTÁN BALÁZS: Iustitia, Fortuna und Misericordia
 ■ Gespräche mit freiwilligen Helferinnen und Helfern
 ÁKOS GYÖRFFY: Wege zur Obdachlosigkeit
 ■ Gedichte von Tamás Halmi, Valéria Simek und Péter Vasadi
 JÁNOS KELEMEN: Umberto Eco (1932–2016)
 BÉLA POMOGÁTS: Über die Dichtung von Zoltán Jékely

CONTENTS*About Mercy*

- FERENC JANKA: Mercy and the Meaning of Suffering
 L. BALÁZS MARTOS: Justice and Mercy in the Epistle to the Romans
 ZOLTÁN BALÁZS: Iustitia, Fortuna and Misericordia
 ■ Interviews with Volunteers
 ÁKOS GYÖRFFY: Pathways to Homelessness
 ■ Poems by Tamás Halmi, Valéria Simek and Péter Vasadi
 JÁNOS KELEMEN: Umberto Eco (1932–2016)
 BÉLA POMOGÁTS: About the Poetry of Zoltán Jékely

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomdai munkák: Séd Nyomda Kft., Ügyvezető igazgató: Katona Szilvia

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadó-

hivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk száma száma: OTP

V. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: egy évre 5.640,- Ft, fél évre 2.820,- Ft, negyed évre 1.410,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál

(H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 18.000,- Ft/év vagy 100,- USD, illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA

Lapunk megjelenését támogatja a Magyar Nemzeti Bank

**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

Ára: 550 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- Könyvek között
  - A szembenállástól a közösségig. Evangélikus–római katolikus közös megemlékezés a reformációról 2017-ben
- HALMAI TAMÁS
BARTIS ATTILA
- Rezervátum
  - A vége
  - Welten der Romantik – kiállítás a bécsi Albertinában
  - Végsőkig kísérni. Tanácsadó füzet súlyos betegségben szenvedők hozzátartozóinak

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Bod Péter, Kránitz Mihály, Lázár Kovács Ákos,
Papp Máté, Rónay László és Várkonyi Borbála

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A teremtett világ védelméről
- A fény szimbolikája a keresztény kultúrában
- Az új média és a gyerekek
- Bakonyi Gábor, Kocsis Imre, Nobilis Márió és Tomka Ferenc tanulmánya
- Báthori Csaba, Juhász Anikó, Thierry Loisel, Mohai V. Lajos, Tomaji Attila és Vasadi Péter írása

nka

Nemzeti Kulturális Alap

9 770042 602005